

Taha Xhabir El-Ulvani

KULTURA E DIALOGUT NË ISLAM

Shkup, 2000

Copyrighted material

Dr. Taha Xhabir El-Ulvani

**KULTURA E DIALOGUT
NË ISLAM**

Biblioteka *Mendimi islam*

Titulli i origjinalit

Dr. Taha Xhabir El-Ulvani

Edebul-ihtilafi fil-islam

Botuar në

Ed-darul-alemijje lil-kitabil islamij - Riad

1407 h - 1987

Botimi i katërt

1412 h – 1991

Shqipëroi nga gjuha arabe

Muhamed Mustafa

Copyright © by Logos-A, 2000

CIP - Каталогизација во публикација

Народна и универзитетска библиотека "Климент Охридски", Скопје

297.15

EL-ULVANI, Taha Xhabir

Kultura e dialogut në Islam / Taha Xhabir El-Ulvani ; shqipëroi nga gjuha arabe Muhamed Mustafa. - Shkup: Logos-A, 2000 / 1421. - 171 стр.; 21 см. - (Biblioteka Mendimi islam)

Превод на делото: Edebul-Ihtilafi fil-Islam. -фусноти кон текстот

ISBN 9989-904-11-1

а) Несогласувања - Етика - Ислам

Dr. Taha Xhabir El-Ulvani

KULTURA E DIALOGUT NË ISLAM

Dy - tri fjalë të përkthyesit

Sot, kur trazirat politike janë evidente në çdo vend të botës, qoftë të botës islame apo joislame, parimi i dialogut është shndërruar në një formë tjetër, kryesisht ka fituar karakterin metafizik ngase nocioni i realtë objektiv në marrëdhëniet e ndërsjella, si në sferën fetare ashtu edhe në atë jofetare ekziston fare pak. Si rezultat i rolit metafizik të kësaj teorie, ushtrohet gjenocidi e bëhen diskriminime mbi popujt dhe nxiten luftëra shkatërrimtare, të cilat tërthorazi arsyetohen si kinse politike.

Ky libër, të cilin e përktheva nga gjuha arabe, mund të luajë rolin historik në mesin tonë ngase prezanton mënyrat dhe metodat e dialogut, të cilat janë mëse të nevojshme për një jetë të rehatshme dhe të lumtur njerëzore. Për këtë shpresoj se edhe ne, ashtu siç vepruan edhe të parët tanë muslimanë, do të pasurohem me një kulturë të tillë të dialogut të mirëfilltë dhe do t'i kapërcejmë mospajtimet tonarreth çështjeve thelbësore, të cilat njëherit edhe e mbrojnë identitetin tonë islamik.

Paqja e Zotit qoftë mbi ne!

*Muhamed Mustafa
08.07.1995, Tetovë*

Në emër të All-llahut, Mëshiruesit, Mëshirëbërësit!

“Dhe kapuni që të gjithë ju për litarin (fenë dhe Kur'anin) e All-llahut, e mos u përçani! Përkujtoni nimetin e All-llahut ndaj jush, kur ju (para se ta pranonit Fenë islame) ishit të armiqësuar, e Ai i bashkoi zemrat tuaja dhe ashtu me dhuntinë e Tij aguat tëjeni vëllezër. Madje ishit buzë greminës së xhehennemit, e Ai ju shpëtoi prej tij. Po kështu All-llahu ua sqaroi juve argumentet e veta që ju tëgjeni të vërtetën e lumtur”. (Ali Imran - 103).

“Vërtet, ata që e përçanë fenë e tyre dhe u ndanë në grupe, ti (Muhammed) nuk ke kurrfarë përgjegjësie. Çështja e tyre është vetëm te All-llahu, Ai do t'i njohë me atë që punuan”. (el-En'am - 159).

Hyrje

Falënderimi i qoftë All-llahut, Zotit të botëve, ndërsa paqja dhe mëshira qofshin mbi pejgamberin e fundit, Muhammedin a.s, mbi familjen e shokët e tij dhe mbi të gjithë ata që ftojnë në rrugën e tij deri në Ditën e Gjykimit!

Devijimet e popullit musliman kohëve të fundit janë shtuar, degëzuar e përhapur aq shumë saqë kanë kapluar shumë sfera të çështjeve fetare dhe të përbotshme, dhe thjesht habit fakti se si ky popull gjallëron ende. Edhe pse këto devijime janë të rrezikshme e të shumta, madje disa prej tyre kanë shkatërruar popuj të tërë pa marrë parasysh numrin dhe burimet e tyre materiale, përsëri mendojmë se këtë popull e shpëtuan Libri i Zotit, Sunneti i Pejgamberit dhe Istigfari – lutjet e pandërprera të bijve të devotshëm të kësaj shoqërie:

“Po. All-lahu nuk do t'i dënojë ata, derisa ti (Muhammed) je në mesin e tyre dhe All-lahu nuk do t'i dënojë, derisa ata kërkojnë falje (istigfar)”. (el-Enfal - 33).

Mendoj se devijimi më i rrezikshëm, që e ka përfshirë ummetin islam është “mosmarrëveshja” apo “kundërshtimi.” Ky devijim i përhapur ka përfshirë çdo vend e shoqëri muslimane dhe nën ktherrat e veta fatkeqe ka futur mendimin e secilës prej tyre, akiden, konцепционин, shijen, sjelljen, moralin, mënyrën e jetesës, metodat e bashkëpunimit, metodat e bisedës, shpresat, qëllimet dhe synimet e afërtë e të largëta të tyre, derisa ka depërtuar hija e tij në

shpirtrat e njerëzve dhe e ka mbuluar mjedisin aq shumë me iluzione saqë shiu i tyre i vërshoi të gjitha zemrat e dëlira dhe prej tij mbinë turma popujsh që grinden mes vete dhe i vënë kurdisin njëri-tjetrit. Një gjendje e tillë lë përshtypje sikur të gjitha urdhrat, ndalesat dhe mësimet që gjenden në popullin gjegjës nxisin përçarje, vetëvrasje, komplot e shkatërrim.

Ndërsa realiteti duhet të jetë krejtësisht ndryshe, ngase Libri i Zotit dhe Sunneti i Pejgamberit (a.s.) menjëherë pas Tevhidit (njëshmërisë së All-llahut) kanë qenë më tepër të përqëndruar në përforcimin e unitetit të popullit, në flakjen e përçarjeve dhe në eliminimin e çdo faktori destabilizues që i rrezikonte marrëdhëni etnike ndërmjet muslimanëve besimtarë. Mendoj se edhe parimet islame – pos shoqërimit All-llahut shok – nuk kanë qortuar ndonjë veprim më tepër se mosmarrëveshjen e ummetit dhe kundërshtimin e bijve të tij mes vete, dhe – pas imanit në All-llahun – nuk ka nxitur në ndonjë veprim më tepër se në unitetin dhe lidhjen tok ndërmjet muslimanëve. Urdhrat e Zotit dhe të Pejgamberit që udhëzojnë në unitetin e popullit, në bashkimin e zemrave, në bashkëpunim dhe në përkrahje të përpjekjeve, janë shumë të qarta.

Islami më së shumti është përqëndruar në përforcimin e “fjalës së monoteizmit” dhe në “unjësimin e fjalës”. E para fton në besimin e pastër e të dëlirë nga çdo dyshim dhe e metë në Zotin e Madhëruar kurse e dyta është refleksion praktik i së parës.

Është e patjetërsueshme se ata që kanë një Zot, një pejgamber, një libër, një drejtim, një moral dhe

një jetë të përbashkët, kanë edhe një fjalë që i bashkon.

“Kjo fe është e juaja dhe është e vëtmja fe (e shpallur), kurse unë jam Zoti juaj, pra më adhuroni vetëm mua!”, (el-Enbija - 92).

Për fat të keq, muslimanët e kanë lënë prapa “fjalën e monoteizmit” dhe janë tërhequr nga “unjësimi i fjalës”.

Që këtu, ky libër paraqet përpjekje për realimin e vetëdijes dhe angazhimin e singertë për pengimin e këtij shpërthimi, analizimin e rrënëjëve të kri-zës dhe zgjimin e besimit të tendosur në shpirtin e muslimanëve, që pothuajse humbi nga parimet e marrëdhënieve tona dhe orientimit të tij në mënyrë të drejtë për shkak të konceptimit të shtrembëruar, veprimeve të gabueshme dhe presioneve nga shoqëritë joislame. Kjo, ngase prania e besimit stabil dhe realizimi i të kuptuarit të shëndoshë janë garanci e vërtetë për parimimin e marrëdhënieve tona, shpëtim i fundit për pastrimin e mosmarrëveshjeve midis nesh dhe heqje e prangave nga zemrat tona.

Problemi ynë prej të cilit vuajmë sot, është ai i të kuptuarit të dobët për synimet e gjërave të cilat vetëm i njohim dhe paaftësia për t'i kuptuar qëllimet dhe mëtimet. Ne gjithashtu kemi humbur udhërrëfyesin e vërtetë dhe sinjalizuesin e domosdoshëm që na siguron shpëtimin dhe që na mundëson ta përfitojmë të qëlluarën që të na sjellë dobi nga kjo dituri e njoheri. Ne kemi fituar njoheri por kemi humbur moralin e edukatën e saj, fituam mjetin por humbëm synimin dhe qëllimin.

Sa dështime janë bërë rreth “mendubit” dhe “mubahit” si dhe rreth “farzit” e “vaxhibit”?! Ne u aftësuam për diskutim, dialog, argumentim e mos-marrëveshje por humbëm moralin dhe sjelljen e mirë. Si duket, u shndërruam në viktima të lehta të grindjes së brendshme e të konfliktit të ndërsjellë, që rezultuan me një jetë të veshtirë e të pasuksesshme e cila na shpie në humbje e shkatërrim. Për këtë, Zoti i Madhëruar thotë:

“E mos u përqani mes vete e të dobësoheni e ta humbni fuqinë luftarake”. (el-Enfal - 46).

Zoti i Madhëruar na rrëfen historinë e ithtarëve të feve të kaluara me qëllim të dhënia së shembujve, tregon prosperitetin e popujve dhe ndërtimin qytetërues të tyre, i përshkruan shkaqet e ngecjes dhe dekadencës, na tërheq vërejtjen që të mos biem në kurthin e përçarjes dhe i analizon përçarjen dhe ndarjen në grupacione të vogla:

“E mos u bëni nga idhujtarët, të cilët e përqanë fenë dhe u ndanë në grupe, ku secili grup i gëzohet idësë së vet”. (er-Rrum - 31,32).

Ai i konsideron përçarjen dhe ndarjen si devijim nga rruga e pejgamberisë dhe largim nga përkatësia ndaj Pejgamberit (a.s.):

“Vërtet, ata që përqanë fenë e tyre dhe u ndanë në grupe, ti (Muhammed) nuk ke kurrfarë përgjegjësie...!”, (el-En'am - 159).

Ithtarët e Librit nuk kanë humbur nga dituria e kufizuar dhe e paktë por nga pasioni i zilisë:

“E atyre që u është dhënë Libri, pasi mësuan për të vërtetën, vetëm nga zilia mes vete kundërshtuan.” (Ali Imran - 19).

A thua i trashëguam dobësitë e ithtarëve të Librit në vend të Librit??!

A thua trashëguam zilinë në vend të shkencës e njohurisë dhe aplikimit të moralit shkencor??!

Përçarja, zilia dhe mosmarrëveshja në fe janë faktorë që i shkatërruan ithtarët e Librit dhe që i anuluan fetë e tyre. Transmetimi i historisë së tyre u jep shembull atyre që trashëguan Kur'anin dhe Sunnetin ngase s'ka zëvendësim dhe anulim në botën e muslimanëve. (Ata) janë pronarë të mesazhit të fundit.

Këto sëmurje kategorikisht e shkatërrojnë trupin dhe për këtë shkak populli duhet të jetojë ose në dobësi ose të shërohet e të korrigohet, ngase vetëm sipas (mendimit të dytë) mund të shpëtojë, të përpalojë e t'i përfundojë përlleshjet e brendshme.

Kjo është edhe karakteristika e mesazhit të fundit!

Ekzistimi i mendimeve të ndryshme është çështje instinktive dhe natyrore ngase ka të bëjë me dallimet e individëve. Është i pamundshëm formimi i jetës dhe ndërtimi i rrjetës së lidhjeve shoqërore ndërmjet njerëzve që kanë aftësi të barabarta, ngase në këtë rast nuk mund të ketë bashkëpunim, përfitim dhe dhënie.

Çështjet racionale dhe praktike aksiomatikisht posedojnë aftësi dhe shkathtësi të ndryshme e të llojlojshme. Urtësia e Zotit të Madhëruar ka caktuar që midis njerëzve dhe punës së tyre në jetë të ketë rregulla dhe pajtime, si dhe çdokush është ashtu siç u krijua (qofshin ato veti të lindura apo të përfitura). Në bazë të kësaj, njerëzit janë besimtarë apo

jobesimtarë, prej tyre ka që dëmtojnë veten, që punojnë me qëllim dhe që i kërkojnë të mirat:

“Sikur të dëshironte Zoti yt, do t'i bënte njerëzit të një seje (por nuk dëshiroi, Ai e di pse). Ata vazhdimesht janë në kundërshtim (mes vete)”. (Hûd, 118).

Për fat të keq, llojullojshmëria e mendimeve e ka larguar intelektin e muslimanit nga vrulli intelektual, nga saktësia e pastër dhe nga zemërgjerësia. Të gjitha virtytet e muslimanëve në kohën e rënies shpirtërore e intelektuale u shndërruan në sëmundje helmuese e vdekjepruese, të cilat shkaktuan grindje, përçarje, shkapërderdhje dhe konflikt, aq sa disa filluan të merren me pastrime fizike (vrasje), kurse disa të tjerë filluan të mendojnë se armiqtë e fesë janë më të afërt se vëllezërit e tyre muslimanë që mendojnë ndryshe. Rreth këtyre grindjeve ekzistojnë shumë shembuj si në historinë e afërt ashtu edhe në atë të largët.

Shpeshherë njeriu s'ka mundësi të ketë mendim të plotë mbi gjërat dhe vizion të përgjithshëm mbi të gjitha aspektet e problemeve dhe kështu mbështetet në një grimcë të vogël, e zmadhon dhe vrapon pas saj gjersa zhytet në të dhe nuk mund të pranojë ndonjë mendim tjetër të ndonjërit që mendon se është gabim; ai e detajizon, e zbërthen, e mbron madje edhe mbështetet në ndihmën e armiqve të fesë kundër atij që mendon ndryshe.

Transmetohet se Vasil ibn Ata'i ka shkuar në Rifka dhe është takuar me harixhitët. Kur është takuar me banorët e Rifkas u ka thënë: “Kjo nuk është çështje e juaj, më lini vetëm me ta”. Ata e lejuan dhe ai doli. Ata e pyetën: “Ç’je ti me shokët tuaj?” Ai

është përgjigjur: “Idhujtarë që kërkojnë strehim, që dëgjojnë fjalën e Zotit dhe që njohin urdhrat e Tij”. Ata i thanë: “Ju strehojmë!” Pastaj ai u tha: “Na mësoni!”

Filluan t’ua mësojnë parimet e tyre, ndërsa ai u thoshte: “Pranoj së bashku me shokët e mi”. Ata u thanë: “Shkoni të sigurt sepse ju jeni vëllezërit tanë”. All-lahu xh.sh. thotë:

“E nëse ndokush prej idhujtarëve të kërkon strehim, ti strehoje në mënyrë që t’i dëgjojë fjalët e All-lahut (Kur'anin), e mandej përcille deri në vendin e sigurt”. (Tevbe, 6).

“Kështu na ofruan strehim.”¹

Përçarja arriti deri në atë shkallë saqë idhujtari filloi të strehohet në mesin e disa sekteve islame që mendonin se kanë më shumë të drejtë në mendimet dhe analizat e çështjeve të dorës së dytë dhe të pjesë-rishme se sa muslimani që mendon ndryshe, madje shpëtimi i vetëm prej keqtrajtimit e dënimit ka qenë deklarimi i cilësisë së idhujtarisë!!

Kjo përçarje dhe ky emocion zhvillohen, rriten dhe thellohen në zemrat, dominojnë mbi personin, mbi shqisat dhe mbi intelektin e tij gjersa i harron nocionet e përgjithshme dhe universale, qëllimet dhe rregullat origjinale të Islamit. Kështu ky individ humb shikimin e saktësinë, harron parimet e moralit islam, hamendet vizioni, tolloiten letrat, fshihen vlerat parësore dhe shumë lehtë flitet pa dije, jepet fetva pa drithë, punohet pa argument si dhe paraqiten amoraliteti, akuzimi për kufër dhe fyerja. Kështu ky i sëmurë bie nën ndikimin e fanatzimit të verbër shkatërrues, errësohet bota rrëth tij dhe sheh vetëm

¹ Shih: *El-Kamil fil-lugati vel-edeb* i Muberridit, f. 2/122

zi e hije, gjegjësish sheh atë që ia reflekton shpirti i tij i errët, drita e diturisë e të cilat është shuar dhe zbërthimi intelektual është zhdukur:

“Atij që Zoti nuk i jep dritë, s’ka dritë për të.” (Nur, 40)

Mendimet e dhëna në bazë të ixтиhadit e të formuara në shkollat juridike ku mbizotërojnë analiza dhe ixтиhadi, ndonjëherë shndërrrohen në përcarje partiake dhe në fanatizëm politik për shkak të interpretimeve të imituesve injorantë dhe ndjekësve të verbër që i komentojnë ajetet dhe hadithet sipas paragjykimeve të tyre. Të gjitha ajetet apo hadithet që nuk përputhen me mendimin e tyre ideologjik, komentohen ose shfuqizohen. Kështu, gjendja e tillë përsëri e rikthen thënien e njohur injorante: “Gënjeshi i (fisit) Rebia është më i mirë se i singerti i fisit Medar..!”

Edhe brezi i parë (selef) (r.a.), ka patur mendime të ndryshme por ato nuk kanë qenë shkak i përcarjes, ngase zemrat e bashkuara dhe qëllimet identike kanë qenë më parësore.

Ata nuk vuanin nga komplekset psikike edhe pse ndokush prej tyre ka gabuar. Njeriu të cilin Muhammedi (a.s.) e ka përgëzuar me hyrje në xhennet, edhe kur ka fjetur ka qenë i interesuar për muslimanët, ndërsa ne sot vuajmë në brendi të shpirtit e të zemrës, ngase pjesa dërrmuese e thirrjeve sipërfaqësore për unitet janë vetëm mashtrim i vetvetes dhe sa për sy e faqe dhe nuk dallohen shumë prej të tjave. Zoti i Madhëruar thotë:

“Dhe mos bëni mëkate as haptas e as fshehtas”. (el-En’am, 120).

Bota islame e cila dikur ishte shtet që mbështetej në fjalën e lartë të Kur'anit dhe në Sunnetin e Pejgamberit, tash është copëtuar në më shumë se 87 shtete kurse mosmarrëveshjet midis tyre i di vetëm Zoti. Edhe pse të gjithë deklarohen për unitet, prapë-serapë edhe brenda vetë shteteve ekzistojnë përçarje. Gjithashtu edhe gjendja e disave që punojnë për Islamin sot, nuk është më e mirë se institucionet e tyre zyrtare.

Kriza jonë është krizë e mendimit dhe problemi ynë fshehet në seriozitetin e përkatësisë. Atëherë kur populli musliman do të ketë mendime të shëndosha dhe kur do të mbështetet në fjalën e lartë të Kur'anit dhe në Hadith, atëherë do të mund ta bartë mesazhin dhe të ndërtojë qytetërim, pa i marrë parasysh rrëthanat e vështira materiale, ngase pas çdo vështirësie vijon lehtësimi.

Largimi nga Kur'ani dhe Sunneti shkakton përçarje dhe grindje. Zoti i Madhëruar thotë:

“Dhe respektoni All-llahun e Të dërguarin e Tij e mos u përçani mes vete e të dobësoheni e ta humbni fuqinë (luftarake)”. (Enfal, 46).

Islami ndalon përçarjet e brendshme, i udhëzoi arabët në besimin në Zotin, Një e të Vetëm dhe i anuloi zotat e rrejshëm (çdo fis kishte zotin e vet që e adhuronte).

Sot muslimanët nuk vuajnë nga materia e faktet, ngajeta e dobët apo nga të ardhurat e kufizuara, mirëpo përsëri janë konsumues si në aspektin e mendimeve po ashtu edhe në aspektin e jetës për shkak se kanë nevojë për nocione të përbashkëta e qëllime

të njëjta, si dhe e kanë humbur qëllimin e jetës ndërsa struktura e tyre ideologjike është destabilizuar.

Prej destabilizimit ideologjik i cili e ka përfshirë intelektin e muslimanit dhe prej krizës morale e cila po ashtu e ka përfshirë sjelljen e muslimanit, mund të dilet vetëm nëse këputen rrënjet e krizës së të menduarit dhe nëse përmirësohet mënyra e të menduarit. Pra, medoemos të rikthehet mënyra e të menduarit intelektual, të sistematizohen çështjet parësore dhe brezat muslimanë të edukohen në mënyrë të tillë. Një hap i tillë mund të realizohet vetëm nëse i rikthehem mënyrës së mbështetjes së brezit tonë të parë në Kur'anin e Zotit dhe në Sunnetin e Pejgamberit (a.s.), nëse caktojmë rregulla e parime për deduktimet racionale, nëse e bashkojmë diturinë me moralin dhe njohjen me sjelljet.

Gjithashtu duhet të zhvillohen hulumtime të cilat konfirmojnë unitetin e popullit dhe qëllimet e tij ngase kështu bashkohen radhët e frontet, qartësohen shenjat në rrugë dhe nëse do Zoti, sistematizohen hapat e ardhmërisë.

Për këtë shkak, ky libër paraqet një përpjekje të tillë modeste dhe një hap para drejt rrugës së tillë, dhashtë Zoti!

Në botimin e tretë të këtij libri vendosa që t'ju informoj për reagimet më të rëndësishme të lexuesve, edhe atë nëpërmjet letrave apo diskutimeve, si dhe nga ajo që u publikua rrëth këtij libri nëpër gazeta e takime:

1. Një numër i madh i lexuesve e pranuan mirë këtë libër dhe u falënderuan ndërsa një pjesë bukur e madhe prej muslimanëve joarabë shprehën dëshirë

për përkthimin e tij në gjuhën e tyre dhe natyrisht, çdokush fitoi pëlqimin për botim. Me sa duket, deri tash u përkthye në tri gjuhë.

2. Një grup që e kupton thellësisht tragjedinë, dëshiron që ky libër ta analizojë realitetin islamik dhe t'i zbërthejë mosmarrëveshjet bashkëkohore të cilat prej një lëvizjeje të përbashkët islame brenda një territori islamik krijuan 93 lëvizje të pavarura për shkak të rënies në agoni, dobësimit të mbamendjes dhe mjegullimit të qëllimeve, të cilat pengojnë depërtimin e fjalëve qetësuese në zemrat e lodhura.

Edhe pse jam tepër optimist për mirëkuptimin, bashkimin dhe eliminimin e përçarjeve në mesin e muslimanëve, përsëri ndjej frikë nga padituria e injorantëve, oportunistëve, kokëfortëve dhe intrigantëve.

Edhe pse mendoj se koha nuk është në favor të një aksioni të tillë, përsëri jam i bindur se rinia jonë duhet të pajiset me vizion të qartë dhe me njohuri për këtë moral, ngase vetëm hapi i tillë do të mundësojë realizimin e përgatitjes së terrenit të kërkuar, Zoti dëshiroftë!

3. Një grup tjeter i pastër dëshiron që ky libër të përmbajë më shumë shembuj edhe nga sektet tjera islame lidhur me kulturën e dialogut. Kjo kërkesë është e drejtë dhe shpresojmë se do ta realizojmë në botimin e ardhshëm, Zoti nëse do. Qëllimi ynë nuk ishte të japim një pasqyrë të plotë por vetëm disa shembuj konkretë.

4. Një grup tjeter propozoi që ky libër të mos ketë karakter akademik-juridik por t'i parashtrojë të gjitha çështjet diskutabile të doktrinave islame apo

reformiste e moderne, posaçërisht ato që nuk e luftojnë Islamin por e konsiderojnë si element përbërës e themelor të popullit. Doktrinat reformiste ftojnë në pjesëmarrjen e popullit në kohën që jeton dhe në përparimin qytetëruar brenda suazave kombëtare dhe kështu mendojnë se edhe Islami, sikur edhe elementet tjera, konsiderohet faktor i popullit.

Unë realisht mendoj se kjo kërkesë është e realtë dhe se duhet të punohet në këtë drejtim, ngase njohuritë e kulturës së e dialogut, të kuptuarit e parimeve të doktrinave tjera dhe edukimi i fëmijëve të ummetit do ta mbrojnë ummetin nga derdhja e fuqive në grindjet e brendshme.

Kur intelekti i shëndoshë e kuption rolin e vet qytetëruar, atëherë do të bëjë përpjekje që t'i kthejë fëmijët e popullit nga kurbeti ndërsa islamistët do të orvaten t'i kthejnë unitetin dhe bashkimin, t'i vendosin shtyllat e mendimit qytetëruar e pastaj të ndërtojnë qytetërim mbi sipërfaqen e tokës. Ndërmjet vdekjes dhe jetës qëndron çasti dhe nëse jemi të singertë, atëherë s'ka pengesë që do të mund të na pengojë në rikthimin e asaj që e uzurpuan djaptë nga fëmijët dhe vëllezërit tanë, si dhe atëherë do të gëzohen besimtarët, me ndihmën e Zotit, ndërsa të devijuarit do të humbin.

5. Një grup shumë i vogël i bëri kritikë botimit të këtij libri duke thënë se muslimanët s'kanë nevojë të përçahen. Në rast se shkaktohet përçarja, atëherë duhet të konsiderohet haram (e ndaluar) dhe meqë është kufër, duhet të luftohet në të gjitha mënyrat. Nëse flasim për kulturën (e dialogut), atëherë ne vetëm e përforcojmë përçarjen dhe e pranojmë atë.

S’di ç’tu them këtyre përveç asaj se habitem me njeriun që i harron aksiomat. E kuptoj mundimin e emirul-mumininit, Aliut (r.a.), i cili thotë: “Çdoherë që kam zhvilluar polemikë me ndonjë dijetar e kam mundur, kurse i padituri më ka mundur”.

Sidoqoftë, Ius All-llahun e Madhëruar që ta udhëzojë këtë grup së bashku me ne drejt të vërtetës dhe realitetit.

Instituti Ndërkombëtar për Mendimin Islam e mundësoi ribotimin e këtij libri në vëllimin “Kultura islame” për t’i plotësuar nevojat dhe zbrazëtirën dhe shpresojmë se profesorët e ndershëm, që i dhanë sugjerimet që i cekëm pak më parë, do të kontribuojnë në vazhdimin e asaj që e filloi ky libër dhe në plotësimin e asaj që u lëshua nga ana e autorit, me qëllim që kulturën e dialogut ta vënë mbi parime të shëndosha dhe mbi një sipërfaqe të fortë.

Zoti udhëzon në rrugën e drejtë!

Uashington
Sha’ban, 1407 h / Shkurt, 1987

Kapitulli i parë

Për realitetin e mendimeve të ndryshme

Mosmarrëveshja, kundërshtimi dhe shkenca mbi kundërshtimin

Të qenit në kundërshtim nënkupton që çdo person të ketë qëndrim apo mendim të kundërt ndaj të tjerëve. Termi (arab) i kundërshtimit “hilaf” është më i përgjithshëm se termi “didd” ngase çdo “didd” është në kundërthënie ndërsa çdo “hilaf” nuk është. Meqë kundërshtimi ndërmjet njerëzve është në fjalë atëherë është huazuar për të nënkuptuar “grindjen” dhe “dialogun.”

Zoti i Madhëruar thotë:

“Po, grupet u kundërshtuan mes vete (rreth Isait)”.
(Merjem, 37).

“Ata vazhdimisht janë në kundërshtim”. (Hûd, 118).

“Ju gjendi në një thënie kontradiktore”. (Dharijat, 8).

“Zoti yt do të gjykojë mes tyre Ditën e Kijametit për atë që ishin të përçarë”. (Junus, 93)

Nga ky kontekst kuuptojmë se termat “Hilaf” dhe “Ihtilaf” d.t.th. kundërshtim i plotë në fjalë, mendime, qëndrim, formë apo gjendje.

Sa i përket termit “Shkenca mbi kundërshtimet”, ekspertët profesionistë e kuuptojnë si mbështetje në deduksionin e ndonjë imami (juristi), përkundër mendimeve të tjera, pa u mbështetur në argumentin

burimor për shkak se në të kundërtën do të ishte muxhtehid dhe usulist. Në këtë rast, nuk kërkohet hulumtimi i statusit të argumenteve juridike (të fik-hut) por mjafton që të argumentohet me thëniet e imamit. Pra, argumentimi i tillë mjafton për ta konfirmuar vendimin që e pranon imami, ashtu siç mjafton për refuzimin e mendimit që është në kundërshtim me atë të imamit.

Dialogu dhe “dialogjistika”

Nëse ndonjëra palë ose të dy palët përpiken me përqëndrim ta mbrojnë mendimin, idenë apo qëndrimin ose përpiken t'i bindin të tjerët, atëherë ky proces quhet dialog.

Në kuptimin gjuhësor kjo don të thotë të bërit traktativë me qëllim ngadhënjimi. Ky term rrënjen e ka prej fjalës “*xhedeltul-hable*” (e përdrohë litarin), gjegjësisht secila palë orvatet ta përdredhë derisa ta bindë palën tjetër.

“Dialogjistika” nënkupton ekuivalencën e faktave dhe argumenteve për të përfituar mendimin më të pranuar juridik.”²

Sipas disa dijetarëve tjerë, dialogjistika është shkencë që bën përpjekje të mbrojë çdo qëndrim, qoftë edhe atë të gabuar, si dhe të shkatërrojë çdo qëndrim, qoftë edhe atë të vërtetë.³ Ndikimi i kuptimit gjuhësor vërehet qartë në çanësimin e kësaj shkence, ngase nuk mbështetet në argumente të po-

² Për më gjerë shih *Miftahus se'ade*, 2/599, botim i Darul Kutub el-Hadithe në Egjipt si dhe librin *Et-ta'rifat* të Xhurxhanit, f. 66, botim i El-Halebiut.

³ Shih gjithashtu edhe veprën e Xhurxhanit, *Et-ta'rifat*, f. 66

sacme por varet nga aftesia dhe potenciali i personit, qoftë edhe nëse nuk i ka lexuar Kur'anin dhe Sunnetin.

Përçarja

Nëse rritet armiqësia midis diskutuesve, nëse mbizotëron qëllimi për ngadhënjim ndaj njëri - tjetrit e jo për zbulimin e të vërtetës dhe të mendimit të saktë, si dhe nëse vështirë arrihet marrëveshja ndërmjet tyre, atëherë kjo sjellje rezulton "përçarjen." Përçarja nënkuption atë që çdo njeri të qëndrojë në një anë të Tokës ose në një pjesë të saj, ashtu që duket sikur Toka nuk i pranon që dy. Në Kur'anin famëlart thuhet:

"Nese i frikësoheni përçarjes mes tyre". (en-Nisa, 35).

Nga ky ajet nënkuptojmë se mosmarrëveshja e vë çdonjërin në një anë pa kurrfarë përputhshmërie.

Në një ajet tjetër përsëri thuhet:

"Me të vërtetë, ata janë kundërshtarë". (el-Bekare, 137).

Çka pranohet e çka refuzohet në mosmarrëveshje

Zoti i krijoi njerëzit me intelekte e përkapje të ndryshme, me gjuhë e ngjyra të llojllojshme dhe me koncepcione e mendime të shumta. E gjithë kjo ndikon në llojllojshmërinë e mendimeve dhe vendimeve, kryesisht çdo njeri posedon mendimin e vet personal.

Nëse llojllojshmëria e gjuhëve, ngjyrave dhe traditave tonë prezanton shenjën prej shenjave të Zotit, gjithashtu edhe llojllojshmëria e konceptione-

ve, mendimeve dhe ideve tona është shenjë prej shenjave të Zotit të Madhëruar dhe fakt mbi fuqinë e Tij të madhe.

Nuk mund të jetësohet gjithësia, as të lulëzojë ekzistenca e as të ketë jetë sikur të ishin njerëzit të barabartë. Në Kur'anin famëlat thuhet:

“Sikur të dëshironte Zoti yt, do t'i bënte njerëzit të një feje (por nuk dëshiroi, Ai e di pse). Ata vazhdimisht janë në kundërshtim (mes vete), përveç atij që e mëshiroi Zoti yt. Po përkëtë edhe i krijoi ata”. (*Hûd, 118-119*).

Përçarja e cila u shkaktua me pasardhësit e këtij populli (ende ekziston), konsiderohet pjesë e këtij fenomeni natyror dhe nëse nuk i kapërcen kufijtë e vet por kufizohet, atëherë trajtohet si fenomen pozitiv me dobi të pakufizuar.

Disa dobi nga mosmarrëveshja e pranuar

Pak më parë cekëm se po qe se mosmarrëveshja nuk i kapërcen kufijtë e vet është e dobishme.

1. Në qoftë se qëllimi është i pastër, njeriut i mundësohet t'i njoħe të gjitha alternativat e argumenteve.

2. Përmes dialogut të tillë zhvillohen idetë dhe mendimet.

3. Zgjidhjet e ndryshme mbi çdo ngjarje rezultojnë mendimin më të qëlluar, që përputhet me këtë fe, e cila ka të bëjë me realitetin e jetës objektive të njerëzve.

Pra, të gjitha këto pozitivitete mund të përfitojnë në rast se mosmarrëveshja nuk i kapërcen kufijtë e saj, e nëse ndodh e kundërtta, atëherë shkaktohen

përçarje negative që nxisin trazira në popull, eventualisht dialogu shndërrohet prej fenomenit konstruktiv në atë destruktiv.

Llojet e mosmarrëveshjes sipas qëllimeve

1. Mosmarrëveshja e rezultuar nga pasioni

Mosmarrëveshja ndonjëherë mund të jetë fryt i pasioneve për realizimin e qëllimeve individuale dhe personale. Ndonjëherë mosmarrëveshja është produkt tendencioz, kryesisht kur personi ka për qëllim të tregohet se posedon dituri apo i kuption gjërat. Të gjitha llojet e kësaj mosmarrëveshjeje janë të urrejturngase pasioni mbizotëron mbi të vërtetën. Pasioni nuk sjell dobi por është vepër e djallit që shpie në kufër. Zoti i Madhëruar thotë:

“E sa herë që ju erdhi ndonjë i dërguar me çka nuk u pëlqeu juve, a nuk u bëtë kryelartë dhe disa prej tyre i përgënjeshtruat e disa i mbytët?”, (el-Bekare, 87).

Pasioni është faktor që nxit tiranët të largohen nga drejtësia.

“Mos ndiqni pra pasionet e t'i shmangeni drejtësisë”. (en-Nisa, 135).

Pasioni është faktori që i ka humbur të devijuarit.

“Unë nuk ndjek dëshirat tuaja, ngase atëherë do të isha i humbur e jo prej të udhëzuarve (në rrugë të drejtë)”. (el-En'am, 56).

Pra, pasioni kundërshton diturinë, fundos të vërtetën, është sinonim i amoralitetit dhe shpie në humbje.

“Mos shko pas dëshirave se ato të shmangin prej rrugës së All-lahut”. (Sad, 26).

“E sikur të përputhej e vërteta me dëshirat e tyre, do të shkatërroheshin qiejt e toka dhe çdo gjë që gjendet në to”. (Mu'minun, 71).

“Një shumicë (e mohuesve), duke mos pasur kurrfarë dije, por vetëm nga pasionet e tyre, duan t'i largojnë (njerëzit) nga e vërteta”. (el-En'am, 119).

Faktorët dhe llojet e emocioneve janë të ndryshme, edhe pse në thelb burojnë nga epshi dhe egoizmi. Kështu emocionet janë përplot gabime e devijime. Njeriu bie në kurthin e pasionit vetëm atëherë kur t'i pëlqejë devijimi nga e vërteta dhe kur të anojë drejt humbjes, derisa e vërteta t'i duket si e pavërtetë dhe e pavërteta si e vërtetë. (Zoti na mbroftë?) Gjithashtu mund të themi se pasioni është shkaktar i mosmarrëveshjeve midis sekteve dhe risimtarëve në fenë e Zotit të Madhëruar.

Është begati e Zotit që Ai ia sqaron robit të vet lidhjen e ideve dhe mendimeve të tij me pasionin para se të rrëshqasë në humnerën e humbjes. Zoti ia ndriçon rrugën nëpërmes imanit në zemër dhe ia zbulon realitetin e doktrinave, mendimeve dhe ideve, të cilat nuk janë të mira në vete, gjegjësisht, mirésia e tyre nuk është e realtë por është ose imagjitative, ose iluzore ose formale për shkak se ashtu ia pasqyron vetë pasioni, edhe pse në thelb është e keqe apo ekziston vetëm në botën e përjetuesit.

Metodat për zbulimin e ndikimit të pasionit në idenë e mendimit janë të shumta, disa prej tyre janë të jashtme e disa të brendshme.

A. Çështjet që janë në kundërshtim me Kur'anin dhe Sunnetin, idetë që janë në kundërshtim me intelektin e shëndoshë, gjegjësisht idetë që thërrasin në adhurimin e dikujt tjetër pos Zotit apo në mbështetjen në diçka tjetër pos shariatit të Tij; pastaj mendimet që lejojnë kurvërinë, që zbukurojnë gënjeshtrën dhe që nxisin në çështjet që janë të djallit.

B. Metodat e brendshme për zbulimin e pasionit si faktor i idesë mbështeten në përsiatjen rrëth buri mit të idesë; shqyrtimin serioz të faktorit që e shtyu njeriun ta pranojë atë ide; ndikimin e rrethanave etj. Pastaj, a ka ndonjë presion që e ka obliguar ta përkrahë atë ide; thellimi në vetë idenë, gjegjësisht të shihet se a është stabile apo labile varësisht nga ndjenjat e njeriut. Në rast se ideja është labile, atëherë dije se ajo është punë e djallit dhe mbështetu në Zotin që di e që dëgjon gjithçka, si dhe falënderoje për ndriçimin e të vërtetës para se të të udhëzonte pasioni!

2. Mosmarrëveshja për shkak të së vërtetës

Ndonjëherë ndodhin mosmarrëveshje pa ndikuar fare pasioni, por për shkak të diturisë, intelektit dhe besimit.

Mosmarrëveshja ndërmjet besimtarëve dhe pa-besimtarëve e hipokritëve është e domosdoshme dhe muslimani s'mund të largohet nga ajo apo ta anulojë.

Gjithashtu mosmarrëveshja ekziston ndërmjet muslimanit dhe ithtarëve të besimeve të kota ateiste, përpos nëse zhduken kufri, idhujtaria, përcarja, hipokrizia, morali i keq, ateizmi, risia dhe besimet destruktive.

3. Mosmarrëveshja e cila qëndron mes pranimit dhe refuzimit

Kjo çështje ka të bëjë me gjërat dytësore që kanë alternativa të ndryshme e që varen nga fuqia e argumentit, si p.sh. mosmarrëveshja midis dijetarëve, rreth prishjes së abdestit pas daljes së gjakut nga plaga, rreth vjelljes me qëllim, rreth leximit pas imamit, rreth leximit të bismilahit para surës “Fatiha”, rreth përsëritjes së termit “Amin” me zë të lartë etj.

Në këto raste mund të ngadhënjejn devotshmëria mbi pasionin, dituria mbi hamendjen, e preferuarë mbi të papreferuarën dhe e pranuara mbi të papranuarën për shkak se aplikohen parime mbikontrolluese, rregulla sistematike e virtute, e nëse ndodh e kundërta, atëherë shkaktohen përcarja, grindja dhe disfata, kurse kundërshtarët degradohen prej devotshmërisë dhe rrëshqasin në humnerën e pasionit, si dhe në këtë rast mbizotëron gjendja kaotike dhe aktivizohet djalli.

Mendimet e dijetarëve rreth mosmarrëveshjes

Dijetarët kanë patur kujdes ndaj të gjitha llojeve të mosmarrëveshjeve dhe kanë kërkuar largimin prej tyre.

Ibin Mes'udi thotë: “Mosmarrëveshja është e keqe”⁴.

Es-Sebki thotë: “Mëshira kërkon mosekzistimin e mosmarrëveshjes, ngase Zoti i Madhëruar thotë:

“*E pati prej atyre që besuan dhe pati të tillë që nuk besuan*”. (*el-Bekare*, 253)

kurse Muhammedi (a.s.) thotë:

“*Fisi izraelit u shkatërrua për shkak të pyetjeve të shumta dhe mosmarrëveshjes rreth pejgamberëve të tyre*”. (Transmetim i Ebu Hurejres).⁵

Kur Es-Sebki flet për mosmarrëveshjen që qëndron mes pranimit dhe refuzimit, cek tre lloje dhe thotë:

“Mosmarrëveshja është trellojëshe:

Lloji i parë ka të bëjë me “usulin” dhe këtë e ka cekur Kur’ani. S’ka dyshim se ky lloj është risi dhe i humbur, e mund të jetë edhe kufër.

Lloji i dytë ka të bëjë me mendimet dhe luftërat. Edhe ky është i ndaluar për shkak se i humbë të mirat.

Lloji i tretë ka të bëjë me “furu’in” si p.sh., mosmarrëveshja rreth të lejuarës dhe të ndaluarës,

---

⁴ Shiko: *Te’vilu muhtelefil-hadith* të Ibn Kutejbes, f. 22; *El-Avasim minel-kavasim*, f. 78, *El-Mahsul*, 2K1/480.

⁵ Shiko Musnedin e Ahmedit; Muslimin, Nisaiun dhe Ibn Mâxhen në *Fet-hul-Kebir* (2/120) dhe *El-Ihkam* (5/66).

Hadithi i plotë nga transmetimi i Ebu Hurejres është: “*Përmبajuni asaj që ua kam lënë ngase janë shkatërruar paraardhësit tanë nga pyetjet e shumta dhe nga mospajtimet e tyre me pejgamberët e tyre. Kur t’ju urdhëroj diçka, merrne, e kur t’ua ndaloj, largohuni.*”

mirëpo më mirë do të ishte sikur të kishte pajtim të plotë në llojin e tretë.⁶

Ibn Hazmi nuk e konsideronte mosmarrëveshjen mëshirë por dënim (adhab).

Për ta kuptuar dëmin dhe rrezikun nga mosmarrëveshja, Haruni e konsideronte këtë fenomen si rrezik më të madh dhe si dëm më të keq se të adhuruarit e idhujve. Kur Samiri ia ndërtoi popullit të vet një viç prej ari, u tha:

“Ky është zoti juaj dhe zoti i Musait”. (Taha, 88).

Haruni e këshilloi popullin me urtësi

“E Haruni atyre u pat thënë: “O populli im, ju vetëm u sprovuat me të, sepse Zoti juaj është i gjithëmëshirshëm, andaj ejani pas meje dhe më dëgjoni për këtë që po ua them”. (Taha, 90),

dhe e priti vëllain e vet Musain (a.s.). Kur erdhi Musai e pa popullin të përkulur para viçit dhe në mënyrë të rrëptë e qortoi vëllain, kurse vëllai iu përgjigj:

“O bir i nënës sime, mos më kap as për mjekre as për flokë, se unë u frikësova se do të thuash: I përqave Beni israilët dhe nuk e ke respektuar porosinë time?”, (Taha, 94).

Ai nuk u bëri ballë seriozisht nga frika se mos po e përçanë dhe ndanë popullin atëherë kur përbalimi është jofrytdhënës!!!

---

⁶ *El-Ibhaxh*, 3/13.

Kapitulli i dytë

Historiku dhe zhvillimi i mosmarrëveshjes

Mosmarrëveshjet ndërmjet sahabëve gjatë kohës së Pejgamberit (a.s.)

Në kohën e Pejgamberit (a.s.) nuk ka ekzistuar ndonjë mosmarrëveshje e llojit të përmendur pak më parë ngase të gjithë janë mbështetur në Muhammedin (a.s.). I dërguari i Zotit ka qenë zbërthyes i çdo gjëje që ka mundur të shkaktojë ndonjë përçarje dhe udhëzues në çdo problem eventual.

Në qoftë se në mesin e sahabëve (r.a.) paraqiteshin mendime të ndryshme, ata i mbështeteshin Pejgamberit dhe e pranonin mendimin e tij, ndërsa ata të cilët ishin larg Medines, në rast të mosmarrëveshjeve që mund të lindnin gjatë komentimit të Kur'anit dhe aplikimit të Sunnetit të Pejgamberit (a.s.), si zakonisht ia paraqitnin mendimin Pejgamberit (a.s.), e ai ose e pranonte e bëhej pjesë e Sunnetit të Pejgamberit (a.s.) ose ua tregonte të saktën dhe e pranonin, dhe kështu, në këtë mënyrë rregullohej mosmarrëveshja.

A. Si shembull konkret mund të merret transmetimi i Buhariut dhe i Muslimit ku thuhet se Muhammedi (a.s.) në Ditën e Ahzabit ka thënë: “***Le të mos e falë ndokush ikindinë përvëç në vendin e fisit Kurejdha***”. Ikindia i zuri në udhëtim dhe kështu

disa thanë se do të falen kur të arrijnë në vendin (e Kurejdhës) kurse disa të tjerë deklaruan se do ta falin. Kur u informua Muhammedi (a.s.) për këtë çështje, nuk e qortoi asnjërin grup.⁷

Nga ky hadith vërejmë qartë se muslimanët u ndanë në dy grupe në çështjen e faljes së namazit të ikindisë, ngase një grup u mbështet në kuptimin e jashtëm apo në kuptimin tekstual (sipas usulistëve), ndërsa grapi tjetër deduktoi vetëm një specifikë. Kur i pranoi Pejgamberi (a.s.) të dy mendimet, u kuptua legaliteti i të dy mendimeve.

Pra, muslimani mund të mbështetet në kuptimin e jashtëm të tekstit ose të deduktojë brenda tekstit e të argumentojë. Kështu, nuk qortohet ai që orvatet, por me kusht që të ketë aftësi për të ndërmarrë ndonjë deduktum të tillë. Grapi i dytë i sahabëve mendonte se Pejgamberi (a.s.) ka patur për qëllim t'i shpejtojë, dhe për këtë falja e namazit para arritjes në vendin e fisit Kurejdha nuk e kundërshton urdhrin e tij përderisa namazi nuk do t'i vonojë.

Vlen të ceket se Ibn El-Kajjimi i ka përbledhur mendimet e fukahave (juristëve muslimanë) rrëth kësaj çështjeje. Disa prej tyre thonë se më mirë vepruan ata të cilët e falën namazin në kohën e duhur, kurse disa të tjerë thonë se më mirë vepruan ata të cilët e vonuan derisa arritën në vendin e fisit Kurejdha...⁸

---

⁷ *Fet-hul-Bari*, 7/313; *Metnul-Buhari*, 5/47; *Irshadus Sari vel Ajni*, 8/254 në librin *El-Megazi*. Preferohet edhe leximi i kapitullit *Salatul Haufi* dhe *es-Salatu*.

⁸ Shiko veprën e tij *I'lamlul-meuki'ajn*.

Unë mendoj se për fukahatë do të mjaftonte që të mbështeteshin në qëndrimin e Muhammedit (a.s.) pasi që ai nuk e ka përkrahur asnjë grup, dhe se s'kishte nevojë të thelloheshin në çështjen që është veç e zbërthyer nga ana e Pejgamberit (a.s.).

B. Si shembull tjetër konkret mund të merret transmetimi i Ebu Davudit dhe i Hakimit, që ka të bëjë me një ngjarje të transmetuar nga Amër ibn Asi (r.a.). Amri thotë: “Pashë ëndërr (dhe u bëra i papastër – *xhunub*) në një natë të ftohtë gjatë betejës në Dhatu Salasil (vend në Sham), dhe u frikova se po qe se pastrohem do të sëmurem, dhe kështu mora tejemum dhe e fala namazin e sabahut së bashku me shokët e mi”. Kur ia transmetuan Muhammedit (a.s.) këtë sjellje, ai i tha: **“O Amër, a u fale *xhunub* me shokët tu?”** E informova për shkakun që më shtyu të mos pastrohem duke i thënë se e kam dëgjuar ajetin e Kur'anit që thotë:

“*Mos e mbytni vetveten tuaj, vërtet All-llahu është i mëshirueshëm për ju*”. (*en-Nisa*, 29).

Në atë rast Muhammedi (a.s.) ka qeshur dhe nuk ka thënë asgjë.⁹

Komentimi dhe llojet e tij

Nuk kemi ndër mend t'i cekim qëndrimet e ndryshme të sahabëve gjatë kohës së Pejgamberit (a.s.), mbështetjen në kuptimin e jashtëm apo në atë të deduktuar, për shkak se tema e tillë është shumë e gjatë. Ata vepronin ashtu për shkak se e pranonin

⁹ Shih *Sunenin* e Ebu Davudit, hadithi 334; *Fet-hul-bari* 1/385, *Nejlul-evtar* 1/324

fenë si lehtësim e jo si vështirësim. Muxtehidët e përpiktë dhe juristët e shkathët i hulumtojnë rregullat e përgjithshme të sheriatit dhe i sqarojnë qëllimet e tyre, dhe kështu herë mbështeten në aspektin e jastëm e herë në atë posteksterior që quhet komentim. Mendoj se vlen të ceken shkurtimisht llojet dhe rregullat e komentimit.

1. Komentimi i afërt

Ky komentim ka të bëjë me të kuptuarit e drejtpëdrejtë dhe si shembull konkret mund ta cekim çështjen e sadakasë me pasurinë e jetimit. Në Kur'an thuhet:

"Ata që e hanë pa të drejtë pasurinë e jetimave, në të vërtetë hanë atë që mbush barkun e tyre zjarr dhe do të futen në zjarrin e xhehennemit". (en-Nisa, 10).

Në një hadith të Pejgamberit thuhet: **"Le të mos e bëjë urinën ndokush prej jush në ujë e pastaj (dëshiron) të pastrohet me të!"¹⁰**

Nga kjo kuptojmë se urina shkakton ndotjen e ujit dhe nxit dyshimin.

2. Komentimi i largët

Ky lloj komentimi ka të bëjë me tekstin që s'kuptohej menjëherë, si p.sh. deduktimi i Ibn Abbasit (r.a.) se periudha më e shkurtër e gruas me barrë është 5 muaj, edhe atë duke u mbështetur në ajetin e Kur'anit:

---

¹⁰ *El-Xhami'us-sagir* 2/501, *Fet-hus-sagir*, 3/352, siç transmetohet nga Ebu Davudi, Nisaiu, Ahmed, Termidhiu dhe Ibn Mâxhe në *El-Fet'hul-kebir*, 3/352.

“Bartja e tij dhe gjidhënia e tij zgjat tridhjetë muaj”. (Ahkaf, 15).

Edhe në një ajet tjetër thuhet:

“Nënënat, ato që duan ta plotësojnë gjidhënien, janë të obliguara t'u japid gji fëmijëve të vetë dy vjet të plota”. (el-Bekare, 233).

Si shembull tjetër mund ta cekim mendimin e imam Shafi'ut rrëth çështjes së ixhma'it si argument duke u mbështetur në ajetin:

“Kush i kundërvihet Të dërguarit pasi që i është bërë e qartë e vërteta dhe ndjek rrugë tjetër nga ajo e besimitarëve, Ne e lëmë në atë që e ka zgjedhur (në dynja) dhe e fusim në xhehennem”. (en-Nisa, 115).

Gjithashtu edhe argumentimi i usulistëve mbështetet në ajetin:

“Pra merrni përvojë, o ju të zotët e mendjes!” (Hashr, 2).

Këtu argumentojnë argumentimin e analogjisë (kijasit).

Këto çështje vështirë mund të deduktohen po që se njeriu nuk mendon pak më thellë për këto ajete dhe po që se nuk ka mendje të përpiktë.

3. Komentimi i pabesueshëm

Ky komentim ka të bëjë me tekstin që është krejtësisht i huaj ngase komentuesi këtu nuk ofron asgjë që ka të bëjë me tekstin, si p.sh. komentimi i ajetit:

“Vuri edhe shenja të tjera (për orientim ditën), ndërsa (natën) ata orientohen me anën e yjeve.” (en-Nahl, 16).

Disa komentues mendojnë se ylli këtu nënkuq-ton Pejgamberin (a.s.) kurse shenjat, imamët.

Në ajetin:

“Po argumentet dhe qortimet nuk bëjnë dobi ndaj një populli që nuk beson!”, (Junus, 101),

disa komentues mendojnë se “*argumentet*” prezentojnë imamët kurse “*qortimet*” pejgamberët.

Kur bëhet fjalë për ajetin:

“Për çka ata i bëjnë pyetje njëri-tjetrit? Për lajmin e madh tronditës!”, (en-Nebe’, I-2),

disa komentues mendojnë se “*lajmi i madh tronditës*” aludon në imam Aliun (r.a.).¹¹

Parimet e komentimit

Pak më parë theksuam se përveç përsiatjes, komentimi ka nevojë edhe për argument mbështetës, e në rast të kundërt më e mirë do të ishte mbështetja në aspektin ekzoterik kurse komentimi të shtjellohet vetëm në çështjet që kanë karakter të ixтиhadit, ndërsa ato të besimit nuk kanë karakter të ixтиhadit. Në këtë rast më e preferuar është mbështetja në tekstit ekzoterike në të cilën mënyrë veproi selefi (r.a.).

Nëse komentimi është i obligueshëm, atëherë teksti medoemos duhet të kuptohet e të analizohet, medoemos të njihen aspektet gjuhësore, qëllimet e shariatit dhe parimet e rregullat e përgjithshme. Kështu, vendimi sipas aspektit ekzoterik të tekstit ose sipas analizës së saktë, konsiderohet formë më e rëndësishme në ixтиhadin juridik dhe në urdhrin kur'anor:

“Mendoni, o ju të mençur!”, (Hashr, 20)

---

¹¹ Shiko *Usulul-kafi*, I/216

Kur Ibn Abbasi e zbërthen komentimin, thotë se ai ka katër mënyra:

- ❖ mënyrën që e njohin arabët në formë të drejt-përdrejtë,
- ❖ mënyrën që është e kuptueshme për çdonjërin,
- ❖ mënyrën që e njohin vetëm dijetarët, dhe
- ❖ mënyrën që e njeh vetëm Zoti.

Nga kjo që u cek deri më tash, u kuptua lidhja e ngushtë midis termit “tefsir” dhe “te’vil.” Zoti Ligdhënës e i Urtë e ka përdorur shumë herë termin “te’vil” në vend të “tefsirit” si psh.: “*Po, pos All-lla-hut askush nuk e di domethënien e tyre të saktë*”. Dijetarët e pajisur me dituri thonë:

“*Ne u kemi besuar atyre që janë të paqarta...!*” (Ali Imran, 7).

Pjesa më e madhe e komentuesve mendojnë se termi i përdorur “te’vil” këtu nënkupton “tefsirin”, si p.sh. Taberiu i cili transmetoi nga Ibn Abbasi (r.a.) dhe të tjerë.

Gjithashtu në një dua të transmetuar të Ibn Abbasit nga Pejgamberi (a.s.) thuhet: “O Zot, bëje të kuptojë fenë dhe mësoja “te’vilin” (gjegjësisht komentimin dhe sqarimin)”. Disa dijetarë të tjerë, si p.sh. Ragib el-Esfahani, mendojnë se “tefsiri” është më i përgjithshëm se “te’vili”, ngase “tefsiri” më së shumti përdoret në sqarimin e termave kurse “te’vili” në sqarimin e nocioneve dhe fjalive. Përveç kësaj, ata mendojnë se “te’vili” më së shumti përdoret në tekstet e Kur’anit dhe të Hadithit kurse “tefsiri” edhe në tekstet tjera.

Për shkak të lidhjes së ngushtë ndërmjet këtyre dy termave të posaçëm që përdoren për Kur'anin dhe Sunnetin, ia lejojmë vetes t'i huazojmë parimet dhe rregullat të cilat i caktuan ekspertët e "tefsirit" dhe t'i aplikojmë edhe si rregulla e parime të "te'vilit."

Në Kur'an theksohen çështjet që i di vetëm Zoti i Madhëruar, si p.sh. njohja e të vërtetave të emrave, cilësia e atributeve, hollësitë e metafizikës etj. Aty gjithashtu cekën çështje që i di vetëm Pejgamberi (a.s.) dhe natyrisht aty s'mund të thellohet askush, eventualisht aty nuk ka as "tefsir" e as "te'vil", por duhet të pranohen ashtu siç rrjedhin në Kur'an dhe në Sunnet.

Përveç këtyre dy llojeve, ekziston edhe lloji i tretë i çështjeve të theksuara, të cilat kryesisht Zoti ia mëson Të dërguarit të vet dhe e urdhëron t'ua sqarojë të tjerëve. Kjo formë ka dy lloje:

E para: Obligohet vetëm mbështetja në transmetim, si psh. shkaqet e shpalljes, shfuqizimi etj.

E dyta: Lloji që sqarohet e analizohet. Për këtë lloj ekspertët kanë dy qëndrime:

- a). Një grup ka qëndrim të ndryshëm rrëth komentimit si p.sh. ajetet e emrave dhe të atributeve, kurse selefi e ndalon dhe kjo është më e saktë.
- b). Grupi tjetër unanimisht e lejon komentimin, gjegjësisht lejon deduktimin e parimeve të shariatit nga tekstet e argumentuara e të detajizuara dhe kjo formë quhet "fikh".

Kushtet të cilat i caktuan dijetarët e "tefsirit" dhe të "te'vilit" janë këto:

1. Të mos e kundërshtojë “te’vili” domethënien e tekstit që kuptohet sipas rregullave gjuhësore dhe traditës gjuhësore të komunikimit arab.
2. Të mos e kundërshtojë tekstin kur'anor.
3. Të mos e kundërshtojë rregullën juridike që e kanë pranuar dijetarët dhe imamët.
4. Obligohet kujdesi ndaj qëllimit të tekstit duke u mbështetur në shkakun e zbritjes.

Llojet e “te’vilit” të pavlefshëm e të refuzuar janë këto:

1. “Te’vili” dhe “tefsiri” i atij që nuk ka njohuri të mjaftueshme në gjuhë e gramatikë si dhe nuk i plotëson kushtet tjera të parashikuara për “te’vilin.”
2. “Te’vili” i çështjeve të dyshimta pa sened të vërtetë autentik.
3. Komentimet që përpiken t’i arsyetojnë medhebet e refuzuara dhe që i kundërshtojnë Kur'anin e Sunnetin apo atë që unanimisht e kanë pranuar muslimanët.
4. Komentimi pa argument.
5. Komentimi i njëanshëm e tendencioz, si p.sh. ai i batinistëve etj.

Të gjitha këto komentime të refuzuara bëjnë pjesë në grupin e komentimit të gabuar.

Sahabët muxtehidë

Duke e parë rëndësinë dhe përpikërinë e ixthihadit, vetëm ata që kishin aftësi e potencial prej sahabëve të Pejgamberit (a.s.) merreshin me këtë

çështje. Këtë Pejgamberi (a.s.) nuk ia pranonte atij që nuk kishte aftësi për ixтиhad. Ebu Davudi dhe Darikutni transmetojnë se Xhabiri ka thënë: “U nisëm në udhëtim dhe njëri prej nesh u godit me gurë në kokë e pastaj i ra të fikët. (Pas këndelljes) i ka pyetur shokët se a ia lejojnë tejemumin, kurse ata ia kanë ndaluar pasi që ka patur ujë, dhe kështu, pas pastrimit me ujë, ka vdekur. Kur e kanë lajmëruar Pejgamberin për këtë, ai tha: **“E kanë vrarë, Zoti i vratë! Pse nuk pyesin kur s’dinë...!”**¹² Muhammedi (a.s.) në këtë rast nuk e ka arsyetuar qëndrimin e sahabëve të vet dhe i ka qortuar ngase kanë dhënë fetva pa dije, dhe për këtë shkak i ka quajtur vrasës të vëllait të tyre. Ai ua sqaroi që në raste të tilla (të paditurisë) obligohen të pyesin, edhe atë duke u mbështetur në ajetin e Kur'anit:

“Pyetni pra dijetarët, nëse nuk dini!”, (en-Nahl, 43).

Në një transmetim të imam Ahmedit, Shejhanëve, Ebu Davudit, Nisaiut dhe Taberaniut thuhet se meqë Usame ibn Zejdi vau një njeri që thoshte “La ilah il-lall-lah”, i tregoi Pejgamberit (a.s.), kurse ai i habitur, i tha: **“Tha: ‘La ila-he il-lall-lah’ dhe e vrave!?”** Usameja i thotë: “Ai e tha atë nga frika prej armës”, kurse Pejgamberi reagoi dhe i tha: **“A ia hape gjoksin dhe e kuptove se për atë, apo për diçka tjetër e tha atë?”**¹³

Në hadithin e parë Pejgamberi (a.s.) e mohoi qëndrimin e sahabëve, të cilët u mbështetën në faktin se uji në mënyrë të obligueshme përdoret në çdo rast

---

¹² Ebu Davudi, hadithi nr. 336, Ibn Maxhe, hadithi nr. 573; *Nejlul-evtar*, 1/323)

¹³ Buhariu, 7/398, është theksuar me një ndryshim tekstuall.

dhe në çdo gjendje, mirëpo e harruan ajetin e Kur'anit që thotë:

“Në qoftë se jeni të sëmurë, ose në ndonjë udhëtim, ose ndonjëri prej jush vjen prej vendit të nevojës, ose keni kontaktuar me gratë dhe nuk gjeni ujë, atëherë mësyni (merrni tejemum) dheun e pastër dhe me të fërkoni fytyrat dhe duart tuaja”. (el-Maide, 6).

Sa i përket rastit të Usames, me sa duket ai është mbështetur në ajetin kur'anor:

“Por besimi i tyre, kur e vërejtën dënimin tonë, nuk u bëri dobi”. (Gafir, 85),

eventualisht në qëndrimin e tij se ky ajet ka të bëjë me këtë botë dhe me botën tjeter, e jo vetëm me botën tjeter, ashtu siç duket nga ajeti famëlart dhe ndoshta për këtë shkak Pejgamberi (a.s.) e qortoi.

Këto ishin disa fetva të sahabëve të cilat nuk i pranoi Pejgamberi (a.s.).¹⁴

Si zakonisht, njerëzisht gjithmonë e pyetnin e ai (a.s.) u përgjigjej, ngriheshinakuza e ai gjykonte,¹⁵ e nëse mendonte se vepra është e mirë, e pranonte dhe e lavdëronte veperbërësin, e nëse jo - e refuzonte, kurse sahabët mësonin nga vendimet dhe qëndrimet e tillë të tij (a.s.), ia transmetonin njëri-tjetrit dhe gjatë transmetimit zhvillonin dialogje vetëm e vetëm nga kujdesi që e kishin ndaj tij, pa e kapërcyer kufirin dhe pa e shndërruar dialogun në konflikt e mos-marrëveshje, pa e akuzuar njëri-tjetrin sepse mbësh-tetje e tyre ishin Kur'ani i Zotit të Madhëruar dhe

¹⁴ Ibn Hazmi transmeton një numër të madh të fetave që nuk i ka pranuar Pejgamberi (a.s.); shih *El-Ihkam*, 6/84-85 dhe 2/126-127.

¹⁵ *Huxhxhetull-llahil-baliga*, 1/298

Pejgamberi (a.s.), dhe nuk mbetej asgjë që mund ta acaronte lidhjen e tyre vëllazërore.

Pejgamberi (a.s.) ua tërhoqi vërejtjen sahabëve të vet për rrezikun nga përçarja

Pejgamberi (a.s.) ishte plotësisht i bindur në faktin se faktori kyç për mbrojtjen e këtij populli është bashkimi i zemrave në dashurinë ndaj Zotit, dhe për këtë shkak nga frika se mos ndodh diçka e tillë, u thoshte: “*Mos u përçani, e të përçahen zemrat tua-ja!*”¹⁶ Gjithashtu edhe sahabët ishin të mendimit se përçarja nuk është e mirë dhe si shembull konkret Ibn Mes’udi thoshte: “Përçarja është e keqe.”

Pejgamberi (a.s.) me kujdes e pengonte përçarjen me qëllim që të mos shkaktohej konflikt. Abdull-lah ibn Umeri transmeton se Pejgamberi (a.s.) një ditë ka dëgjuar për një mosmarrëveshje ndërmjet dy njerëzve rreth një ajeti, ka dalur i hidhëruar dhe u ka thënë: “*Ata që jetuan para jush u shkatërruan për shkak të përçarjes së tyre rreth Librit*”.¹⁷

Nizal ibn Sibre transmeton se e ka dëgjuar Abdull-lah Ibn Mes’udin duke thënë se e ka dëgjuar një njeri duke lexuar një ajet të Kur'anit dhe pasi që ka menduar se e ka dëgjuar në një formë tjeter nga Pejgamberi, e ka marrë me vete deri te Pejgamberi (a.s.), i cili u ka thënë: “*Të dy keni të drejtë!*”

---

¹⁶ Transmetim i Buhariut në *El-Xhami'us-sagir*, 2/494

¹⁷ *El-Ihkam fi usulil-ahkam*, Ibn Hazm, 5/66

Shu'beja mendon se u ka thënë: “*Mos u pérçani, sepse paraardhësit tuaj u pérçanë dhe u shkatërruan*”.¹⁸

Në këtë mënyrë Pejgamberi (a.s.) ua tërhiqte vë-rejtjen për rrezikun nga pérçarja. Ai i mësonte se si të veprojnë në rast të mosmarrëveshjeve, posaçërisht gjatë leximit të Kur'anit. Në një hadith autentik thuhet: “*Lexoni Kur'anin derisa zemrat tuaja janë të përbashkëta dhe kur të pérçahen atëherë ndaluni*”.¹⁹ Ai kishte për qëllim mosmarrëveshjet rrëth le-ximit të disa shkronjave apo rrëth domethënies së ajeteve të Kur'anit, me qëllim që zemrat dhe shpirt-rat e tyre të qetësohen, si dhe të mos shkaktohen konflikte e pérçarje. Në qoftë se zemrat janë të bash-kuara dhe në qoftë se dominon dëshira e singertë për të kuptuar, atëherë obligohen ta vazhdojnë leximin, përsiatjen dhe meditimin rrëth ajeteve kur'anore.

Ndonjëherë vërejmë se edhe Kur'ani ka theksuar kulturën e dialogut në rast të paraqitjes së ndonjë mosmarrëveshjeje ndërmjet sahabëve (r.a.). Abdull-lah ibn Zubejri transmeton se Ebu Bekri dhe Umeri (r.a.) kanë zhvilluar një dialog të rreptë para Pejgamberit (a.s.) kur ka ardhur karvani i Beni Temimit. Njëri prej tyre ka dhënë shenjë në drejtim të Akra ibn Habisit kurse tjetri drejt Ka'ka' ibn Mu'abbed ibn Zerare. Në atë rast ka filluar mosmarrëveshja ndërmjet tyre dhe e kanë ngritur zërin para Pejgam-

¹⁸ *El-Ihkam...*; Sahihul-Buhari, kapitulli *Kerahijetul-ihtilaf*, 13/289, dhe *Nuzulul-Kur'an ala seb'ati ahruf*, 9/22-36).

¹⁹ E transmetuan të dy shejhët dhe Ahmedit në Musned, Nisaiu në *El-Xhami'us-sagir* 1/86 dhe *El-Fet-hul-kebir* 1/218

berit (a.s.), me ç'rast Zoti i Madhëruar menjëherë e ka zbritur ajetin:

"O ju që keni besuar, mos ngreni zërin tuaj mbi zërin e Pejgamberit dhe mos iu ngërmoni atij si i ngërmoheni njëri - tjetrit, e të zhduken veprat tuaja duke mos ditur". (Huxhurat, 2).²⁰

Karakteristikat e kulturës së dialogut në periudhën e pejgamberisë

Nga ajo që u cek më parë, mund t'i përcaktojmë këto karakteristika të kulturës së dialogut që zhvillohej në periudhën e pejgamberisë:

1. Sahabët bënин përpjekje me mish e me shpirt që të mos përçahen dhe nuk krijonin shumë probleme e definicione²¹, por zgjidhnin çdo gjë brenda suazave të udhëzimit të Pejgamberit (a.s.), dhe zgjidhja e kontekstit, si zakonisht, pengonte shkaktimin e konfliktit apo përçarjes.

2. Në rast të paraqitjes së ndonjë mosmarrëveshjeje shpejtë i ktheheshin Kur'anit dhe Pejgamberit (a.s.) dhe kështu gjendja menjëherë qetësohej.

3. Të gjithë ata menjëherë i nënshtroheshin dhe e respektonin vendimin e Zotit e të Pejgamberit (a.s.).

4. Muhammedi (a.s.) i korrigjonte në shumë raste që mund të komentoreshin, por paraprakisht

²⁰ Shiko Buhariun dhe në marginat e komentimit El-Fet-h 8/66 dhe 454 dhe 13/235.

²¹ Preferohet leximi i *Fet-hul-bari*, 13/219-228. Një gjë e ngashme transmetohet edhe në *Mubajetus-sadik fil-mesxid*.

çdonjëri pranonte se mendimi i tjetrit mund të jetë i vërtetë ashtu siç mund të jetë edhe i veti, dhe kjo tolerancë mendimesh garantonte respektin e njëri-tjetrit dhe anulonte fanatizmin e njëanshëm.

5. Ata mbështeteshin në devotshmëri dhe i shmangeshin pasionit. Qëllimi i tyre i vetëm ishte e vërteta dhe askush nuk prekej se nga cila gojë do të thuhet ajo.

6. Të frymëzuar nga morali islam, ata përdornin fjalë të bukura, largoheshin nga fjalori arrogant dhe me vëmendje dëgjonin njëri-tjetrin.

7. Ata orvateshin që me përqëndrim të plotë ta shqyrtojnë çështjen dhe kështu, ndaj çdo mendimi tregonin kujdes dhe respekt të posaçëm, gjë që e obligonte tjetrin ta pranojë mendimin apo të pranohej ai që ishte më i logjikshëm.

Këto ishin karakteristikat me të cilat karakterizohet periudha e zbritjes së Mesazhit hyjnor.

Kultura e dialogut gjatë periudhës së sahabëve

Disa autorë nga bota islame e përshkruajnë brezin e sahabëve (r.a.) me karakteristika të posaçme, madje janë të mendimit se një gjeneratë e tillë s'mund të përsëritet më kurrë. Një mendim i tillë e dëmton Islamin jo më pak se të humburit të cilët supozojnë se vazhdimi i jetës islame në baza të Librit të Zotit dhe Sunnetit të Pejgamberit pas periudhës së sahabëve është i pamundshëm. Kjo mënyrë e të menduarit e shuan dritën e shpresës në shpirrat të cilët ende jetojnë në kuadër të shariatit tolerant.

Sahabët (r.a.) ishin prodhim i Librit të Zotit dhe Sunnetit të Pejgamberit (a.s.), të cilët gjithashtu kanë fuqi të prodrojnë popull hyjnor në çdo kohë e në çdo vend. Njerëzit mund të punojnë sipas tyre ashtu siç punuan sahabët (r.a.) dhe kështu do të ndikojnë deri në Ditën e Kijametit.

Supozimi se s'mund të përsëritet brezi i sahabëve ia përshkruan paaftësinë Librit të Zotit dhe Sunnetit të Pejgamberit (a.s.), dhe njëherit vë në pah se ndikimi i tyre pozitiv në jetën e njerëzve është i varur nga rrethana të posaçme, kurse koha jonë i ka tejkaluar me krijimin e sistemeve të jetës, gjë që përfundon me kufër të pastër.

Sahabët e Pejgamberit (a.s.) kanë patur mendime të ndryshme për shumë çështje, dhe meqë ky fenomen ishte evident gjatë jetës së Pejgamberit, atëherë pse të mos vazhdojë edhe pas tij?! Qëndrimet e tyre të ndryshme kanë qenë rezultat i ndikimit të faktorëve të ndryshëm por të frymëzuara me kulturë.

1. Qëndrimet e ndryshme rreth vdekjes së Pejgamberit (a.s.)

Qëndrimet e ndryshme mes sahabëve të Pajgamberit (a.s.) u paraqitën rreth realitetit të vdekjes së Tij (a.s.). Umer ibn Hattabi ishte i pari i cili me këmbëngulje refuzonte vdekjen e Pejgamberit (a.s.) duke menduar se lajmi i tillë është komplot i hipokritëve kundër tij, edhe atë deri në ardhjen e Ebu Bekrit (r.a.), i cili i recitoi këto ajete para njerëzve:

“Muhammedi nuk është vetëmse I dërguar. Edhe para tij pati të dërguar (që vdiqën e u vranë). E nëse ai vdes ose vritet, a do të kthehet ju prapa (nga feja ose nga lufta)? E kushdo

që kthehet prapa, ai nuk i bën dëm All-llahut aspak, kurse All-llahu do t'i shpërblejë mirënjojësit". (Ali Imran, 144).

"Ti do të jeshë i vdekur dhe ata do të jenë të vdekur". (ez-Zumer, 30).

Menjëherë Umerit i shpëtoi shpata, u ul në tokë, u bind në vdekjen e Pejgamberit (a.s.) dhe në përfundimin e Shpalljes dhe tha: "Pasha Zotin, sikur nuk i kemi lexuar (këto ajete) asnjëherë më parë!!!"²²

Ibn Abbasi transmeton se Umeri (r.a.) gjatë hilafetit të vet i ka thënë: "O Ibn Abbas, a e di se ç'më shtyri të veproj ashtu me rastin e vdekjes së Pejgamberit (a.s.)?" Ibn Abbasi i ka thënë: "Jo, o Emirul-mu'minin, vetëm ti e di!" Pastaj Umeri i ka thënë: "Gjëja e vetme që më shtyu ishte leximi i ajetit kur'anor:

"Dhe ashtu (sikur ju udhëzuam në Fenë islame) Ne ju bëmë një popull të drejtë (një mes të zgjedhur) për të qenë ju dëshmitarë (në Ditën e Gjykimit) ndaj njerëzve dhe për të qenë Idërguari dëshmitar ndaj jush". (el-Bekare, 143),

dhe pasha Zotin, mendoja se Pejgamberi i Zotit do të qëndrojë dëshmitar deri në fund. Ja, për këtë shkak e thashë atë çka thash!"²³

Siq duket, Umeri (r.a.) këtu ka bërë ixтиhad në ajetin e Kur'anit dhe ka kuptuar se dëshmia do të jetë në këtë botë dhe për këtë e obligon Pejgamberin të jetojë deri në fund.

---

²² *El-Ihkam* 2/125. Tefsiri i Ibn Kethirit 4/52; Tefsiri i Taberiu 24/302 dhe Siretu ibn Hisham 2/655.

²³ Siretu ibn Hisham 2/611, 666.

2. Qëndrimet e ndryshme rreth varrimit të Pejgamberit (a.s.)

Sahabët patën qëndrime të ndryshme edhe rreth vendit ku do të varroset Pejgamberi (a.s.). Njëri prej tyre ka kërkuar të varroset në xhaminë e tij (a.s.) e një tjetër në afërsi të sahabëve të vet, ndërsa Ebu Bekri në atë rast ka thënë: “E kam dëgjuar Pejgamberin (a.s.) duke thënë: **“Çdo pejgamber është varrosur aty ku ka vdekur”**, dhe kështu e ka ngritur shtratin e Pejgamberit (a.s.) dhe aty e ka varrosur.²⁴

Mosmarrëveshja rreth këtyre çështjeve të rëndësishme ka përfunduar menjëherë pas mbështetjes në Librin e Zotit dhe Sunnetin e Pejgamberit (a.s.).

3. Qëndrimet e ndryshme rreth ardhjes në hilafet pas Pejgamberit (a.s.)

Sahabët gjithashtu patën qëndrime të ndryshme rreth personit që meriton postin e halifatit, gjegjësisht a duhet të jetë muhaxhir apo ensar dhe a duhet të jenë një apo më shumë veta? Gjithashtu mendimet ishin të ndryshme edhe rreth autoritetit të halifit, gjegjësisht a do të jetë ashtu siç ishte i Pejgamberit (a.s.) apo do të ndryshojë?

Ibn Is'haku transmeton se pas vdekjes së Pejgamberit (a.s.) ensarët anuan nga Sa'd ibn Ubade në Sekifen (shtëpinë) e Beni Sa'ides, u izoluan Ali ibn Ebi Talibi, Zubejr ibn Avami dhe Talha ibn Abdullahu në shtëpinë e Fatimesë, ndërsa një pjesë tjetër e muhaxhirëve u drejtua nga Ebu Bekri, e në mesin e tyre ishte edhe Esid ibn Hudajri i cili u drejtua nga

---

²⁴ Po aty dhe në sunenin e Tirmidhiut, hadithi numër 1018.

Beni Abdul-esh-heli.²⁵ Kështu, situata u acarua aq shumë saqë do të shkaktohej një përçarje e madhe. Një çështje e tillë nuk është për t'u habitur nëse merret parasysh hutia që shkaktohet në popull pas vdekjes së një personaliteti të madh siç ishte Pejgamberi (a.s.), posaçërisht nëse merret në konsideratë ekzistimi i një numri të burrave të mëdhenj si Umeri (r.a.), i cili në fillim nuk bindej në vdekjen e Pejgamberit (a.s.). Çdonjëri prej sahabëve e donte më shumë Pejgamberin (a.s.) se sa vetveten, e po ashtu ata ishin njerëzit që pritnin çdo pikë uji që rridhte nga abdesti i Pejgamberit (a.s.) para se të pikonte në tokë, si p.sh. ngjarja në Hudejbije. Askush në botë nuk e ka dashur udhëheqësin e vet ashtu siç e donin sahabët Pejgamberin (a.s.).

Sytë e tyre nuk ngopeshin me shikimin e fytyrës së tij (a.s.) nga dashuria e madhe që kishin ndaj tij, dhe pas lajmit tronditës për vdekjen e tij, ishte e natyrshme që shumica do ta humbin vetëdijen, gjë që në të vërtetë edhe ndodhi. Edhe pse Pejgamberi (a.s.) ishte ai i cili ua mbolli fuqinë në këtë botë dhe lumturinë në botën tjeter, ata e përballuan pikëllimin dhe dëshpërimin nga ndarja me leximin e ajetit të Kur'anit:

“Muhammedi nuk është tjetër vetëmse I dërguar. Edhe para tij pati të dërguar (që vdiqën ose u vranë). E nëse ai vdes ose vritet, a do të kthehet ju prapa (nga feja ose nga lufta?) E kushdo që kthehet prapa, ai nuk i bën dëm All-llahut aspak, kurse All-llahu do t'i shpërblejë mirën johësit”. (Ali Imran, 144).

---

²⁵ Siretu Ibni Hisham, 2/656

Dhe kështu i bënë ballë kësaj gjendjeje, iu qasën mbrojtjes së mesazhit të pérhershëm dhe e zgjidhën problemin pa u shkaktuar ndonjë fitne.

Është e vërtetë se udhëheqja objektive i takonte Ebu Bekrit e pastaj Umerit (r.a.) dhe asnjë musliman nuk i kontestonte meritat e tyre, p.sh. Ebu Bekri ishte ministër i Pejgamberit (a.s.), shok i tij, shoqërues në hixhret dhe personi që nuk ndahej prej tij asnjëherë në të gjitha çështjet e rëndësishme. Pastaj kush ishte Umeri? Ai ishte njeriu i cili prezentonte fuqinë dhe krenarinë përmusilimanët, hixhreti i tij ua theu turinjtë mushrikëve dhe mendimin e tij e verifikonte edhe Zoti i botëve. Shpeshherë përsëriteshin fjalët: “Erdhi Pejgamberi (a.s.) me Ebu Bekrin dhe Umerin”, “Shkoi Pejgamberi (a.s.) me Ebu Bekrin dhe Umerin”, ose “Luftoi Pejgamberi (a.s.) së bashku me Ebu Bekrin dhe Umerin..!”

E gjithë kjo ndikon që me rastin e paraqitjes së zbrazëtirës të ndodhë ndonjë tronditje dhe kapërcim i virtuteve të larta, posaçërisht kur bëhet fjalë përmes njerëzit që u edukuan në suazat e pejgamberisë, por të mbizotëruar me moral të lartë. Në mesin e këtyre njerëzve paraqiten mendime të njëjta dhe të ndryshme, por në të gjitha sferat e jetës ky moral i ka penguar irreziqet eventuale, e ka mbrojtur mesazhin dhe unitetin e ummetit dhe zgjidhjen e problemeve ashtu siç bëhej në kohën e Pejgamberit (a.s.).

Transmetuesit rrëfejnë se një njeri ka ardhur te Ebu Bekri e Umeri dhe u ka thënë: “Ky grup ensarësh së bashku me Sa'd ibn Ibaden janë në skifen e Beni Se'ades dhe anojnë nga ai, e nëse interesoheni përm popullin, atëherë shpejtoni para se të zgjerohet

çështja". Ky lajm u erdhi të dy shejhëve në kohën kur Pejgamberi (a.s.) ishte ende i papërgatitur dhe i pavarrosur. Në atë rast Umeri i thotë Ebu Bekrit: "Shpejtë të shkojmë te vëllezërit tanë ensarë e të shohim se ç'bëjnë!" Këtë rast e transmeton Umeri (r.a.). Ai thotë se gjatë rrugës së tyre për te ensarët, takohen me dy njerëz të devotshëm të cilët i pyesin se ku shkojnë, kurse këta u përgjigjen: "Shkojmë deri te vëllezërit tanë ensarë...!" Pastaj kanë shkuar në skifen e Beni Se'ades dhe janë takuar me ata, kurse prezentuesi i tyre i ka numëruar karakteristikat dhe virtytet e ensarëve me qëllim që ta argumentojë përparësinë e tyre në halifatin pas Pejgamberit (a.s.).

Këtu obligohemi të ndalemi pak e të theksojmë se ensarët ishin nikoqirë (apo siç thuhet sot, ata paraqisim shumicën absolute), ata ishin që ndihmuani, që ofruan vendstrehim, u përgatitën për iman dhe ia hapën Islamit zemrat e tyre para se t'i hapin dyert e shtëpive të veta. Për çdo muhaxhir ka një vëlla ensar që ka merita të mëdha dhe sikur të kishte diçka rrëth halifatit në Librin e Zotit apo në Sunnetin e Pejgamberit (a.s.), atëherë problemi do të zgjidhej, por një fakt i tillë nuk ekzistonte dhe për këtë u dasht që kjo çështje të zbërthehej me urtësi, moral, kulturë dialogu dhe me logjikë të qetë e të shëndoshë me qëllim që të kapërcehej gjendja e tendosur dhe pikërisht kështu veproi Umeri (r.a.). Kështu, Ebu Bekri i numëroi vlerat e tyre dhe atë që ua ofruan vëllezërve të tyre muhaxhirë, e pastaj doli prej rrëthit të Medines dhe u zgjerua edhe në viset tjera. Nëse në një anë muhaxhirët pranojnë që ensarët ta marrin hilafetin, në anën tjetër arabët tjerë pranojnë që hilafeti të jetë

vetëm në fisin Kurejsh. Meqë viset tjera të Siujdhesës Arabike ende nuk ishin të bashkuara dhe Islami ende nuk ishte i përhapur në tërësi, atëherë më mirë do të ishte që halifi të jetë kurejshit me qëllim që të vazhdojë mesazhi, të bashkohet fjala, të tubohen zemrat e të vazhdojë zgjerimi i Islamit. Më në fund Ebu Bekri ua përmendi dy personalitetet kurejshite që kishin merita të njëjtë: Umerin dhe Ebu Ubejden, kurse veten, jo.

Umeri (r.a.) tha: "...Më tepër preferoja të më pritej koka se sa të caktohem udhëheqës i popullit, në mesin e të cilit gjendet Ebu Bekri..."

Pastaj njëri prej ensarëve dëshiroi të rikthehet në fillim dhe tha: "O kurejshitë, le të jetë një udhëheqës prej nesh e një prej jush!" Umeri (r.a.) rrëfen se në atë rast është shkaktuar një tollovi e madhe saqë është frikuar se mos po shkaktohet ndonjë fitne dhe në atë rast i ka thënë Ebu Bekrit: "Ma jep dorën, o Ebu Bekër!" Ebu Bekri ia ka dhënë dhe Umeri e ka pranuar si halif, e pastaj edhe muhaxhirët së bashku me ensarët.²⁶ Njerëzit me të madhe u nisën drejt Ebu Bekrit për t'ia uruar saqë nga moskujdesi kanë mundur ta mbysin Sa'd ibn Ubaden.²⁷

4. Qëndrimet e ndryshme rreth luftimit të refuzuesve të zeqatit

Prej çështjeve të mëdha rreth të cilave sahabët patën qëndrime të ndryshme kjo është e katërtë, por

---

²⁶ Siretu Ibni Hisham 2/656-661.

²⁷ Po aty.

megjithatë edhe këtë e zbërthyen pasi kishin qëllim të pastër dhe kulturë dialogu.

Me ardhjen e Ebu Bekrit në froni e hilafetit pas vdekjes së Pejgamberit, disa fise që rishtazi e kishin pranuar Fenë islame e braktisën fenë, disa të tjera deklaruan profecinë si p.sh. Musejleme Gënjeshtari etj., disa fise refuzuan faljen e namazit dhe dhënien e zeqatit kurse disa të tjera refuzuan vetëm dhënien e zeqatit ngase nën ndikimin e djallit, mendonin se si-pas shariatit zeqati nuk i jepet Ebu Bekrit por i jepej vetëm Pejgamberit (a.s.), i cili ishte i autorizuar për ta grumbulluar e për ta pastruar (pasurinë) duke u mbështetur në ajetin e Kur'anit:

“Merr prej pasurisë së tyre (të atyre që pranuan gabimin) lëmoshë që t'i pastrosh me të dhe t'ua shtosh (të mirat) dhe njëkohësisht lutu për ta, se lutja jote është qetësim për ta. All-llahu dëgjon e sheh çdo gjë”. (et-Tevbe, 103)

Refuzuesit e zeqatit harruan apo qëllimi sh u paraqitën të tillë, se kjo dispozitë nuk ka qenë posaçërisht për Pejgamberin (a.s.) por edhe për ata që vijnë pas tij ngase Pejgamberi (a.s.) ka qenë udhëheqës dhe prijës i muslimanëve. Marrja e zeqatit konsiderohet pjesë e sistemit shoqëror ashtu siç edhe dënim i shtetëror dhe përgjegjësia e grumbullimit të zeqatit kalon në ata që do t'i udhëheqin muslimanët pas Pejgamberit (a.s.).

Çdo musliman kur e pranonte Pejgamberin (a.s.), gjithashtu e pranonte edhe obligimin e namazit dhe të zeqatit pa kurrfarë dallimi, dhe, për ta ruajtur vazhdimin e Islamit, Ebu Bekri vendosi t'i luftojë e t'i detyrojë të pendohen, ta japin zeqatin, të kthe-

hen në Islam dhe t'i respektojnë obligimet që i kryen edhe gjatë kohës së Muhammedit (a.s.).²⁸

Qëndrimet e ndryshme u paraqitën ndërmjet Ebu Bekrit dhe Umerit, i cili në fillim nuk pranone që të luftohen refuzuesit. Ebu Hurejre thotë se pas vdekjes së Pejgamberit (a.s.) erdhi Ebu Bekri kurse disa arabë bënë kufër. Umeri i thotë Ebu Bekrit: "Si i lufton njerëzit kur Pejgamberi (a.s.) ka thënë: "*Jam i urdhëruar t'i luftoj njerëzit derisa të deklarojnë se "s'ka zot tjetër përveç All-lahut", dhe ai që e deklaron këtë e shpëton pasurinë dhe vetveten...?*" Ebu Bekri i përgjigjet: "Pasha Zotin, do ta luftoj atë që dallon mes namazit e zeqatit meqë zeqati është pjesë e pasurisë, dhe betohem në Zotin se po qe se refuzojnë të japid edhe një grimcë më të vogël nga ajo që ia jepnin Pejgamberit (a.s.), unë do t'i luftoj". Atëherë Umeri tha: "Në atë rast e kuptova se Zoti ia kishte hapur gjoksin Ebu Bekrit dhe se ai kishte të drejtë".²⁹

Ibn Zejdi thotë: "Namazi dhe zeqati janë bërë të obligueshëm pa kurrfarë dallimi", dhe e ka lexuar ajetin:

"Po, nëse ata pendohen, e falin namazin dhe japid zeqatin, atëherë i keni vëllezër në fe". (et-Tevbe, 11).

Kështu ai refuzonte ta pranonte namazin pa zeqatin dhe thoshte: "Zoti e mëshiroftë Ebu Bekrin, sa mendjemprehtë që ishte!" (Këtu kishte për qëllim insistimin e tij në luftimin e atyre që dallonim mes namazit dhe zeqatit).³⁰

²⁸ Shih Buhariun në marginën e *El-Fet-hu*, 3/212.

²⁹ *Po aty*, 3/211

³⁰ Tefsiri i Taberiut, 10/62

Shkaku i qëndrimeve të ndryshme midis Ebu Bekrit dhe Umerit (r.a.) qëndronte në faktin se Umeri dhe bashkëmendimtarët e tij mbështeteshin në formën e jashtme të hadithit, duke menduar se vetëm deklarimi i dy dëshmive mjafton të hyhet në Islam dhe mbron gjakun e pasurinë si dhe ndalon luftën kundër tyre. Ebu Bekri mbështetej në termin “bi hakiha” dhe e konsideronte zeqatin si pjesë që merret në mënyrë të obliguar nga pasuria dhe nëse pengohet, humbet mbrojtja e shpirtit dhe e pasurisë, si dhe bënte dallim mes namazit e zeqatit në bazë të shumë ajeteve e haditheve të Pejgamberit (a.s.).

Mëqë të gjithë mendojnë se refuzuesi i namazit konsiderohet i dalur nga feja, gjithashtu po të njëjtin trajtim e ka edhe refuzuesi i zeqatit dhe në bazë të kësaj Ebu Bekri i ka bindur sahabët tjerë me ixтиhadin e tij të saktë në luftën e domosdoshme kundër refuzuesve të zeqatit³¹ dhe trajtimin e tyre si murteddë derisa nuk pendohen, nuk falin namazin dhe nuk japin zeqatin..!

Në këtë formë është zgjidhur mosmarrëveshja rrëth kësaj çështjeje të ndërlikuar dhe është vendosur të luftohen refuzuesit e zeqatit së bashku me të gjithë murteddët tjerë.

Sikur të mos vepronë Ebu Bekri në këtë mënyrë së bashku me sahabët tjerë të Pejgamberit (a.s.), Islami nuk do të thellohej dhe do të mbetej vetëm në Medine, në Mekke dhe në rrëthinë, kurse “irtidadi” (apostazia) dhe fitneja do të mbizotëronin në viset tjera të Siujdhesës së Arabisë.³²

³¹ *Nejlul-evtar*, 4/175. Preferohet leximi i plotë i dialogut midis Ebu Bekrit dhe Umerit (r.a.) si dhe i mendimeve të dijetarëve mbi këtë në kapitullin *El-haththu alaz-zeqati vet-teshdidi fi men’iha*.

³² *El-Bidaje ven-nihaje*, 6/311

5. Qëndrimet e ndryshme rreth disa çështjeve juridike

Nëse i lëmë këto çështje që u përmendën pak më parë, do të vërejmë se gjithashtu mund të habitemi edhe me kulturën e dialogut që është zhvilluar ndërmjet dijetarëve.

Përveç qëndrimeve të ndryshme që u paraqitën midis dy shejhëve (Ebu Bekrit dhe Umerit) rreth çështjes së “irtidadit”, gjithashtu hasim në qëndrime të ndryshme mes të dyve edhe rreth çështjes së rrjedhës së tyre dhe rreth ndarjes së tokave të çliruara, gjegjësisht Ebu Bekri mendonte t'i ndajë kurse Umeri mendonte t'i lë vakëf. Gjithashtu ata dy kishin mendime të ndryshme rreth gradës së kontribuit, gjegjësisht Ebu Bekri mendonte se të gjithë kontribuesit kanë një gradë kurse Umeri, jo.

Përveç këtyre çështjeve ata kanë patur mendime të ndryshme edhe rreth shumë çështjeve të tjera juridike.³³

Kur Ebu Bekri e caktoi Umerin si mëkëmbës të vetin, disa muslimanë e kanë pyetur: “Si do t'i përgjigjesh Zotit tënd kur do të të pyesë për caktimin e Umerit si mëkëmbës tëndin për të na udhëhequr, kur ti e di vrazhdësinë e tij?” Ebu Bekri është përgjigjur: “O Zot, unë caktova për ata njeriun më të mirë!”³⁴

Gjithashtu Umeri ka deklaruar se Ebu Bekri ka qenë më i mirë se Umeri dhe familja e Umerit.³⁵

---

³³ *El-Ihkam*, 6/76.

³⁴ *Tabakatu ibn Sa'd* 3/199 dhe *El-Kamil*, 2/292.

³⁵ *Hajatus-sahabe* 1/646

Ishin këto disa shembuj rrëth mendimeve dhe qëndrimeve të ndryshme të të dy shejhëve. Në përgjithësi, ata kishin mendime të ndryshme por zemra të bashkuara...

Qëndrimet e ndryshme ndërmjet Umerit dhe Aliut

Ndërmjet Aliut dhe Umerit gjithashtu ka patur qëndrime të ndryshme por të karakterizuara me kulturnë të lartë.

Njëherë Umeri i ka dërguar thirrje një gruaje që nuk e ka patur burrin e saj aty. Gjatë rrugës së saj, është frikuar dhe pasi që e kanë kapluar dhembjet e lindjes, ka hyrë në një shtëpi dhe e ka lindur fëmijën, i cili dy herë ka qarë e pastaj ka vdekur. Në këtë rast Umeri ka kërkuar këshilla prej sahabëve të Pejgamberit (a.s.) dhe disa prej tyre i thanë: “Ti s’ke kurrfarë përgjegjësie sepse je prijës i kulturuar”, kurse Aliu ka heshtur. Umeri i drejtohet Aliut dhe e pyet: “Ç’mendon ti?” Ai i përgjigjet: “Nëse flasin sipas mendjes së tyre, gabojnë..! Unë mendoj se duhet t’ia paguash “dijetin” (kompensimin) ngase e ke friksuar dhe ajo ka përjetuar dështim të shtatzënisi”. Kështu, Umeri e ka pranuar mendimin e tij dhe ia ka dhënë “dijetin”³⁶. Edhe pse Umeri ishte prijës i besimtarëve, nuk u prek nga ixтиhadi i Aliut, edhe pse mendimi i të tjerëve nuk e obligonte me kurrfarë përgjegjësie.

---

³⁶ Transmetim i Muslimit në kapitullin *Dijetul-xhenin*, nr. 1682. Ebu Davudi, Nisaiu dhe Ibn Habbani në *El-Mahsul*, 2/k/1/76 dhe k/2/377.

Ndërmjet Umerit dhe Abdull-llah Ibn Mes'udit

Abdull-llah ibn Mes'udi ka qenë njëri ndër lexuesit më të mëdhenj të Kur'anit në periudhën e Pejgamberit (a.s.) dhe njëri nga më të diturit në Sunnetin e Pejgamberit (a.s.), ndërsa shumica e sahabëve e konsideronin si anëtar të Ehlul-Bejtit të Pejgamberit (a.s.) për shkak të lidhjeve të tij të shumta me të.

Ebu Musa El-Esh'ari thotë: “E konsideronim Ibn Mes'udin dhe nënën e tij prej Ehlul-Bejtit ngase kishin lidhje të ngushta me të.”³⁷

Ebu Mes'ud El-Bedri kur e ka parë Abdull-llah ibn Mes'udin ka thënë: “S'ka lënë Pejgamberi (a.s.) pas tij ndonjë më të ditur në atë që e zbriti Zoti i Madhëruar se ky që vjen..!”³⁸

Umeri e dinte se kush ishte më i aftë në fikh dhe kush e meritonte respektin e tij. Ibn Mes'udi ka qenë njëri prej këshilltarëve të tij në disa punë dhe Umeri pranonte shumë ixтиhade të tij, ndërsa historianët e sheriatit islam mendonin se Ibn Mes'udi ka qenë njëri nga njerëzit më me ndikim te Umeri (r.a.), kështu që shumë herë këta dy kishin ixтиhade dhe metoda deduktive të njëjta, madje Abdull-llahu mbështetetëj në mendimin e Umerit në disa çështje juridike...³⁹

---

³⁷ Transmetim i Muslimit dhe shiko *El-Ihkamin* e Ibn Hazmit, 6/63

³⁸ Po aty.

³⁹ *El-Ihkam* 1/61.

Përveç kësaj, këta dy kanë patur mendime të ndryshme në shumë çështje tjera, si p.sh. Ibn Mes'udi i vinte duart njérën mbi tjetrën në namaz kurse Umeri, jo. Abdull-llah ibn Mes'udi mendonte se kur i thotë njeriu gruas së vet “Ti je haram përmua” konsiderohet betim kurse Umeri e konsideronte vetëm një talak.

Ibn Mes'udi thoshte se njeriu i cili bën zina me një femër e pastaj e marton që të dy konsiderohen të pamoralshëm, kurse Umeri mendonte se jo ngase marrëdhënia e parë konsiderohet mëkat kurse e dyta kurorëzim.⁴⁰

Ibn Kajjimi në librin “*I'ljam ul'muki'in*” theksion se Ibn Mes'udi ka patur mendime të ndryshme nga ato të Umerit në njëqind çështje, kurse i ka cekur vetëm katër prej tyre.⁴¹

Edhe pse kishin mendime të ndryshme, dashuria dhe respekti i ndërsjellë nuk u dobësuan.

Njëherë i afrohen Ibn Mes'udit dy njerëz, njëri e ka lexuar Kur'anin te Umeri kurse tjetri te një sahab tjetër, dhe kur i pari i thotë: “Kështu ma lexonte Umeri”, Ibn Mes'udit i rrjedhin lotët dhe thotë: “Lexo ashtu si ta ka lexuar Umeri ngase ai ka qenë fortifikatë (e Islamit) në të cilën hyjnë njerëzit e nuk dalin, dhe kur u vra Umeri, u rrënuar fortifikata”.⁴²

Sidoqoftë, mendimet e ndryshme ndërmjet Umerit dhe Ibn Mes'udit e kanë shtuar dashurinë e ndërsjellë dhe duhet të na shërbejnë si shembuj në zgjidhjen e çështjeve problematike.

---

⁴⁰ Po aty.

⁴¹ *I'ljamul-muki'in*, 2/218.

⁴² *El-Ihkam*, 6/61.

Njëherë Umeri ishte i ulur dhe kur e sheh Ibn Mes'udin duke ardhur, thotë: "Njeri me plot njohuri (dituri, fikh)".⁴³

Ndërmjet Ibn Abbasit dhe Zejd Ibn Thabitit

Për një sqarim edhe më të gjerë të këtij fenomeni ndërmjet sahabëve (r.a.), do të cekim edhe atë se qëndrimi i Ibn Abbasit ka qenë ashtu si i Siddikut dhe i shumë sahabëve të tjerë, si p.sh. ai mendonte se gjyshi i anulon të gjithë vëllezërit dhe motrat në trashëgimi ashtu siç i anulon babai, kurse Zejd ibn Thabiti ashtu si Aliu, Ibn Mes'udi dhe një grup tjeter e pranojnë trashëgiminë e vëllezërve me gjyshin.

Një ditë Ibn Abbasi thotë: "A s'i frikohet Zejdi Zotit sepse të birin e të birit e konsideron bir ndërsa babën e babait, jo! Dëshiroja që të bashkohem me ata që mendojnë ndryshe në trashëgiminë, të ulemi bashkërisht e të kërkojmë mallkimin e Zotit për gë-njeshtarët...".⁴⁴

Qëllimi ynë i theksimit të këtyre qëndrimeve të ndryshme nuk është zgjerimi i përçarjeve dhe thelli-mi i mosmarrëveshjeve por për t'i përdorur në zgjidhjen e problemeve tona juridike në jetën tonë të përditshme.

Kur ka vdekur Zejdi, Ibn Abbasi ka thënë: "Kështu shkon dituria!",⁴⁵ ndërsa në transmetimin e

⁴³ *Tabakatu ibn Sa'd*, 4/161 dhe *Hajatus-sahabe*, 3/791.

⁴⁴ *El-Hashije alel-mahsul*, 2/k/2/76 dhe 2/k/1/181.

⁴⁵ *I'lamlul-muki'in*, 1/18.

Bejhekiut thuhet: “E tillë është shkuarja e diturisë, ngase sot është varrosur dituria e madhe”.⁴⁶

Umeri (r.a.) e thirrte Ibn Abbasin dhe shejhët e muhaxhirëve e të ensarëve për t'i zbërthyer çështjet e ndërlikuara.⁴⁷

Ne nuk dëshirojmë t'i përmendim të gjitha çështjet diskutabile mes sahabëve ngase një punë e tillë është shumë voluminoze, por dëshirë jona është që t'i cekim disa shembuj nga kultura e morali i sahabëve (a.s.) gjatë mendimeve të ndryshme që u zhvilluan në të gjitha rrethanat.

Kur filluan fitnet dhe konfliktet e mëdha që ishin të caktuara nga Zoti, kur ndodhi ajo që ndodhi midis sahabëve (r.a.) për shkak të faktorëve që i di vetëm Zoti i Madhëruar dhe kur u përdor shpata në mesin e tyre, ata përsëri nuk i harruan virtytet e një-ri-tjetrit, si p.sh. Mervan ibn Hakemi thotë për Aliun (r.a.): “S’kam parë njeri më fisnik se Aliu...”⁴⁸

Pas përfundimit të betejës Xhemel, Umran ibn Talha shkoi te Aliu (r.a.), e përshëndeti dhe Aliu i tha: “Shpresoj që Zoti të më bëjë mua dhe babain tënd prej atyre që ceken në Kur'an:

“Ne kemi hequr prej zemrave të tyre çfarëdo urrejtje, e ata në mbështetëse qëndrojnë ballë për ballë njëri-tjetrit duke qenë të vëllazëruar”. (Hixhr, 47).

Pastaj ka filluar ta pyesë për çdo anëtar të familjes së Talhas!

⁴⁶ Sunenul-Bejheki 6/211 dhe *El-Mahsul* 2/k/2/77.

⁴⁷ Musannaf Abdurrezzak 11/28, nr. 30489 dhe *El-Mahsul*, 2/k/2/77.

⁴⁸ *Hajatus-sahabe*, 3/12.

- O biri i vëllait tim, si është kjo e si është ajo? Disa të pranishëm, që nuk e kuptionin se çdo të thotë të keshë nderin e të jeshë sahabi i Pejgamberit (a.s.), habiteshin me pyetjet e tij dhe dy njerëz që ishin ulur në skaj të dhomës i thonë: “Zoti ta ndërroftë këtë mendim, dje ishe në luftë me ata e sot bëheni vëllezër të xhennetit?”

Imam Aliu në atë rast hidhërohet dhe reagon ashpër ndaj tyre.⁴⁹

Disa e pyetën Aliun për pjesëmarrësit në betejën e Xhemelit se a janë mushrikë, ndërsa ai u përgjigj: “Ata veç janë larguar nga shirku!” Ata përsëri vazhdojnë dhe e pyesin: “A janë munafikë?” Aliu u përgjigjet: “Munafikët vetëm pak e përmendin Zotin”. Në atë rast ata e pyesin: “Atëherë, ç’janë?!” Aliu përsëri u përgjigjet: “Ata janë vëllezërit tanë...”⁵⁰

Njëri prej tyre e zuri Aishenë në praninë e Amar ibn Jasirit, i cili ishte në palën e kundërt në betejën Xhemel dhe, Zoti goftë razi me të, thotë: “...A e dëmton të dashurën e Pejgamberit (a.s.)? Dëshmoj se ajo është gruaja e Pejgamberit (a.s.) në xhennet!” Pastaj Aisheja (r.a.) vazhdoi rrugën e saj, kurse ne e dinim se ajo është gruaja e Pejgamberit në dunja dhe në ahiret, por Zoti na sprovoi me të që të dijë se a thua Atë (xh.sh.) e adhurojmë apo atë (Aishenë)!⁵¹ Çfarë morali të lartë kishin, edhe pse me dëshirën e Zotit, u gërshetuan shtizat e tyre! E gjithë kjo ndodhi për shkak se drita e pejgamberisë i ndriçoi zemrat e

⁴⁹ Bejhekiu në sunenin e tij, 8/173.

⁵⁰ Po aty dhe në *Kenzul-ummal*, 7/166; *Hajatus-sahabe*, 3/30; *I'lamlul-muki'in*, 1/18.

⁵¹ *Hajatus-sahabe*, 3/14.

tyre dhe i pajisi me kulturën e tillë të dialogut, (falënderimi i qoftë All-lahut).

Si e përshkroi Dirari Aliun dhe vajin e Mu'aviut

Ebu Neimi transmeton se Ebu Salihi ka thënë: "Kur ka hyrë Dirar ibn Damre El-Kenani te Mu'aviu, Mu'aviu i ka thënë: "Ma përshkruaj Aliun!" Ai është përgjigjur: "A mund të më largosh nga kjo kërkesë, o prijës i besimtarëve?" Ai i thotë: "Jo." Kështu, vazhdon e thotë: "Pasi që përshkrimi është i obligueshëm, atëherë them se ai, pasha Zotin, ka vizion të largët, është i fuqishëm, merr vendime kategorike, gjykon me të drejtë, prej tij buron dituria, flet me urtësi, largohet nga kjo botë dhe lutet gjatë natës. Pasha Zotin, ka qenë shëmbëlltyrë, ka patur vizion të largët, autokritik, i preferonte rrobat modeste dhe ushqimin e rëndomtë. Pasha Zotin, na afronte kur i shkonim, na përgjigjej kur e pyetnim dhe, edhe pse ishte i afërt me ne, nuk i flitnim nga respekti ndaj tij, kur buzëqeshte ndriçonte si margaritar, i respektonte njerëzit e fesë, i donte të varfërit, nuk e përkrahte të fuqishmin në punët e këqija dhe ishte i drejtë ndaj të varfërit. Dëshmoj në Zot se disa herë e kam parë në errësirën e natës se si lutej dhe qante ashtu që më parafytyrohet edhe tani si i tillë, edhe atë duke thënë: "O Zoti ynë, O Zoti ynë!" Ai i lutej (Zotit) dhe i thoshte botës: "...Mashtroje ndonjë tjeter se unë definitivisht të kam larguar ngase jeta yte është e shkurtër..!"

Në atë rast shpërthyen lotët e Mu'aviut aq shumë saqë filloi t'i fshijë dhe së bashku me të filluan të

qajnë edhe të tjerët. Në atë gjendje, Mu'aviu tha: "I tillë ka qenë babai i Hasanit (r.a.)!" Në atë moment e pyeti Dirarin se sa është i pikëlluar kurse ai i përgjigjet se pikëllimi i tij është i papërshkruar dhe del jashtë.⁵²

Karakteristikat e dialogut në kohën e hilafetit të drejtë

Në bazë të shembujve që u prezentuan rreth dialogut dhe tolerancës, konstatojmë se mbi ata nuk mbizotëronte pasioni ngase qëllimi i qëndrimeve të ndryshme ka qenë zbulimi e të vërtetës. Nga e gjithë kjo përfundojmë se karakteristikat e kohës së hilafetit të drejtë janë këto:

1. Me kujdes të madh janë larguar nga mosmarrëveshjet.

2. Në qoftë se është paraqitur ndonjë mosmarrëveshje për shkak të ndonjërit që e njeh ndonjë hadith e që është i panjohur për ndonjë tjetër, apo në të kuptuarit e tekstit apo për shkak të ndonjë termi të pakuptueshëm, menjëherë kanë shpejtuar në zbulimin e të vërtetës dhe pa kurrfarë ngurrimi e kanë pranuar gabimin. Ata gjithashtu kanë patur respekt të madh ndaj dijetarëve, njerëzve të devotshëm dhe fukahave, asnjëri nuk e kapërcente kufirin e vet dhe nuk ia cenonte të drejtën vëllait të vet. Të gjithë ata e pranonin mendimin e përgjithshëm.

3. Vëllazërimi islamik konsiderohej si njëri nga parimet më të rëndësishme islamike, dhe pa i marrë

⁵² *El-Hil-liffe*, 1/84; Ibnul-Berr në *El-Isti'ab* 3/44, nga El-Xhermazi Hemedanian

parasysh mospajtimet, ky parim mbizotëronte në çdo dialog.

4. Dialogjet nuk zhvilloheshin rrëth çështjeve të besimit ngase kishin të bëjnë vetëm me problemet e dorës së dytë.

5. Sahabët e Pejgamberit (a.s.) ishin të përqëndruar në Medine dhe vetëm një pakicë prej tyre jetonte në Mekke para hilafetit të Uthmanit (r.a.). Ata si zakonisht dilnin prej qytetit vetëm në rast të xhihadit, e pastaj ktheheshin dhe bashkoheshin kështu që e aplikonin unanimitetin në të gjitha çështjet.

6. *Kur'ratë* (lexuesit e Kur'anit) dhe *fukahatë* (juristët muslimanë) kishin autoritet të lartë ashtu siç kishin udhëheqësit politikë dhe çdokush gjëzonte postin e vet. Edhe pse mbështeteshin në metoda e mënyra të ndryshme deduktive, në thelb kishin qëndrime të përbashkëta.

7. Paraqitja e mendimit ka patur për qëllim ofrimin ndihmë njëri-tjetrit dhe nuk konsiderohej turp apo kritikë.

Kultura e dialogut në periudhën e tabi'inëve

Politika e Umerit (r.a.) nuk i lejonte sahabët muhaxhirë e ensarë të qëndrojnë jashtë Medines përvèç në raste të luftërave, mësimit, vilajetit, gjykimit etj., kurse në raste të tjera Medineja ishte kryeqendra e tyre dhe baza e hilafetit, kurse ata ishin bartësit e Islamit dhe brezi i parë i tij. Për këtë shkak ata duhej të qëndronin afër halifit, tëjenë ndihmës dhe bashkëpunëtorë të tij.

Kur Uthmani (r.a.) u caktua në këtë post, ua lejoi sahabëve daljen nga Medineja dhe qëndrimin kudo që dëshironin në territorin islam. Kështu u shpërndanë sahabët fukaha dhe kurrâ në vendet e në viset e çliruarë dhe më shumë se treqind u përqëndruan në Kufe e në Basra.

Përveç këtyre dy qyteteve, ata qëndruan edhe në Egjipt e Sham.

Transmetohet se Muhammedi (a.s.) pas kthimit nga Hunejni ka lënë në Medine dymbëdhjetë mijë sahabë, dhe deri në vdekjen e tij kanë ngelur prej tyre dhjetë mijë ndërsa dy mijë janë shpërndarë nëpër vise të tjera.⁵³

Tabi'inët që erdhën pas atyre e trashëguan diturinë dhe fikhun e sahabëve fukaha e kurrâ,⁵⁴ si psh. Se'id ibn Musejbi i cili konsiderohet transmetues dhe trashëgues i fikut të Umerit në Medine, Ata ibn Ebi Rebah në Mekke, Tavusi në Jemen, Jahja ibn Ebi Kethiri në Jemame, Hasani në Basra, Mekhuli në Sham, Atau në Horasan, Alkame në Kufe etj.

Shpeshherë këta i kanë dhënë fetvatë e dëgjuara nga sahabët e Pejgamberit (a.s.), kryesisht edhe kanë mësuar prej tyre, janë edukuar nga ata, e kanë përfituar moralin e tyre dhe kanë qenë nën ndikimin e metodave të tyre deduktive. Në rastin e mendimeve të ndryshme, ata nuk e harronin jetëshkrimin e tyre.

---

⁵³ *El-Fikrus-Sami* 1/311.

⁵⁴ Është njëri nga personalitetet kryesore të tabi'inëve. U lind në vitin 15 h., ndërsa vdiq në vitin 94 h. Për jetëshkrimin e tij lexoni në *Et-tabakatul-kubra* të Ibn Sa'dit 5/119-123; *Hulasatu tedhibil-kemal*, f. 121; *Tehdhibut-tehdhib* 4/84; *Tekribut-tehdhib* 1/305; *El-bidaje* 9/99, si dhe në vepra të posaçme klasike e bashkëkohore.

Ata janë xhumhuri i fukahave që kanë ndikuar në popujt tjerë, prej tyre e kanë mësuar fikhun dhe si argumentim mund t'i përmendim dy shembujt vijues rrëth kompensimit.

Transmeton Abdurrezaku⁵⁵ nëpërmes Sha'biut dhe thotë: "Erdhi një njeri te Sherihi dhe e pyeti për kompensimin e gishtërinjve, ndërsa ai i përgjigjet: "Për çdo gisht, dhjetë deve." Në atë rast reagon e thotë: "Zoti qoftë i Madhëruar, si mund të jetë i barabartë ky gisht me këtë gisht?!"

Në këto fjalë reagon Sherihi dhe thotë: "Mjerë ti, Sunneti e ka ndaluar analogjinë, pra ndiq e mos krijo risi!"

Në "Muvat-taun" e Malikut transmetohet se Rebi'a ka thënë: "E pyeta Se'id ibn El-Musejebin për kompensimin e gishtit të gruas e ai u përgjigj: "Dhjetë deve." Pastaj vazhdova dhe e pyeta: "Po për dy gishtërinj?" U përgjigj: "Njëzet (deve)." Përsëri e pyeta për tre gishtërinj, e ai m'u përgjigj: "Tridhetë!" Atëherë i thashë: "Po për katër?" Ai më tha: "Njëzet." Në atë rast thash: "Kur u rrit plaga dhe iu shtua dhembja, u zvogëlua kompensimi!" Seidi në atë rast e pyeti: "A je irakian?" Rebia i përgjigjet: "Unë jam dijetar i mirë ose injorant që mëson!" Se'idi vazhdon e thotë: "Ky është sunnet, o biri i vëllait tim!"⁵⁶

Në këtë mënyrë përfundonte dialogu pa e kapërcyer kufirin, pa u akuzuar me injorancë dhe pa prete-

⁵⁵ *El-Musannaf* dhe *El-Fikrus-Sami* 1/391. (Transmetim i ibn Mundhirit dhe ka sened sahih.).

⁵⁶ *El-Muvat-tai* me komentimin e Zemranit 4/188; *Musannaf* Abdurrezak 9/349 dhe *Suneni i Bejhekiut* 8/96

ndime se vetëm njëri e njeh të vërtetën kurse mendimi i të tjerëve është i pasaktë.

Sipas medhhebit të Se'udit dhe hixhazianëve kompensimi i gruas është sikur ai i burrit derisa ta arrijë një të tretën, e nëse e kapërcen këtë sasi, atëherë është sa gjysma e kompensimit të burrit, edhe atë në bazë të transmetimit të Amr bin Shu'ajbit nga i ati i tij, e i ati i tij nga gjyshi, i cili thotë: "Sasia e kompensimit të gruas është sa ajo e burrit derisa ta arrijë një të tretën."⁵⁷

Sipas medhhebit të irakianëve, kompensimi i gruas është sa gjysma e kompensimit të burrit.

Amr ibn Sherahil El-Kufi Esh-Sha'biu polemizoi me një njeri rrëth kijasit dhe e pyeti: "Si mendon, a është i njëjtë kompensimi në rast të vrasjes së Ahnef ibn Kajsit me kompensimin e vrasjes së një fëmije të vogël apo kompensimi i Ahnefit është më i lartë, ngase është më i madh?" Njeriu i përgjigjet: "Jo, por është i njëjtë!". "Atëherë pra, - thotë Sha'b-iu, - analogjia s'qenka gjë!"

Euza'i është takuar me Ebu Hanifen në Mekke dhe e ka pyetur: "Pse nuk i ngreni durat lart kur bie-ni në ruku dhe ngriheni prej rukus?" Ebu Hanifeja i përgjigjet: "Një vepër e tillë nuk është transmetuar nga Pejgamberi i Zotit". Euza'i vazhdon dhe i thotë: "Si është e mundur kur Zuhriu më thotë se ka transmetuar nga Salimi, babai i të cilit ka transmetuar nga Pejgamberi (a.s.) se ai (a.s.) i ka ngritur duart lart në fillim të namazit, para rënies në ruku dhe pas ngritjes nga rukuja!" Ebu Hanifeja i thotë: "Na transmetoi Hamadi nga Ibrahimi, nga Alkameja, nga Esvedi

⁵⁷ Transmetimi i Nesaiut 8/54 dhe i Darakutnit 4/364

i cili transmetoi nga Ibn Mes'udi se Pejgamberi (a.s.) i ngrente duart lart vetëm në fillim të namazit". Në atë rast Euza'i i thotë: "Unë të flas për transmetimin e Zukrit nga Salimi e nga babai i tij kurse ti flet për transmetimin e Hammadit nga Ibrahimi?" Ebu Hanifeja i përgjigjet: "Hamadi ka qenë më i ditur se Zukri kurse Ibrahimi më i ditur se Salimi. Alkameja nuk është më i dobët se Ibn Umeri edhe pse Ibn Umeri është sahabi, pastaj Esvedi ka merita të mëdha kurse Abdull-lahi është Abdull-lah". Pas kësaj Euza'i heshti.⁵⁸

Transmetohet se Ebu Hanifeja ka thënë: "Ky është mendimi ynë dhe nuk themi që ndokush obligohet ta pranojë. Nëse ndokush ka ndonjë mendim më të mirë se ky, le ta paraqesë".⁵⁹

Pra, të gjithë janë pasues dhe kur argumentohet me Sunnet askush nuk refuzon, ndërsa mosmarrëveshja mund të shkaktohej vetëm në sferën e të kuptuarit të Sunnetit sepse secili ia interpreton tjetrit ashtu siç e kuption vet përderisa komenti nuk del jashtë tekstit, dhe shihet se asnjë grup nuk i refuzon argumentet e vërteta.

Ndikimi politik në mosmarrëveshjet ideologjike dhe juridike

Nga e gjithë ajo që u theksua deri më tash, u kuptua se ndodhi ajo që ndodh me popujt e mëdhenj, gjegjësisht mosmarrëveshjet ndodhnin rrëth çështjeve juridike të cilat dobësoheshin dhe përfundonin

⁵⁸ *El-fikrus-sami* 1/320.

⁵⁹ *El-Intika*, 140

atëherë kur mbështeteshin në tekstet e Kur'anit dhe të Sunnetit dhe në atë rast mbi të gjithë mbretëronin kultura dhe morali i fituar nga Pejgamberi fisnik. U vërejt se mosmarrëveshjet shkaktohen atëherë kur ndonjë hadith i Pejgamberit te disa nuk kishte depërtuar e te disa po, ose në të kuptuarit e teksteve, mirëpo më vonë ndikoi edhe një faktor tjetër, gjegjësisht ai politik, pas vrasjes së halifit të tretë, Uthmanit (r.a.), pas transferimit të hilafetit në Kufe e pastaj në Sham dhe pas zhvillimit të ngjarjeve të mëdha që ndikuan në paraqitjen e problemeve të tjera që më parë konsideroheshin të jashtme, si dhe ndikuan që çdo vend ta mbrojë atë vëllim të hadithit që e ka dhe ta marrë me kujdes vëllimin që ekzistonte në vendet tjera. E gjithë kjo ndodhi nën ndikimin e rrëthanave politike të pozitës apo opozitës.

Iraku, me dy qendrat e mëdha Kufenë dhe Basrën, konsiderohet qendër e rëndësishme ku u gërshtuan idetë politike, u komplikuani e u përhapën nëpër viset tjera, si psh. aty u përhap shi'izmi*, xuhemiz-

---

* Shi'izmi është sekt islamik që përbëhet prej ithtarëve të Aliut dhe fëmijëve të tij (r.a.). Ithtarët e këtij sekti mendojnë se Aliu dhe rrjedha e tij kishin të drejtë në hilafet pas vdekjes së Pejgamberit (a.s.), se *imamati* është post fetar sikur mesazhi e nuk është si postet tjera por i ngjason atij të pejgamberisë, është i përcaktuar nga Zoti fshehurazi apo haptazi. Imamët, sipas tyre, janë të pagabueshëm, të mbrojtur dhe disponojnë me mrekulli (mu'xhize). Ndërsa më të njoitura të kësaj doktrine janë *Imamitët* dhe *Zejditët*, ndërsa më afér ehlusunnetit janë zejdítët pastaj imamitët. (Sot medhhebi zyrtar në RI të Iranit janë imamitët Xhaferi – v.b. në shqipe). Më gjerësisht shiko: Shehrestani *El-Milelu ven-nihalu* 1/234; Ibn Hazmi *El-Fisal* 4/179-188; *El-Farku bejnel-firaki*, 29; *I'tikadatu firakil-muslimin* 77-95;

mi **, mu'tezilizmi *** dhe harixhizmi **** dhe lëvizje të tjera përplot risi.

Në këtë kohë filloj falsifikimi i hadithit dhe trillimi i reagimeve me qëllime politike, gjersa Imam Maliku thotë se: "Kufeja është qendër e multiplikacionit"⁶⁰ ndërsa Zukriu thotë se: "Hadithi del prej nesh një (centimetër), kurse në Irak shtohet në (një metër.)"⁶¹

El-Firakul-islamijje 33; *El-Hurulajn* 178; *Et-Tebisir fiddin* 27-43.

** Xhehemizmi është sekt islamik i emëruar sipas Xhehem ibn Safvanit, të vrarë në vitin 128 h. Ihtarët e këtij sekti refuzojnë çdo përshkrim të Zotit të Madhëruar që i ngjason kriesës ndërsa pranojnë atë që i takon Krijuesit. Ata gjithashtu pranojnë determinizmin e plotë dhe se veprat i përkasin Zotit kurse njeriut vetëm në mënyrë alegorike. Më gjerësisht shih: *Ez-Zinetu fil-kelimatil-islamijje el-arabijje* të Ahmed Ibn Hamdan Er-Razi Esh-Shi'i, K/3/268; *I'tikadatu firakil-muslimin*, 103; *Et-Tebisir fiddin*, 107-108.

*** Mu'tezilitët gjithashtu konsiderohen *ithtarë të drejtësisë e tē monoteizmit*. Këta mendojnë se vetëm Zoti është i pafillimitë dhe se Kur'ani është i krijuar. Mu'tezilitët janë të njohur edhe me pesë parimet kryesore që përbëjnë thelbin e këtij sekti. (Më gjerësisht shikoni: *I'tikadatul-firak* i Raziut, 23; *Et'Tebisir fid-din*, f. 63; *El-Milelu ven-nihal* 1/61-132; *El-Farku bejnel'firak* 93-190)

**** Harixhitët u formuan me rastin e gjykimit që ndodhi ndërmjet Aliut (r.a.) dhe Mu'avijes. Ata kanë qëndrime dhe mendime të ndryshme por më të njohurat janë se njeriu bëhet kafir pas mëkatit të madh dhe për këtë i akuzuan me kufér shumicën e sahabëve (r.a.), si psh. Uthmanin, Aliun, Talhanë, Zubejrin, Aishenë (r.a.) (Më gjerësisht në *I'tikadatul firak* të Raziut, 51; *Et-Tebisir fid-din*, 45; *El-Milel ven-nihal*, 1/195-256; *El-Farku bejnel'firak*, 54-93).

⁶⁰ *El-Fikrus-sami* 1/313.

⁶¹ *El-Intika*.

Ky fenomen ndikoi që vetë irakianët të kenë kujdes ndaj hadithit dhe t'i caktojë kushtet për pranimin e tij, nga frika se mos po depërton diçka nga bidatet dhe risitë e sekteve që ishin në konflikt dhe e prishnin fenë. Në anën tjetër, joirakianët kishin edhe më shumë frikë nga pranimi i haditheve prej irakianëve, ndërsa banorët e Hixhazit mendonin se hadithi i irakianëve dhe i shamiitëve nuk pranohet derisa nuk buron nga hixhazianët.⁶²

Një dijetar nga Hixhazi është pyetur për hadithin e Sufjan Theurit të transmetuar nga Mensur Mu'temeri, nga Ibrahim En-Nah'i, nga Alkame En-Nah'i, nga Abdull-llah ibn Mes'udi..., gjegjësisht është pyetur për transmetimin e këtij hadithi i cili prej irakianëve konsiderohet nga më autentikët dhe është përgjigjur.” Nëse nuk ka burim në Hixhaz, është i papranuar”.⁶³

Abbasi e ka caktuar Rebi'a ibn Ebi Adurrahmanin vezir dhe këshilltar në Irak dhe pas një kohe kthehet në Medine, ngase ishte medinas, dhe kur pyetet për Irakun dhe banorët e tij, ai thotë: “Hallalli ynë për ta është haram kurse harami ynë për ta është hallall. Kam lënë në mesin e tyre 40 000 njerëz që bëjnë kurthe kundër kësaj feje”,⁶⁴

---

⁶² *El-Fikrus-sami* 1/312.

⁶³ *Po aty*, 1/312.

⁶⁴ Ky vezir është medinas dhe njihet me titullin *Ebu Uthman* e *Rebi'atur're'ji*. Rebia konsiderohet si njëri ndër shejhët më të njojur të Imam Malikut si dhe muxtehid me famë. Ka vdekur në Irak mes viteve 133-142 h. (Më gjëresisht në *Et-Tehdhib* 3/258; *Tarih Bagdad* 8/420; *El Hilje* 2/259; *Vasfetus-safye* 2/148 dhe *Shedherat* 1/194)

Ai gjithashtu ka thënë: “Me sa duket, Pejgamberi ynë i dërguar tek ne nuk është ai i dërguari tek ata!”⁶⁵

Edhe pse këto deklarata kanë të bëjnë me sektet e Irakut që ishin përplot risi, në vete përbajnë format e deduksionit juridik të juristëve të të dy vendeve. Hixhazianët janë të bindur se e kanë mbrojtur Sunnetin duke marrë parasysh se në Medine jetuan 10.000 sahabë të Pejgamberit (a.s.) pas Betejës së Hunejnit, edhe atë deri në vdekje.

Kur Umer ibn Abdulazizi u shkruante të tjerëve, ua mësonte Sunnetin e Fikhun, ndërsa kur u shkruante medinasve, i pyeste për hadithet që t'ua mësojnë të tjerëve.

Eksperti i Sunnetit dhe i Fikhut në Medine, Se'id ibn El-Musejjeb dhe sahabët prej të cilëve mësuan malikitët, shafi'itet, hanbelitet, dhahiritët etj., (që ishin medinas), mendonin se sunnetet dhe hadithet që i kishin, mjaftojnë për plotësimin e nevojave juridike dhe për këtë shkak s'ka nevojë për praktikimin e arsyes (re'j-it). Edhe pse disa prej tyre mendonin ndryshe dhe e përdornin arsyen, derisa u titulluan edhe me titullin “Ithtarë të arsyes” si Rebi'a ibn Abdurrahmani që ishte shejh i Malikut, përsëri e hasim faktin se pjesa dërrmuese mbështeteshin vetëm në hadith dhe në sunnet.

---

⁶⁵ *El-fikrus-sami*, 1/312.

Irakianët, si Ibrahim Nah'i⁶⁶ dhe shokët e tij, mendonin se numri i haditheve që ekzistonin në mesin e tyre nuk ishte i vogël ngase aty kanë jetuar shumë sahabë, kryesisht më se 300 dhe se shumica prej tyre kanë qenë juristë, e në krye të tyre ka qenë Abdull-llah ibn Mes'udi që ishte njohësi më i mirë i Kur'anit; pastaj në mesin e tyre ka jetuar Aliu (r.a.) gjatë periudhës së hilafetit të tij, Ebu Musa El-Esh'ariu, Ammari etj.

Ibrahim Nah'iu dhe pjesa dërrmuese e dijetarëve të Irakut mendonin se parimet e shariatit janë të logjikshme, se përbajnjë interesin e njerëzve (robërve të Zotit) dhe kanë burime të urta e motive të nxjerra nga Kur'ani dhe Sunneti i Pejgamberit (a.s.), dhe se parimet e dorës së dytë janë formuluar për shkak të motiveve të tilla. Ata gjithashtu mendonin se fakihu (juristi) i hulumton motivet e parimeve legjislative dhe i kuption qëllimet e tyre, me qëllim që të formojë lidhshmërinë mes parimeve dhe motiveve. Dijetarët e Irakut gjithashtu mendonin se tekstet legjislative (tekstet e shariatit) janë të kufizuara kurse ngjarjet jo. Meqë tekstet kanë përfunduar me vdekjen e Pejgamberit (a.s.), atëherë mund të themi se po qe se nuk merren parasysh motivet e parimeve të caktuara në Kur'an e Sunnet, është absurde t'i përballohet nevojës legjislative të njerëzve.

---

⁶⁶ Ibrahim Ibn Nah'i ka qenë me prejardhje kufiane, i njohur me emrin *Ebu Umran*, ka qenë prijës i shkollës racionale dhe trashëgimtar i fikhut të Ibn Mes'udit. Vdiq në vitin 96H. Ka qenë ekspert i dalluar i fikhut dhe i hadithit saqë Sha'biu kur informohet për vdekjen e tij thotë: "Ibrahimi s'ka lënë pasardhës të ti". (*Tabakatu ibn Sa'd*. 6/71; *Vasfetu-safve* 3/86; *Et'Tedhkire* 1/73; *El-Hilje* 4/217; *Tehdhibu-tehdhib* 1/78)

Hasan Ibn Ubejdullah En-Nah'i e ka pyetur Ibrahim En-Nah'in: "A ke dëgjuar për çdo fetva tën-dën që e dëgjoja?" "Jo"- i është përgjigjur, pastaj përsëri e ka pyetur: "Jep fetva edhe për atë që nuk e ke dëgjuar?" Ai i përgjigjet: "E krahasoj atë që e kam dëgjuar me atë që nuk e kam dëgjuar!"⁶⁷

Kjo ishte karakteristika e shkollës së Irakut, gjë gjësisht mbështetja në arsyen në rast të mungesës së hadithit.

Një gjest të tillë nuk e praktikonte Se'id ibn Musejebi me dijetarët e Medines, e si të veprojë të kundërtën kur Musejebi thotë: "Unë kam ditur çdo vendim (gjykim) të Pejgamberit (a.s.), Ebu Bekrit, Umerit, Uthmanit e Aliut"!⁶⁸

Pastaj, ambienti i Medines nuk ka pësuar ndryshime ashtu siç ka pësuar ai irakian dhe nuk janë zhvilluar ngjarjet që janë zhvilluar në Irak, kështu që nëse ndonjë dijetar i Medines është pyetur për diçka, është përgjigjur nëse ka patur argument tradicional e nëse jo, atëherë nuk është përgjigjur fare.

Kur është pyetur Mesruki për një çështje, është përgjigjur: "S'di!" dhe kur i është thënë: "Përdore arsyen!", përgjigjet: "Frikohem se mos po më rrëshqasin këmbët!"⁶⁹

Kur bëhet fjalë për shkakun e frikës së medinave nga mendimi racional, Ibn Vehbi thotë: "Maliku ka thënë: "Pejgamberi (a.s.) ka qenë mbështetje për njerëzit dhe (kur) pyetej për diçka nuk përgjigjej derisa i vinte shpallja nga qielli dhe meqë Pejgamberi i

⁶⁷ *El-Fekihu vel-mutefekkuhi* 1/203.

⁶⁸ *Tabakatu Ibn Sa'd.*

⁶⁹ *Tabakatu Ibn Sa'd.*

Zotit tē botëve përgjigjej vetëm me shpallje, atëherë është përgjegjësi (guxim) e madhe pér atë që përgjigjet sipas mendjes së vet, analogjisë, imitimit, traditës, zakonit, politikës, shijes, zbulimit (keshfit), èndrrës, preferimit ose hamendjes. Zotit i takon mbësh-tetja!”⁷⁰

Edhe pse u zhvillua dialog ndërmjet dy shkollave dhe një kritikë e ndërsjellë, asnjëra prej tyre nuk e braktisi kulturën e dialogut ashtu siç u pa nga pole-mikat e përmendura pak më parë. Pra, aty nuk hasej diçka nga akuzimi me kufër, fisk, risi e lloje tē tjera.

Ibn Ebi Shebreme transmeton se kur ka hyrë me Ebu Hanifen te Xha’fer Ibn Muhamed ibn El-Hanefije e ka përshëndetur meqë e ka patur shok, pastaj i ka thënë: “Zoti tē mëshiroftë, ky është nga Iraku dhe ka intelekt e mendje (tē zhvilluar)”.

Xha’feri e pyeti: “Ndoshta e përdor arsyen në fe?” Pastaj vazhdoi e tha: “A është Nu’mani?” Ebu Hanifja i thotë: “Po, Zoti tē furnizoftë me tē mira!” Në atë rast, Xha’feri i thotë: “Frikohu nga Zoti dhe mos përdor arsyen në fe, ngase i pari që përdori ana-logjinë e tillë ishte Iblisi, tē cilin kur e urdhëroi Zoti t’i përkulet Ademit, tha: “Unë jam më i mirë se ai, ti më krijoje prej zjarri e atë prej dheu...”. Pastaj e pyeti Ebu Hanifen: “Më trego pér fjalët që në fillim kanë idhujtarinë (shirkun) kurse në fund besimin “(imanin)!” Ebu Hanifeja i përgjigjet: “S’ë di!” Pastaj vazhdon Xhaferi e thotë: “S’ka Zot tjetër përveç All-lahut”. Nëse ndalet pas “s’ka Zot”, konsiderohet kafir; pra, këto fjalë janë ato tē cilat në fillim kanë shirkun e në fund besimin.”

---

⁷⁰ *I’lamul-muki’in* 1/257.

Pastaj vazhdon dhe e pyet: "Cili (mëkat) është më i madh te Zoti, vrasja e njeriut apo zinaja?" Ebu Hanifeja i përgjigjet: "Vrasja e njeriut!" Në atë rast Xhaferi i thotë: "Në rastin e vrasjes së njeriut Zoti kërkon dy dëshmitarë kurse në atë të zinasë, katër dëshmitarë. Çfarë analogjie përdor?" Më tej përsëri pyeti: "Ç'është më me peshë te Zoti, agjërimi apo namazi?" Ebu Hanifeja i përgjigjet: "Namazi!" "Atëherë, - vazhdon Xhaferi - si mendon për gruan e cila në kohën e hajzit agjëron por nuk falë namaz? Frikohu Zotit, o rob i Zotit dhe mos përdor analogjinë ngase nesër unë e ti do të qëndrojmë para Zotit dhe do të themi: "Tha Zoti i Madhëruar dhe tha Pejgamberi (a.s.)", kurse ti me shokët tuaj do të thoni: "Përdorëm analogjinë dhe menduam", dhe në atë rast Zoti do të veprojë me ne sipas dëshirës së vet...!"⁷¹

Pyetjet e imamit nuk ishin aq të vështira saqë një dijetar si Ebu Hanifeja të mos ketë mundësi t'u përgjigjej, por respekti dhe kultura që i ndjente ndaj familjes së Pejgamberit e bënë të heshtë.

Nga e gjithë ajo që u theksua më parë, konstatojmë se morali i lartë profetik u ndihmonte diskutuesve dhe se dialogu nuk pengonte vëllazërimin dhe bashkimin ndërsa polemikat e vrazhda, të cilat i transmetojnë historianët, kanë të bëjnë me doktrinat apologjetike që zhvilloheshin në lëmin e besimit dhe që i akuzonin të tjerët me kufër, fisk e risi.

---

⁷¹ Po aty, 1/255-256

Polemikat ndërmjet Ibn Abbasit dhe harixhitëve

Abdull-llah ibn Mubareku⁷² transmeton nga Ik-rime ibn Ammari, nga Semmak El-Hanefiu, i cili ka dëgjuar nga Ibn Abbasi se Aliu ka thënë: “Mos i luftoni (harixhitët) derisa të dalin, ngase ata (patjetër) do të dalin!” Ibn Abbasi i thotë: “Unë dëshiroj të hy tek ata, t’i dëgjoj e të flas me ta”. (Aliu) i thotë: “Frikohem për ty!” Ibn Abbasi i thotë: “Unë kam qenë njeri me moral të mirë dhe askënd s’ë kam dëmtuar”. Në atë rast, Ibn Abbasi thotë se i ka veshur rrobat më të bukura jemenase dhe ka hyrë tek ata, ndërsa ata i kanë thënë: “Ç’janë këto rroba?” E unë ua lexova ajetin kur’anor:

“Thuaj: “Kush i ndaloi bukuritë dhe ushqimet e mira që All-lahu i krijoj për robërit e vet? ”. (el-A’raf, 32).

Pastaj e kam parë Pejgamberin (a.s.) të veshur me rrobat më të bukura jemenase! Ata e pyesin: “S’ka gjë, por pse ke ardhur?”, ndërsa ai u përgjigjet: “Ju kam ardhur nga sahabiu që është kushëriri dhe shoku i Pejgamberit (a.s.), ndërsa sahabët e Pejgamberit të Zotit e dinë më mirë se ju shpalljen dhe në ta ka zbritur Kur’ani. Pra, çka ju hidhëroi?” Disa prej tyre i thanë: “Ju dhe ajo që e thoni, pastaj kurejshitët janë njerëz ngatërrestarë dhe një gjë e tillë thuhet në Kur’an:

“Po, janë njerëz ngatërrestarë! ”, (Zuhraf, 58).

---

⁷² Ky është muhaddith, hafidh, jurist dhe harmonizues i diturisë dhe ibadetit, xhihadit e tregtisë; vdiq në Hit të Irakut në vitin 181 h. (Më gjërësisht në: *Tabakat Ibn Sa’d* 7/372; *Shirazi* 77; *El-Xherhu vet’ta’dil* 2/179; *Et-Tedhkire* 1/274; *El-Hilje* 8/162).

Disa u thanë të më flasin dhe kështu u ngritën dy apo tre dhe më thanë: “Nëse dëshiron fol, e nëse jo, atëherë të flasim ne!” U thashë: “Jo, por flitni ju!” Atëherë thanë: “Jemi hidhëruar për tri gjëra: “Pranuat gjykimin e njerëzve, kurse Zoti ka thënë:

“*Gjykimi i takon vetëm Zotit*”. (*el-En'am 57*), (*Jusuf 40-67*).

Në atë rast u thashë: “Zoti ua ka lënë gjykimin njerëzve në një të katërtën e derhemit: në lepurin⁷³ dhe në gruan e në burrin e saj:

“*Nëse i frikoheni përçarjes mes tyre (burrit e gruas), dërgoni një pari të drejtë nga familja e tij dhe një pari të drejtë nga paria e saj*”. (*en-Nisa, 35*).

Çështja tjeter ka të bëjë me konsiderimin e tij si prijës të besimtarëve në mënyrë të parregullt, e nëse nuk është prijës i besimtarëve, atëherë a është prijës i pabesimtarëve? Në atë rast u thashë: “Nëse ju lexoj diçka nga Kur'ani e nga Sunneti i Pejgamberit (a.s.) atëherë a ktheheni?” Ata u përgjigjën: “Po!” Më tej vazhdova e thashë: “Keni dëgjuar ose shoh se veç jeni të informuar se Suhejl ibn Amri ka shkuar te Pejgamberi (a.s.) në Ditën e Hudejbijes dhe Pejgamberi (a.s.) i ka thënë Aliut: “**Shkruaj... Kjo është kontrata e Muhammedit, Të dërguarit të Zotit**”, kurse ata kanë reaguar e kanë thënë: “Sikur të të pranonim si Pejgamber të Zotit, nuk do të të luftonim!”, dhe atëherë Muhammedi (a.s.) i thotë Aliut: “**Fshije, o Ali!**” Kur i pyeti se a e kuptuan, ata i thanë se po.

---

⁷³ Aludim në ajetin kur'anor: *Për këtë çështje vendosin dy njerëz të drejtë nga mesi juaj*. (Maide, 95)

Sa i përket çështjes së tretë që ka të bëjë me betejën e Xhemelit dhe Siffinit, u thotë: “A e ofendoni nënën tuaj? Silluni me të ashtu siç silleni me të tjerrat? Nëse thoni “po”, atëherë bëni kufër në Librin e Zotit dhe dilni nga Islami, dhe ju jeni ndërmjet dy humbjeve..!”

Përherë që u thoja diçka rrëth këtyre çështjeve, i pyetja: “A më kuptioni?”, ndërsa ata më përgjigjeshin: “Po!” Në atë rast, ai thotë se janë distancuar dy mijë veta dhe kanë mbetur vetëm gjashtë mijë.⁷⁴ Edhe pse ishin të njohur si njerëz të luftës, derdhës të gjakut të atyre që mendonin ndryshe, kur u ballafaquan me të vërtetën shumica u përgjigjën pozitivisht; kur iu përmend Kur’ani e rikujtuan dhe kur u thirrën në dialog, iu përgjigjën me zemërgjerësi! Pra, ku qëndrojnë muslimanët sot?!

---

⁷⁴ *I'lamlul-muki'in* 1/214-215, si dhe transmetime në mënyra tjera me fjalë të tjera.

Kapitulli i tretë

Lloj llojshmëria e metodologjisë së imamëve në deduksion

Medhhebet juridike

Medhhebet juridike që u formuan pas periudhës së sahabëve dhe tabi'inëve të mëdhenj, sipas disa mendimeve ishin 13-të dhe të gjithë ihtarët e tyre i takonin Medhhebit të Ehlusunnetit, i cili ishte dhe mbeti medhheb i masës së gjerë muslimane, por vetëm fikhu i tetë ose i nëntë imamëve është shkruar. Një pjesë e juristëve pati fatin ta shkruajë fikhun e vet kurse fikhu e disa imamëve e transmetuan të tjerët. Sidoqoftë, ajo që u shkrua nga të dy grupet, na mundësoi t'i njohim medhhebet dhe metodologjitet e tyre juridike.

Emrat e juristëve të tillë janë këta:

1. Imami Ebu Se'id Hasan ibn Jesar El-Basri (110 h.)
2. Imami Ebu Hanife Nu'man ibn Thabit ibn Zuti (150 h.)
3. Imami Euza'i Ebu Amr Abdurrahman ibn Amr ibn Muhammed (157 h.)
4. Imami Sufjan ibin Se'id ibn Mesruk Eth-Theuri (160 h.)
5. Imami El-Hejth ibn Sa'di (175 h.)
6. Imami Malik ibn Enes El-Esbahi (179 h.)
7. Imami Sufjan ibn Ajine (198 h.)

8. Imami Muhamed ibn Idris Esh-Shafi'i
(204 h.)
9. Imami Ahmed ibn Muhamed ibn Hanbeli
(241 h.)

Gjithashtu është dhe Imami Davud ibn Ali El-Esfehani El-Bagdadi, i njohur me titullin Dhahiri (ekzoterist) për shkak të mbështetjes së tij në dome-thënien sipërfaqësore ekzoterike të fjalëve të Kur'anit e Sunnetit (270 h.).

Përveç këtyre ka edhe shumë të tjera, si p.sh.: Is-hak ibn Rahevejhi (238 h.), Ebu Thevr Ibrahim ibn Halid El-Kelbi (240 h.) si dhe një numër që nuk patën medhheb të përhapur e as ihtarë të shumtë ose konsideroheshin ihtarë të medhhebeve të njohura. Vetëm katër imamët: Ebu Hanife, Maliku, Shafi'iu dhe Ahmedi patën medhhebe që vazhduan deri më sot, që kanë ihtarë në të gjitha viset islame dhe që kanë fikh e fetva të përdorura te xhumhuri.

Metodologja e imamëve të njohur

Tre imamët, Maliku, Shafi'iu dhe Ahmedi konsiderohen juristë (fukaha) të hadithit e traditës, mësuan nga fikhu i medinasve dhe trashëguan dituritë e tyre, kurse Imami Ebu Hanife konsiderohet trashëgimtar i fik hut të “racionalistëve” dhe prijës i shkollës së tyre.

Polemikat që u zhvilluan ndërmjet shkollës së Se'id ibn El-Musejjebit, e cila mbështetej në fikhun dhe traditën e sahabëve dhe prezentonte bazën e malikitëve, shafi'itëve e hanbelitëve dhe shkollës së Ibrahim Nah'it, e cila mbështetej në arsyen në rast të mungesës së hadithit, ishte e natyrshme që të përci-

llen edhe te ithtarët e të dy shkollave. Askush s'mohon se polemikat e tillë janë zvogëluar shumë në këtë periudhë, ngase pas kalimit të hilafetit në fisin abasid, abasidët sollën disa dijetarë të Hixhazit në Irak për ta zhvilluar atje Sunnetin, si p.sh. Rebi'a ibn Ebu Abdurrahman, Jahja ibn Se'id,⁷⁵ Hisham ibn Urve,⁷⁶ Muhammed ibn Is'haku⁷⁷ në një anë, e në anën tjetër disa iranianë shkuantë në Medine dhe mësuan prej dijetarëve të atjeshëm si Ebu Jusuf Jakub ibn Ibrahim⁷⁸ dhe Muhammed Ibn Hasani⁷⁹, të cilët

⁷⁵ Konsiderohet hafidh i hadithit, imam autentik dhe rival i Malikut dhe i dijetarëve tjerë. Ai gjithashtu konsiderohet edhe si njohës i mirë i haditheve të dobëta e autentike. Shumë herë në fetfatë e tij mbështetet në mendimet e Ebu Hanifes. Ka vdekur në vitin 198 h. (Shiko në: Tabakatu ibn Se'id 7/293; *El-Hilje* 8/382; *El-Xherhu vet-ta'dil* 4/150; *Tarihu Bagdad* 14/135; *Et-Tedhkire* 1/298; *Tehdhibut-tehdhib* 11/216).

⁷⁶ Hisham ibn Urve konsiderohet prej tabi'inëve dhe imamëve të mëdhenj, muhadith, hafidh dhe fekih i njohur në Medine. Ka vdekur në vitin 145 h. (Shiko në: *Tabakatu ibn Sa'd* 7/321; *El-Xherhu vet-ta'dil* 2-4/63; *Tarihu Bagdad* 14/37; *Tehdhibut-tehdhib* 11/48).

⁷⁷ Muhammed ibn Is'haku është medinas por i mërguar në Irak dhe i vdekur në Bagdad në vitin 151 h. Konsiderohet imam i biografiologjisë dhe historisë. (Më gjerësisht shih: *Tarihu Bagdad* 1/214; *Tabakatu ibn Sa'd* 7/321; *Et-Tedhkire* 1/172; *El-Xherhu vet-ta'dil* 3/191; *El-Mizan* 3/468; *Tehdhibut-tehdhib* 9/39).

⁷⁸ Jakub ibn Ibrahim është njëri ndër nxënësit e mëdhenj të Ebu Hanifes dhe Kadi-kudat (gjykatës suprem) i Hadit, Mehdiut dhe Reshidit. Ka vdekur në vitin 182 h në Bagdad. (Shiko në *Tarihu Bagdad* 14/242; *Et-Tedhkire* 1/292; *El-Xherhu vet-ta'dil* 4/201; *Tabakatu ibn Sa'd* 7/330; *El-Xhevahir ul-Medi'e* 2/220).

⁷⁹ Është shoku i Ebu Hanifes dhe njeri që e ka përhapur fikhun e tij. Vdiq në vitin 189 h. (Shih: *Tabakatu ibn Sa'd* 7/336; *El-*

mësuan te Maliku.⁸⁰ Siç u transferuan shumë mendime të irakianëve në Hixhaz, gjithashtu u transferuan edhe mendimet e hixhazianëve në Irak. Përveç kësaj vërejmë se të tre imamët, Maliku, Shafi'u dhe Ahmedi kanë metodë të përbashkët edhe pse ekzistojnë disa dallime në formën e deduksionit, kurse Imam Ebu Hanife dallohet prej të treve.

1. Metodologjia e Imam Ebu Hanifes

Imami Ebu Hanife konsiderohet simbol i metodologjisë së dalluar nga ajo e tre imamëve të tjerë. Kur flet vetë imami për parimet e kësaj metodologje, thotë: “Unë marr nga Libri i Zotit nëse gjej aty, e nëse jo, atëherë prej Sunnetit të Pejgamberit (a.s.) që është transmetuar nga transmetuesit autentikë; e nëse edhe aty s’gjej, atëherë mbështetem në fjalët e sahabëve të tij, gjegjësisht prej të cilit dëshiroj unë, e jo nga të tjerët. Kur vjen çështja tek Ibrahimi, Sha’biu e Ibn Musejjebi (ai i thekson edhe emrat tjerë), atëherë bëj ixтиihadin tim ashtu siç e bënë ata ixтиihadin e tyre”.

Këto janë parimet thelbësore të medhhebit të Ebu Hanifes dhe përveç këtyre, gjithashtu ekzistojnë edhe parime të dorës së dytë të degëzuara nga këto thelbësore dhe, me sa dihet, këtu qëndron edhe polemika, si p.sh. “Kategorizimi i nocionit të termit të

Mizan 3/513; *Tarihu Bagdad* 2/172; *Esh-shedresat* 1/321; *El-Xhevahir ul-Medie* 2/42).

⁸⁰ *El-Fikrus-sami* 1/434-435.

përgjithshëm sikur të atij të posaçëm”⁸¹, ose “medhhebi i sahabiat që dallohet nga e përgjithshmja, ka trajtim specifik vetëm për të”⁸², ose “numri i madh i transmetuesve nuk do të thotë edhe anim (pranim)”, apo “nëse nuk përputhet transmetimi i transmetuesit me atë të juristit dhe punon të kundërtën, veprohet ashtu siç mendohet se është më korrekte”, ose “preferimi i analogjisë mbi hadithin ahad që është në kondërshtim me atë”, ose “pranimi i istihsanit⁸³ dhe lënia e analogjisë në rast nevoje”. Në bazë të thënies së fundit, transmetohet se Imam Ebu Hanife ka thënë: “Sipas njohurisë sonë kështu mendojmë dhe ky mendim është më i miri, e nëse ndokush vjen me ndonjë më të mirë se ky, e pranojmë.”

2. Metodologjia e Imam Malikut

Imam Maliku përdori një metodologji tjetër dhe rrëth kësaj çështjeje thotë: “A do ta braktisim atë që ia ka zbritur Xhibrili Muhammedit (a.s.) sa herë që do të na vijë (mendimi) i ndonjë njeriu, që është rezultat i polemikës së tij?!”⁸⁴

Pak më parë theksuam se medhhebi i tij është po ai medhheb i hixhazianëve që ishin ithtarë të shkollës së Imam Se’id ibn Musejjebit (r.a.).

---

⁸¹ *El-âmmu* – i përgjithshëm; *el-hassu* – i posaçëm, i përvçeçëm; *el-kat'ij* – i prerë, kategorik, si p.sh. ajetet me domethënie të prerë apo kategorike.

⁸² Përjashtimi ngase sahabiu ka vepruar ashtu siç ka mësuar nga Pejgamberi (a.s.).

⁸³ Preferim – shiko më gjërësisht veprën *Ref'ul-harexh* të dr. Jakup Bahsin, 396.

⁸⁴ *El-fikrus-sami*, 1/378.

Parimet e medhhebit të Malikut mund të përmblidhen në këtë mënyrë:

- ❖ mbështetja në Kur'anin famëlart,
- ❖ mbështetja në formën e jashtme në përgjithësi,
- ❖ pastaj në argumentimin e tij në konцепционин e mospëlqimit,
- ❖ në domethënien e tij (në konцепционин e pëlqimit),
- ❖ në tërheqjen e vërejtjes për shkak të ndonjë shkaku, si p.sh. ajeti kur'anor: “*Ai është i papastër dhe i fëlliqtë...*”

Përveç këtyre pesë parimeve nga Kur'ani gjithashtu ka edhe pesë të tjera nga Sunneti dhe në përgjithësi e përbëjnë numrin 10.

- ❖ *Ijhma'i* (konsensusi)
- ❖ *Kijasi* (analogjia)
- ❖ Veprimtaria e medinasve
- ❖ *Istihsani* (preferimi)
- ❖ *Sed-dudh-dhera'i* (masa parandaluese)
- ❖ *El-Maslaha el-mursele* (interesi i përgjithshëm)
- ❖ Fjala e sahabiut (nëse është i njojur dhe ka transmetim autentik)
- ❖ Respektimi i mendimit të kundërt (nëse ka argument të fuqishëm)
- ❖ *Istis-habi* (vazhdimi i asaj që është argumen-tuar)
- ❖ Zakonet paraislame

3. Metodologjia e Imam Shafi'iut

Parimet e medhhebit të Imam Shafi'iut (Zoti e mëshiroftë) vetë ai i ka përfshirë në veprën e tij “*Er-Risale*”, që njëherit konsiderohet edhe si vepër e parë e usuli-fikhut në Islam.

Imami (Zoti e mëshiroftë) thotë: “Burime janë Kur’ani dhe Sunneti, e në rast se në to s’ka gjë, atëherë bëhet kijasi (analogjia) në bazë të tyre. Në rast se hadithi transmetohet nga Pejgamberi (a.s.) me transmetim autentik, atëherë çështja vec ka përfunduar. Ixhma’i është më i vlefshëm se haberi-mufred. Hadithi merret në bazë të (domethënies) së jashtme, edhe në rast se mund të përmbajë edhe më shumë kuptime. Nëse hadithet janë ekuivalente, atëherë ai më autentiku ka më shumë përparësi. Hadithi i ndërrprerë (munkat’i) nuk pranohet, përveç atij të Ibn Mussejjebit.

Nuk bëhet analogji ndërmjet burimit e burimit dhe nuk i shtrohen burimit pyetjet “si” dhe “pse” por vetëm asaj dytësores. Nëse bëhet analogji (kijas) midis asaj dytësores e burimit, pranohet dhe me të argumentohet.⁸⁵

Pra, Imam Shafi'iu mendon se Kur’ani dhe Sunneti janë të barabartë në shariat dhe hadithi kushtëzohet vetëm të jetë autentik ngase trajtohet si burim. Burimit nuk i shtrohen pyetjet “si” dhe “pse”, nuk kushtëzohet hadithi meshhur⁸⁶ ashtu siç e prano-në Ebu Hanifeja dhe nuk kushtëzohet mospranimi i hadithit në bazë të veprimtarisë së medinasve ashtu siç

⁸⁵ *El-Minhaxh lin-Nevevi vel-fikrus-sami* 1/398.

⁸⁶ Hadithi meshhur transmetohet nga dy ose më shumë transmetues por nuk e ka shkallën e mutevatirit.

mendonte Maliku. Shafi'iu nuk e pranonte hadithin mursel⁸⁷ përveç të Se'id ibn Musejjebit dhe me këtë mendim është larguar nga Maliku, Theuriu e bashkë-kohanikët e tij muhaddithë, të cilët e pranonin si argument këtë lloj të hadithit.⁸⁸ Ai e mohonte argumentimin me “istihsanin” dhe në këtë mënyrë u dallua nga malikitët dhe hanefitët, si dhe kundër istihsanit e ka përpiluar librin “*Ibtalul-istihsan*”, ku thotë deklaratën e tij të njohur: “Ai që (përdor) istihsanin, ka bërë sheriat (është ligjdhënës)”. Ai gjithashtu mohonte “maslahatul-murselen” dhe mohonte analogjinë (kijasin) që nuk mbështetej në shkak të qartë e ekzoterik, ashtu siç mohonte edhe argumentimin me veprimtarinë e medinasve.

Ai refuzonte parimin e hanefitëve, të cilët refuzonin shumë hadithe që nuk përputheshin me kushtet të cilat i parashihnin, si psh. hadithi meshhur.

Ai nuk pajtohej edhe me Malikiun, i cili mbësh-tetej në hadithet e hixhazianëve.

Në përgjithësi, këto ishin parimet më të njohura të medhhebit të Shafi'iut, dhe vërehet qartë se nuk përputhen me parimet e hanefitëve dhe malikitëve.

4. Metodologja e Imam Ahmed Ibn Hanbelit

Parimet e medhhebit të Ahmed ibn Hanbelit janë shumë të afërta me ato të medhhebit të Shafi'i-ut.

Parimet e tij radhiten sipas mënyrës që vijon:

⁸⁷ Hadithi mursel transmetohet nga tabi'ini pa u theksuar sahabiu i cili ia ka transmetuar hadithin.

⁸⁸ *El-fikrus-sami*, 1/399.

1. Të mbështeturit në Kur'an e në Sunnet dhe nuk preferon mbi "hadithin sahîh merfu"⁸⁹ veprimtarinë e medinasve, arsyen, analogjinë, thënien e sahabiat ose bashkëpëlqimin e formuar pa e njohur mendimin e kundërt.

2. Në rast se s'gjen diçka aty, mbështetet në fetvatë e sahabëve dhe në rast se gjenë ndonjë mendim të sahabiat që nuk kundërshtohet nga sahabët tjerë, e preferon mbi çdo vepër, mendim apo analogji.

3. Nëse ka mendime të ndryshme ndërmjet sahabëve, e pranon mendimin që është më afér Kur'anit e Sunnetit, e nëse nuk e gjenë më të aférmin ndaj Kur'anit e Sunnetit, jep mendim tjetër dhe pa qëndrim kategorik.

4. Ai i pranon hadithin mursel dhe da'if (të dobët) vetëm në rastet e domosdoshme kur s'gjenë argumentim me fjalët e sahabiat ose me i xhma'in e kundërt dhe e preferon mbi kijasin (analogjinë).

5. Ai mbështetet në kijasin në rast se nuk gjenë diçka në argumentet e sipërpërmendura.

6. Ai e pranon seddudh-dhera'in.⁹⁰

7. Imitimi ndalohet për të rëndomtin ashtu siç ndalohet për dijetarin dhe çdo i moshërritur duhet të bëjë përpjekje që sipas mundësisë të bëjë ixтиhad.⁹¹

---

⁸⁹ Hadith i ngritur në autentik.

⁹⁰ Masa parandaluese për t'u mbrojtur nga mëkatit. Më gjërësisht shih: *I'lamlul-muki'in*, *El-Med-hal* dhe *Usulu medhhebi-Imami Ahmed*.

⁹¹ Më gjërësisht rrëth këtyre parimeve ju preferojmë t'i lexoni librat e Ibn Hazmit, posaçërisht *En-Nebdh* dhe *El-Ihkam*.

5. Metodologjia e Imam Dhahiriut (medhhebi ekzoterik)

Mendoj se këtu duhet të paraqiten globalisht parimet dhe rregullat e medhhebit të Dhahiriut (ekzoterik), ngase konsiderohet si medhheb islamik me ndikim të madh dhe se deri më sot ende ekzistojnë ithtarë të tij në mesin e ehlusunnetit.

Ekzistojnë shumë kundërshtime ndërmjet dhahiritëve dhe hanefitëve, malikitëve, hanbelitëve dhe shafi'itëve.

Davudi pranonte shumë merita të Shafi'iut

Parimet kryesore të medhhebit dhahirit janë këto: Mbështetja në formën ekzoterike të ajeteve kur'anore dhe haditheve pejgamberike; nuk pranohet kijasi; ndalohet istihsani; argumentohet vetëm me iixhma'in e formuluar në periudhën e sahabëve; nuk pranohet hadithi mursel e as munkati, gjë që kundërshtohet me malikitët, hanefitët dhe hanbelitët; nuk lejohet veprimi sipas arsyes, në bazë të ajetit kur'anor:

"Asgjë nuk kemi lënë pas dore nga evidenca". (el-En'am, 38).

Fjala jonë

Në të vërtetë shumë çështje që u përkasin imamëve prijës, janë jashtë qëllimeve të tyre dhe nuk kanë transmetime të sakta. Mbrojtja e mendimeve të tillë, përqëndrimet në kundërshtimet dhe në mbrojtjet e tyre, kritikat kundër atyre që i refuzojnë (mendimet e tillë) dhe preokupimi me këto mendime e jo me Kur'anin e Sunnetin e Pejgamberit (a.s.), janë faktorët kryesorë në mosmarrëveshjen negative, të

cilën me siguri edhe vetë imamët nuk do ta pranonin.

Ky preokupim i ka larguar muslimanët e kohës bashkëkohore nga çështjet e rëndësishme dhe i ka angazhuar me gjëra të pavlefshme ndërsa vetë populli sot ka rënë në këtë nivel të ulët.

Kapitulli i katërt

Shkaqet dhe zhvillimi i polemikave

Shkaqet e polemikave prej periudhës së pejgamberisë deri në periudhën e fukahave (juristëve)

Nëse pranojmë se qëndrimet e ndryshme rreth çështjeve ideologjike (dhe atyre juridike) konsiderohen si çështje normale për shkak të llojllojshmërisë së intelektit, mendimit e përkapjes së njerëzve, atëherë mund të themi se një fenomen i tillë ka qenë evident edhe në periudhën e pejgamberisë dhe hilafetit të drejtë, dhe atë duke u mbështetur në shumë ndodhi. Mohimi i dukurisë së tillë nuk është në shërbim të kësaj feje e as që ndikon negativisht në përkryerje e kësaj thirrjeje dhe në qëllimin e singertë të atyre njerëzve që polemizonin, por përkundrazi, mund të themi se kjo çështje argumenton realizimin e kësaj feje, e cila vepron me njerëzit si njerëz dhe me faktorët e ndryshëm ndikues të cilët i ka krijuar Zoti i Madhëruar. Njeriu besimtar e pranon një çështje të tillë me zemërgjerësi ngase nuk e pranon si dobësi të besimit apo si dyshim në thirrjen e Pejgamberit (a.s.), por si qëllim për ta zbuluar të vërtetën dhe qëllimin e vërtetë të parimeve të cilat i ka obliguar Zoti i Madhëruar.

Meqë Pejgamberi (a.s.) ishte gjallë polemikat e tillë kanë zgjatur deri te ai dhe një çështje të tillë e

konstatuam nëpërmjet ngjarjeve të sipërpermendura, të cilat nuk dilnin asnjëherë jashtë të kuptuarit gjuhësor apo diligjencor (ixtihadit) të tekstit, eventualisht zhvilloheshin në suazat e komentimit (tefsirit) të Kur'anit të Zotit dhe Sunnetit të Pejgamberit (a.s.). Asnjë faktor nuk argumenton ndonjë qëllim tjetër të fshehtë për të shkaktuar përçarjen, të cilën me kujdes e pritnin munafikët. Kështu, përçarjet e tilla shumë shpejtë zhdukeshin me takimin e Pejgamberit (a.s.) apo me mbështetjen në ndonjë tekst që dikush e njihte e dikush jo, edhe atë për shkak se qëllimi i njeriut me arsyen e shëndoshë është ta njohë të vërtetën.

Është gjë e natyrshme që disa shkaqe objektive të konflikteve të tillë të transferohen prej një kohe në një kohë tjetër, ngase vështirë është të kufizohen faktorët e fenomenit të tillë në mënyrë permanente. Megjithatë, në territorin islam ndodhën risi që konsiderohen si faktorë e motive të që ndikuan në marrjen e qëndrimeve të ndryshme.

Prej kohës së vrasjes së halifit të tretë, Uthman ibn Affanit (r.a.), vendet islame u ballafaquan me trazira të vështira që shkaktuan mosmarrëveshje dhe që ndikuan në përqëndrimin e banorëve të qendrave të ndryshme vetëm në hadithet që njiheshin në rrethin e tyre, nga frika prej falsifikimeve e trillimeve, ashtu siç cekëm pak më parë. Kështu u formuan dy shkolla, e Kufesë dhe e Basrës që konsideroheshin qendra të gërshtimet të ideve politike dhe doktrinave sektare të ndryshme, si p.sh. harixhitët, shi'itët,

murxhitët,⁹² mu'tezilitët, xuhemitët etj. Llojullojshmëria e sekteve ndikoi në laramaninë e metodologjive racionale-ideologjike, ngase çdo sekt fillonte nga parimet e parapara për elaborimin e Kur'anit, për komentimin e burimeve të shariatit dhe për marrjen e qëndrimit ndaj çështjeve të posakrijuara. Për këtë shkak ndihej nevoja për formulimin e parimeve, rregullave, metodave, mënyrave deduktive të parimeve nga shpallja hyjnore dhe për përcaktimin e çështjeve në të cilat lejohen apo ndalohen polemikat. Me sa duket, Zoti i Madhëruar ka dëshiruar që polemikat të lejohen në sferën juridike, ngase fikhu nënkupton njohjen e parimeve në bazë të argumenteve të hollësishme parçiale të cilat i ka caktuar Zoti Ligdhënës, edhe atë nga ajetet e Kur'anit dhe nga hadithet e Pejgamberit (a.s.).

Juristi mund t'ia qëllojë e mund edhe të mos ia qëllojë, prej tij kërkohet që në të dy rastet të japë mundin maksimal racional e intelektual për të arritur të vërtetën (hukmin). Nëse rezultati përfundimtar nuk është i vërtetë atëherë do të orvatet t'i afrohet qëllimit të vërtetë, dhe për këtë shkak polemika dhe dialogu këtu lejohen, edhe atë me dy kushte:

1. Çdo polemizues duhet të ketë argument të shëndoshë sepse në rast të kundërt (mendimi) nuk pranohet, dhe

---

⁹² Quhen Murxhie ngase dënimin e mëkatarit e anulojnë deri në Ditën e Gjykit. Parimet e tyre janë këto: mëkati nuk ndikon në imanin, nënshtimi nuk ka dobi me kufrin. Këto sekte janë ndarë në pesë ndërsekte dhe më gjerësisht shikoni në: *Et-Tebṣir fid-din* f. 97; *Itikadatul firak* i Raziut, f. 107; *El-Mevakif* i Adu-d-din Ixhit, f. 427.

2. Të mos shpiejë mendimi i kundërt në humbje sepse në të kundërtën, prej fillimit argumentimi konsiderohet i pavlefshëm.

Këto dy kushte konsiderohen masa parandaluese që të mos shndërrohet polemika në përçarje. Polemika e tillë është një formë prej formave të hulumtimit racional e të ixтиihadit, dhe një shkak prej shkaqeve të metodologjisë objektive.

Nëse mungojnë të dy kushtet apo vetëm njëri prej tyre, atëherë paraqitet përçarja, e cila në këtë rast konsiderohet si formë prej formave të kokëfortësisë dhe pasionit, si dhe s'ka kurrfarë lidhjeje me objektivitetin.

Shkaqet e polemikave juridike në periudhën e fukahave (juristëve)

Fukahatë, medhhebët e të cilëve i ka pranuar pulli, i kanë respektuar të dy kushtet e lartpërmendura.

Mendimet e njerëzve rrëth shkaqeve që ndikuan në zhvillimin e polemikave juridike në atë kohë janë të ndryshme. Edhe pse janë të shumta, ne do t'i përkufizojmë në pikat vijuese:

1. Shkaqet gjuhësore

Kjo çështje ka të bëjë me fjalët kur'anore që kanë kuptime të ndryshme, si p.sh. termi "ajn" përdoret për shikim, rrjedhshmëri, ar të pastër, kontrollim etj. Kur ceken fjalët e tillë në Kur'an pa ndonjë sintagmë të posaçme atëherë të gjitha kuptimet kanë trajtim të barabartë, dhe pikërisht në këto fjalë

muxhtehidët i formojnë mendimet e ndryshme të tyre, p.sh. fukahatë kanë mendime të ndryshme rreth domethënies së fjalës kur'anore “*El-kur'u*” e cila ceket në ajetin:

“*E ato gra që janë shkurorëzuar janë të obliguara të presin tri të përmuajshme*”. (*el-Bekare*, 228).

Meqë termi “*El-kur'u*” nënkupton pastrimin dhe të përmuajshmet, fukahatë kanë mendime të ndryshme se ideti i të shkurorëzuarave caktohet me hajzin apo me pastrimin? Sipas hixhazinëve, ideti caktohet me tre pastrime kurse sipas irakianëve me tre hajze.⁹³

Ndonjëherë ndonjë fjalë përdoret në dy forma: në formën e realtë dhe në atë alegorike, dhe në këtë kontekst ata kanë qëndrime të ndryshme se cila formë është ajo e kërkuar. Që në fillim një grup dijetarësh pranon se Zoti ka përdorur alegorinë ndërsa një pakicë e mohon atë, si p.sh. prof. Ebu Is'hak El-Esferajini dhe Shejhul-islami Ibn Tejmijje. Mohuesit e alegorisë e argumentojnë mohimin e tyre me arsyetimin se alegoria është shprehje e tërthortë e ideve dhe e mendimeve në një vepër, si p.sh. termi “luan” përdoret për të treguar trimërinë e ndokujt. Kështu, kuptimi i tërthortë nuk mund të jetë qëllimi i Zotit Ligjdhënës.

Pjesa dërrmuese e dijetarëve e pranojnë këtë formë figurative në Kur'an. Sipas disa usulistëve dhe Ibn Kuddames, mohimi i kësaj forme figurative konsiderohet mëkat i madh.⁹⁴

⁹³ Tefsiri i Kurtubiut 3/113; *El-Mugni* i Ibn Kudames 9/77.

⁹⁴ *Raudatu-n-nadhir* 35.

Pra, në këtë mënyrë mes dijetarëve formoheshin qëndrime të ndryshme rrëth terminologjisë hyjnore, ngase disa mbështeteshin në formën e realtë e disa të tjerë në atë alegorike - si p.sh. termi “*mizan*” në realitet nënkuption kandarin ndërsa në formën alegorike, drejtësinë. Në këtë kontekst, në ajetin kur'anor thuhet.

“*Ai e ngre edhe qiellin dhe Ai vuri drejtësinë, që të mos kaloni kufirin në drejtësi. Edhe ju mbani me drejtësi kandarin e mos lini mangut në kandar!*” (*er-Rahman* 7-9).

Herën e parë e të dytë ky term është përdorur për drejtësinë, ashtu siç në ajetin 25 të sureve “Hadid” është përdorur gjithashtu në formën alegorike. Në këtë ajet thuhet:

“*Ne i dërguam Të dërguarit tanë me argumente të qarta dhe Ne zbritëm me ata librin dhe drejtësinë që t'i përbahen njerëzit të së drejtës*”.

(Përveç herës së parë e të dytë) herën e tretë “*mizani*” nënkuption kandarin, eventualisht mjetin e realtë për matje.⁹⁵

Gjithashtu në prozatori (arud) përdoret si “kandar i poezisë” kurse në gramatikë si “kandar i fjalës.”⁹⁶

Ndonjëherë alegoria përdoret brenda vetë konstruksioneve, si p.sh. në ajetin kur'anor:

“*O bijtë e Ademit, Ne krijuam për ju petk që ju mbulon vendturpësinë dhe petk zbukuries*”. (*el-A'raf*, 26).

⁹⁵ Tefsiri i Ibn Kethirit 4/270.

⁹⁶ *Et-Tenbih* f. 55.

Dihet se petku nuk zbret nga qielli por Zoti e zbret shiun, i krijoi bimët, kafshët e pambukun që përdoren për t'u punuar petku. Pra Ai e përdorë të shkaktuarën në vend të shkakut që është uji, me të cilin Zoti çdo gjë e bën të gjallë (krijon).

Gjithashtu dihet se forma “*if’al*” nënkupton urdhrin e imperativit obligues kurse “*la tef’al*” nënkupton mohimin kategorik, por ndonjëherë përdoren edhe në forma të tjera, e jo vetëm për të urdhëruar apo ndaluar.

Ndonjëherë urdhërimi mund të përdoret si autorizim:

“...*Ua bëni të mundshme (lirinë) me marrëveshje, nëse e dini se janë të besueshëm*”. (*en-Nûr* 33).

Gjithashtu përdoret për udhëzim:

“*Kërkoni të dëshmojnë dy dëshmitarë*”,
ose

“*O besimtarë, kur merrni hua prej njëri-tjetrit për një afat të caktuar, shkruajeni atë*”. (*el-Bekare*, 282).

Mund të përdoret edhe për kërcënim:

“*Punoni si të dëshironi*”. (*Fussilet*, 40).⁹⁷

Sa i përket ndalimit, gjithashtu edhe ai mund të përdoret për çështje tjera, si p.sh. për urrejtje e zhvlerësim:

“*E ty të mos shkojnë kurrsesi sytë në atë me çka Ne i pajisëm disa prej tyre*”. (*Hixhr*, 88).

Gjithashtu përdoret për udhëzim:

“*O ju që besuat, mos pyetni për sende që, nëse ju thuhet ajo (pyetja) haptazi, ju vjen keq juve....!*” (*Maide* 101).⁹⁸

---

⁹⁷ *El-Mahsul* 1/K/2/75. (Verifikimi ynë).

Ndonjëherë forma e urdhrit përdoret për lajmërim ashtu siç përdoret forma e ndalimit për lajmërim e për mohim, dhe e gjithë kjo ka ndikuar në qëndrime deduktive juridike të fukahave.

Ndonjëherë dijetarët kanë mendime të ndryshme për shkak të formës së ndryshme të fjalës por jo edhe domethënies si p.sh. ajeti kur'anor:

“E ai (pronari i pasurisë), nuk dëmton as shkruesit e as dëshmitarët...!”, (el-Bekare, 282).

Sipas disa dijetarëve dëmi vjen prej shkruesit e dëshmitarit, edhe atë nga shkruesi i cili shkruan atë që nuk i diktohet dhe dëshmitarit i cili nuk e dëshmon të vërtetën. Si argument i këtij mendimi është leximi i Ibn Abbasit:

“Nuk bën dëm as shkruesi e as dëshmitari”.

Sipas disa të tjerëve, dëmi bie mbi të dy për shkak se pengohen nga puna dhe obligohen me shkrim e dëshmi në kohën e paqëlluar. Si argument i këtij mendimi është leximi i Ibn Mes'udit:

“Nuk dëmtohet as shkruesi e as dëshmitari”.

Meqë dialekti i Temimit është me “*idgam*”, atëherë mund të jetë në formën e participit aktiv apo pasiv, edhe pse ndarja e “*idgamit*” është dialekt i Hixhazit.⁹⁹

Vrojtuesi i shkaqeve të polemikave të tilla, do të gjejë edhe shembuj tjerë në fjalë të tjera e në konstrukte të ndryshme që përbajnë formën “’amm”, “el-itla’u - et-takjid”, “ixhmaul-bejan” etj.¹⁰⁰

⁹⁸ *Po aty*, 469 dhe *El-Ihkam* i Amidiut 2/187, botimi i Riadit.

⁹⁹ *Et-Tenbih ala esbabil-ihtilaf* 32-33.

¹⁰⁰ Më gjërësisht: *Et-tenbih ala esbabil-leti euxhebet el-ihtilaf bejnel-muslimin* i Ibn Sejjid Betljasit dhe *Ref'ul-melam anil-e'immetil-a'lam* i Ibn Tejmijjes.

2. Faktorët e transmetimit të suneneve

Ky lloj i faktorëve ka aspekte të ndryshme dhe gjurmë të llojllojshme, si dhe konsiderohet burim i polemikave të shumta juridike që u zhvilluan ndërmjet dijetarëve të hershëm.

Ndonjëherë hadithi nuk ka qenë i njohur për ndonjë muxtehid dhe ka gjykuar në bazë të ndonjë ajeti apo në bazë të hadithit që e ka ditur, ose në bazë të analogjisë sipas çështjes të cilën vetë Muhammedi (a.s.) e ka zbërthyer, apo sipas ndonjë gjykimi të kaluar, në bazë të parimit se në thelb ekziston pastërtia e joautorizimi në bazë të çfarëdo mënyre të ixтиhadit.

Në anën tjetër, hadithi mund të jetë i njohur për muxtehidin tjetër dhe merr vendim tjetër. Gjithash tu ndonjëherë muxtehidi e di hadithin por nuk gjykon sipas tij ngase ekziston ndonjë shkak pengues, si p.sh. mosekzistimi i transmetimit autentik deri te Pejgamberi (a.s.) për shkak të ndonjë transmetuesi të panjohur, apo të akuzuar, ose me mbamendje të dobët transmetuese, ose për shkak të këputjes së zinxhirit transmetues apo tejkalues mbi ndokënd, ose për shkak të ekzistimit të kushteve për hadithin ehad të cilat nuk ekzistojnë për të tjerët dhe kështu ndokush e pranon hadithin ngase sipas tij konsiderohet autentik, kurse ndonjë tjetër nuk e pranon për shkak të ndonjë shkaku të cekur pak më lartë dhe në këtë mënyrë fillon llojllojshmëria e qëndrimeve.

Ndonjëherë mendimet e dijetarëve janë të ndryshme për shkak të domethënies së hadithit, si psh. rrëth domedhënies së termave: “*el-muzabe-*

ne”,¹⁰¹ “*el-muhabere*”,¹⁰² “*el-muhakale*”,¹⁰³ “*el-mulaseme*”,¹⁰⁴ “*el-mubadhele*”,¹⁰⁵ “*el-garar*”,¹⁰⁶ edhe atë për shkak se çdonjëri prej këtyre termave ka komentime të ndryshme.

Ndonjëherë hadithi arrin te një grup me ndonjë fjalë që nuk i ngjason asaj që e njeh ndonjë muxtehid tjetër si p.sh. të lëshohet dhe pa të hadithi merr kuptim tjetër ose është i kuptueshëm vetëm me të.

Ndonjëherë muxtehidit i transmetohet në atë mënyrë që e kuption ashtu siç nuk e kuption muxtehidi tjetër, gjegjësisht pa u cekur shkaku i thënies së tij.

Ndonjëherë transmetuesi e dëgjon vetëm gjysmën e hadithit kurse tjetri e dëgjon të plotë.

Ndonjëherë hadithi transmetohet prej librit me ndonjë term tjetër dhe kështu fillojnë komentimet e ndryshme.

Ndonjëherë hadithi i muxtehidit është autentik por paramendohet se e kundërshton atë që është më autentik dhe më i fortë dhe në këtë mënyrë prefero-

¹⁰¹ *El-muzabene* – shitja e frytit të pritur, si p.sh., shitja e rrushit përrush të thatë.

¹⁰² *El-muhabere* – pronari ia jep tokën ndonjërit për ta punuar por si kompensim merr nga të mbjellat.

¹⁰³ *El-muhakale* – shitja e drithit para se të piqet.

¹⁰⁴ *El-mulaseme* – formë e shitjes paraislame e cila rregullohet vetëm me prekjen e mallit nga blerësi dhe pastaj shndërrohet në pronë të tij, pa marrë parasysh se a pranon apo nuk pranon shitësi. Kjo shitje bëhet më së shumti në rroba.

¹⁰⁵ *El-mubadhele* – kur shitësi e gjuan artikullin nga blerësi për ta treguar përfundimin e shitjes.

¹⁰⁶ *El-garar* – shitja e mallit që nuk është në duart e tregtarit në kohën e kontratës, që nuk i dihet sasia dhe që nuk dihet se a do të mund ta kryejë sipas kontratës.

het hadithi që konsiderohet se është më i fortë, e në rast se kanë trajtim të njëjtë, atëherë të dy refuzohen derisa të caktohet statusi i më të fortit.

Ndonjëherë muxtehidi mbështetet në hadithin abrogativ, ose të posaçëm për masën e përgjithshme kurse muxtehidi tjetër s'ka njojuri rreth çështjeve të tilla dhe kështu marrin qëndrime të ndryshme.¹⁰⁷

3. Faktorët e parimeve usuliste deduktive

Shkenca e usuli-fikhut nënkupton njojen e argumenteve të fikhut në përgjithësi, mënyrën e shfrytëzimit të tyre dhe statusin e përfituesit.

Pra, kjo shkencë përmban parime e rregulla të cilat i kanë caktuar muxtehidët për ta rregulluar procesin e ixтиhadit dhe deduktimin e hukmeve të shariatit nga argumentet e hollësishme. Kështu muxtehidët i caktojnë metodat e tyre usuliste, argumentet prej të cilave nxieren hukmet, argumentimet faktologjike dhe i hartojnë në atë formë që i qartëson mënyrat e shfrytëzimit të hukmeve, i përkufizojnë mënyrat e përdorimit të çdo argumenti në shfrytëzimin e hukmit juridik dhe hapat që i ndërmarrin prej fillimit deri në mbarim.

Kështu, në bazë të metodologjisë dhe parimeve që i ndërmarrin muxtehidët ndryshojnë edhe mendimet e tyre, si p.sh. disa imamë mendojnë se fetvatë e njojura të sahabiat të cilat nuk kundërshtohen nga sahabët tjerë, konsiderohen argumente, ngaqë mbretëron bindja se sahabiu jep fetva vetëm në bazë të

---

¹⁰⁷ *Ref'ul-melam* f. 7.

argumenteve, të kuptuarit të argumentit ose të dëgjimit nga Pejgamberi (a.s.), gjegjësisht në bazë të hadithit që nuk është i njohur e as që është transmetuar deri tek ne.

Sipas disa të tjerëve, fetvaja e sahabit nuk pranohet por konsiderohet argument vetëm transmetimi i tij nga Pejgamberi (a.s.), dhe për këtë shkak ndryshojnë edhe medhhebet e fukahave.

Disa e pranojnë parimin “*el-maslaha-el mursele*”, duke u nisur nga ajo se Zoti i ka caktuar parimet e hukmet për realizimin e interesave pozitive të robërve (njerëzve). Këtë parim disa muxtehidë e pranojnë atëherë kur s’ekziston konfirmues apo mohues në shariat për të vendosur rrëth diçkaje të dobishme. Sipas disa të tjerëve, ky parim nuk pranohet, dhe kështu fillojnë mendimet e ndryshme.

Gjithashtu ekzistojnë edhe shumë çështje që kanë të bëjnë me polemikat e muxtehidëve e që në usuli-fikh njihen me emrin “argumente diskutabile”, si p.sh. *sed-dudh-dhera'i*,¹⁰⁸ *istihsani*,¹⁰⁹ *istis'habi*,¹¹⁰ *el-ehdhu bil-ahvat*,¹¹¹ *el-ehdhu bil-ehaff*,¹¹² *el-ehdhu bil-ethkal*,¹¹³ *el-urf*,¹¹⁴ *el-ade*¹¹⁵ etj.

Gjithashtu ekzistojnë disa polemika edhe rrëth çështjeve që kanë të bëjnë me domethënien e teksteve, me mënyrat e nocioneve, me atë që argumento-

¹⁰⁸ Masa parandaluese nga rënia në mëkat.

¹⁰⁹ Preferimi.

¹¹⁰ Vazhdimi i asaj që është argumentuar.

¹¹¹ Pranimi i më të sigurtës.

¹¹² Pranimi i më të lehtës.

¹¹³ Pranimi i më të rëndës.

¹¹⁴ Tradita.

¹¹⁵ Doket vendore.

het dhe kështu janë formuar shumë mendime juridike rreth çështjeve të dorës së dytë.

Këta ishin faktorët më të njohur juridikë, e ai që dëshiron të fitojë njohuri më të gjera rreth tyre, le ta shfrytëzojë literaturën klasike dhe moderne që i zbërthen këto çështje.¹¹⁶

---

¹¹⁶ *Nuz'hetul-evlja'i* 392; Enciklopedia e shek. XX, 4/141.

Kapitulli i pestë

Kultura e dialogut ndërmjet imamëve

Imamët kanë patur mendime të ndryshme për shumë çështje të ixтиhadit, ashtu siç kishin më parë sahabët dhe tabi'inët dhe të gjithë kanë qenë në rrugë të drejtë përderisa polemikat e tyre nuk kanë qenë rezultat i pasionit ose dëshirës për përcarje. Çdonjëri prej tyre bënte përpjekje maksimale me qëllim që ta njohë të vërtetën dhe ta përfitojë bekimin e Zotit, dhe për këtë, të gjithë njerëzit i kanë pranuar fetvatë e tyre në çështjet e ixтиhadit përderisa kanë patur potencial për diçka të tillë, e kanë pranuar të vërtetën, kanë kërkuar mëshirë për gabimtarin, kanë menduar mirë për të gjithë dhe kanë pranuar gjykimin e çdo gjykatësi pa marrë parasysh se cilit medhheb i takon. Shpeshherë gjykatësit deklaroheshin me këto fjalë: "Kjo është më e mirë", "kështu duhet" ose "e urrejmë këtë" apo "nuk më pëlqen kjo", dhe asnëjëri nuk kishte qëllim tjetër përvèç lehtësimin e çështjeve të njerëzve.

Në mesin e sahabëve dhe tabi'inëve (r.a.) ka patur të atillë që e kanë lexuar "bismilahin" në namaz, që nuk e kanë lexuar, që e kanë lexuar me zë të lartë dhe që e kanë lexuar me zë të ulët. Gjithashtu prej tyre ka patur që e kanë lexuar "kunutin" në mëngjes ashtu siç ka patur prej tyre që nuk e kanë lexuar; ka patur njerëz që nuk e kanë prishur abdestin nga gjakderdhja e hundës, vjellja dhe dhënia e gjakut, por gjithashtu ka patur edhe prej atyre që e kanë prishur.

Disa prej tyre kanë menduar se abdesti prishet me prekjen e femrës kurse disa të tjerë, jo..! Pa marrë parasysh se çfarë mendimesh kanë patur, ata nuk kanë menduar se ekziston ndonjë pengesë për t'u falur njëri pas tjetrit, si p.sh. Ebu Hanifeja me ithtarët e tij, Shafi'iu dhe imamët tjerë janë falur pas imamëve malikitë nga Medineja, edhe pse nuk i kanë dhënë rëndësi leximit të bismilahit me zë apo pa zë. Reshidhi ka dalur imam edhe pse kishte dhënë gjak dhe pas tij është falur Imam Ebu Jusufi pa e përsëritur namazin.

Kur e kanë pyetur Ahmed ibn Hanbelin se a falët pas atij që i ka rrjedhur gjaku dhe nuk ka marrë abdest, është përgjigjur: "Si të mos falem pas Imam Malikut dhe Se'id ibn El-Musejjebit?"¹¹⁷

Njëherë është falur Shafi'iu (Zoti e mëshiroftë) afër varrit të Ebu Hanifes dhe nuk e ka lexuar kunitin (edhe pse kunuti për të konsiderohet sunnet i fortë), e disa e kanë pyetur për atë gjest, kurse ai u është përgjigjur: "Si të veproj ndryshe kur jam në afërsinë e tij?"¹¹⁸

Maliku (r.a.) ka qenë njohësi më i mirë i haditheve të medinasve se imamët tjerë dhe transmetuesi më i mirë, ashtu siç ka qenë edhe njohësi më i mirë i çështjeve të Umerit, i thënieve të Abdull-llah ibn Umerit, i Aishesë dhe i shtatë sahabëve fukaha (r.a.), dhe me njerëzit e tillë si ai është krijuar shkenca e transmetimit dhe e fetvave. Ai e ka transmetuar hadithin, ka dhënë fetva dhe e ka përpiluar librin "El-

¹¹⁷ Aludim në atë se dy imamët, Maliki dhe Ibn Musejjebi, nuk e pranonin vazhdimin e abdestit pas daljes së gjakut.

¹¹⁸ *Huxhxhetull-llah il-baliga*, 335.

Muvat-ta'u", në të cilin i ka përfshirë hadithet e farta nga hixhazianët, fjalët e sahabëve dhe fetvatë e tabi'inëve, si dhe i ka ndarë në kapituj të fikhut. Radhitja ka qenë aq e bukur dhe profesionale saqë e ka prezentuar frytin e punës 40 vjeçare të Imam Malikut, dhe njëherit është konsideruar si libri i parë i hadithit dhe i fikhut në Islam.

Vlerën e këtij libri e kanë pranuar 70 dijetarë hixhazianë e bashkëkohanikë të tij, mirëpo kur Mensuri shprehu dëshirën që të shkruhet në disa kopje e të shpërndahet nëpër vise të ndryshme për t'ua afuar njerëzve me qëllim që të pengohet përçarja, Imam Maliku ka qenë refuzuesi i parë dhe transmetohet se në atë rast i ka thënë:

“O prijës i besimtarëve, mos e bëj këtë, ngase njerëzit i kanë dëgjuar edhe më parë hadithet, i kanë transmetuar, i kanë mësuar nga paraardhësit e tyre dhe i kanë tubuar prej njerëzve të ndryshëm! Lejoi njerëzit që ta marrin atë që vetë e dëshirojnë...” Në atë rast halifi i ka thënë: “Zoti të bekoftë, o Ebu Abdull-lah!”¹¹⁹

Çfarë njeriu është ky imam i madhëruar, i cili refuzon të obligohen njerëzit me librin i cili përban hadithet më autentike që i ka dëgjuar dhe që konsiderohet si njëri ndër dijetarët më të mëdhenj në mesin e medinasve dhe bashkëkohanikëve të tij!!!

---

¹¹⁹ Po aty, 307; *El-fikrus-sami*, I/336.

Letra e Lejth Ibn Sa'dit për Imam Malikun

Ndoshta si shembull më i mirë që ilustron kulturen e dialogut është letra e juristit, imamit dhe dijetarit nga Egjipti, Lejth ibn Sa'dit, dërguar Imam Malikut, në të cilën i shpreh mendimet e veta rreth çështjeve për të cilat nuk pajtohej me Imam Malikun. Duke e marrë parasysh gjerësinë e letrës, ne do të ndalemi vetëm në disa pasuse.

“...Paqja qoftë mbi ty! Falënderoj All-lahun, i cili është i vetmi Zot! Zoti na shpëtoftë së bashku me ty, na begatoftë në këtë dhe në atë botë!

Pranova shkresën tënde, ku shkruaje se je mirë, gjë që më gjëzon, dhe Zoti e vazhdoftë gjendjen e tillë...”

Pastaj thotë: “Ti veç je i informuar se unë u jap njerëzve fetva rreth çështjeve për të cilat ju keni qëndrime tjera..! Njerëzit e ndjekin shembullin e Medinës, ku edhe u bë hixhreti, në të zbriti Kur'ani...”

Pastaj Imami Lejth ibn Sa'd vazhdon dhe i prezenton qëndrimet e ndryshme mes tij dhe Imam Malikut (Zoti i mëshiroftë) rreth argumentimit me vëprimtarinë e medinasve, duke thënë se shumë sahabë që mësuan në shkollën e Pejgamberit u shpërndanë në Lindje e në Perëndim, edhe atë për të bërë xihad me atë që e mësuan nga Libri i Zotit dhe nga Sunneti i Pejgamberit (a.s.). Është e vërtetë se tabi'inët patën qëndrime të ndryshme në disa çështje, ashtu siç patën edhe ata që erdhën pas tyre, si p.sh. Rebi'a ibn Abdurrahmani. Pasi që ceku disa kritika kundër tij, vazhdoi e tha: “Përveç kësaj (Zotit i qoftë falënderimi) në Rebi'an ka shumë dobi, inteligjencie origjina-

le, gjuhë të rrjedhshme, merita të mëdha, metodë të mirë në Islam, dashuri të sinqertë ndaj vëllezërve të tij në përgjithësi e posaçërisht ndaj nesh, Zoti e më-shiroftë, e faltë dhe e shpërbleftë me të mira!"

Pastaj i cekë çështjet në të cilat nuk pajtohet me mendimet e Imam Malikut si p.sh. tubimi i natës përlutjen e shiut, gjykimi me një dëshmitar e me betim, falja e namazit para hutbes në rastin e "istiskasë"¹²⁰ etj.

Në fund të letrës thotë: "I kam lëshuar shumë gjëra të ngjashme dhe lus Zotin që të kesh sukses, të jetosh gjatë, si dhe e lus që njerëzit të kenë dobi. Frikohem nga humbja në rast se vdes ndokush si ti për shkak të respektit që e kam ndaj teje!

Në këtë mënyrë të respektoj dhe kështu mendoj për ty dhe mos e vono letrën, ku do të më tregosh përgjendjen tënde, përfëmijën tënd, përfamiljen tënde, për ndonjë nevojë eventuale tënden apo të ndonjë tjetri e unë me gëzim do ta kryej! Të shkruaj duke kërkuar mëshirë (prej Zotit) dhe falënderimi i qoftë Zotit!

Lus Zotin që të na shpërblejë e furnizojë me të mira!

Paqja dhe mëshira e Zotit qofshin mbi ju!"¹²¹

Shumë letra të tillë transmetohen nëpër veprat historike, biografike e dialektike. Njeriu përmallohet përk "kulturën e dialogut" ndërmjet dijetarëve pas përhapjes së imitimit dhe fanatizmit në mesin e dijetarëve dhe pas mënyrës së të kuptuarit të tyre të shkencës,

¹²⁰ Lutja për rënien e shiut.

¹²¹ Shih letrën në tërsi në librin *I'lamlul-muki'in* 3/83-88 dhe *El-fikrus-sami* 1/370-376.

posaçërisht kur bëhet fjalë për dijetarët pasardhës, të cilët Imam Gazaliu i përshkruan kështu: “Pati dijetarë tabi’ inë që vazhduan rrugën e të parëve, e mbrojtën pastërtinë e fesë dhe kishin tipare të dijetarëve të selefit. Kur i kërkonin (për t’u ofruar ndonjë post) iknin, dhe për këtë halifët detyroheshin të insistojnë për t’i punësuar në postet e judikaturës dhe në ato qeveritare.

Në vend të këtij brezi të bekuar erdhën lalmuesit e kësaj bote nëpërmes fesë dhe u zëvendësua i miri me të keqin..! Pastaj vazhdon e thotë: “Fukahatë u bënë lypës ndërkaq më parë ishin të lypur dhe u bënë të nënshtuar nga udhëheqësit ndërsa më parë kishin autoritet më të lartë se ata, përveç dijetarëve të fesë së All-llahut të cilët i mbron Zoti në çdo kohë!”¹²²

Gazaliu i përshkruan kështu dijetarët pas dominimit të kësaj bote mbi ta, ngase vetëm nëpërmes fesë ngriheshin deri te dyert e udhëheqësve dhe ngase vetëm dëshira për të fituar simpatinë e tyre i shtynte shumë njerëz të paraqiten si dijetarë.

Imam Maliku thotë: “Dituria nuk merret prej katër (personave) kurse prej të tjerëve po: nuk merret prej të marrit, prej atij që flet nga pasioni e thërrret në risi (nuk merret nga risimtari), prej gënjeshtarit që gënjen në fjalët e njerëzve edhe pse nuk akuzohet kështu për hadithin e Pejgamberit (a.s.) e as prej njeriut me merita, mirësi e devotshmëri në qoftë se nuk di se ç’flet”.¹²³

---

¹²² *Ihjau ulumid-din*, 1/41, në kapitullin e katërt *Sebebu ikbalil-hakki ala ilmil-hilafi*.

¹²³ *El-Intika'u*, 16.

Imami gjithashtu thotë: “Kjo dituri është fe, prakini kujdes prej kujt e merrni fenë tuaj! Jam takuar me 70 veta që thonë “Pejgamberi (a.s.) ka thënë në këto vende (ka bërë me shenjë drejt Xhamisë së Pejgamberit), por s’kam marrë prej tyre asgjë...!”¹²⁴

Ndërmjet njerëzve që kishin tipare të këtilla nuk kishte mundësi që të shkaktohet ndonjë mosmarrëveshje më e madhe, e nëse ka ndodhur diç e tillë, atëherë ka ndodhur për shkak të kërkimit të të vërtetës e jo për diçka tjetër. Nëse dëshirojnë dijetarët tanë të posedojnë kulturë të tillë, atëherë t’i pranojmë si shëmbelltyra dhe të ecim hapave të tyre, prandaj edhe ju ofrojmë shembuj nga etika e dialogut ndërmjet imamëve të mëdhenj të selefi-salihit (r.a.).

Ebu Hanife dhe Maliku

Kur i shqyrtuam polemikat e mëdha që u zhvilluan midis medhhebeve të imamëve, theksuam gjithashtu dallimet mes Ebu Hanifes dhe Malikut (r.a.) dhe parimet e medhhebit të çdonjërit prej tyre. Edhe pse ekzistonte dallim i madh në moshë, ata përsëri kishin respekt të madh ndaj njëri-tjetrit dhe polemikat i zhvillonin me një kulturë të madhe, pa marrë parasysh se ndjeknin metoda të ndryshme në fikh.

Gjykatësi Ajjad në veprën “*El-Medarik*” transmeton se Lejth ibn Sa’di ka thënë: “E takova Maliku në Medine dhe e pyeta: “Pse je djersitur?”, kurse ai m'u përgjigj: “U takova me Ebu Hanifen, dhe sa fakih i aftë ishte, o egjiptas!” Pastaj vazhdon Lej-

---

¹²⁴ Po aty.

thi e thotë: "Pas pak kohe e takova Ebu Hanifen dhe i thashë: "Sa bukur flet ky njeri për ty (mendon për Malikun)", kurse Ebu Hanifeja i thotë: "Nuk kam parë përgjegjës më të singertë dhe kritik më të mirë se ai (se Maliku)".¹²⁵

Muhamed Ibn Hasani dhe Maliku

Muhamed ibn Hasani konsiderohet si njëri nga ihtarët më të njohur të Ebu Hanifes dhe shkrues i medhhebit të tij. Te Maliku e ka mësuar Muvat'ta'in tre vjet. Një ditë polemizojnë dy imamët, Muhamed ibn Hasani dhe Shafi'iut me ç'rast Muhamedi thotë: "Imami ynë (Ebu Hanife) ishte më i ditur se imami juaj (Maliku). S'është dashur që imami ynë të heshtë e imami juaj të flasë (me sa duket, ai ka kërkuar mendimin e Shafi'iut rrëth kësaj çështjeje)". Në atë rast Imam Shafi'iut thotë: "Të betohem në Zot, më trego se cili ka qenë njohës më i mirë i Sunnetit të Pejgamberit (a.s.), Maliku apo Ebu Hanifja?" Muhammedi i përgjigjet: "Maliku, ndërsa imami ynë ka qenë gojëtar më i mirë!" Shafi'iut atëherë thotë: "Thash po, Maliku është më i ditur se Ebu Hanifja në Librin e Zotit, dhe ai që është më i ditur në Librin e Zotit dhe në Sunnetin e Pejgamberit ka më tepër përparësi në fjalë". Dhe kështu, Imami Muhamed ibn Hasani ka heshtur.¹²⁶

---

¹²⁵ Po aty.

¹²⁶ Po aty.

Shafi'i dhe Muhamed Ibn Hasani

Imam Shafi'i transmeton se një ditë ka polemizuar me Muhamed ibn Hasanin gjersa djersët i kanë rrjedhur Muhamedit nëpër qafë...¹²⁷

Muhamed ibn Hasani thotë: "Njeriu i cili mendonte ndryshe dhe e argumentonte mendimin e tij ishte Shafi'i", dhe kur i është shtruar pyetja se në çfarë mënyre ka vepruar, ai është përgjigjur: "Nëpërmes pyetjes, përgjigjes dhe dëgjimit me kujdes...!"¹²⁸

Këta ishin disa shembuj rreth kulturës së dialogut që është zhvilluar ndërmjet dijetarëve të ummetit dhe prej tyre konstatojmë se brezi i halefit (i mëvonshëm) në shekujt e mirësisë ka ndjekur gjurmët e selefit, eventualisht të gjithë janë mbështetur në kulturen e pejgamberisë. Selefë i devotshëm jo vetëm që është larguar nga thumbimet e ofendimet, por prej dijetarëve ka marrë diturinë, është larguar nga çështjet që nuk i ka njojur dhe ka patur kujdes në dhënien e fetvave nga frika se mos gabon.

Autori i librit "*El-Kut*" thekson se Abdurrahman ibn Ebi Lejla ka thënë: "Janë takuar në këtë xhami (ka për qëllim Xhaminë e Pejgamberit (a.s.) 120 sahabë të Pejgamberit (a.s.) dhe secili prej tyre kur është pyetur për ndonjë hadith të Pejgamberit apo për ndonjë fetva, ka menduar se tjetri është më i aftë për t'u përgjigjur (nga respekti ndaj njëri-tjetrit askush nuk ka dashur që vetë të japë përgjigje).

¹²⁷ Po aty.

¹²⁸ *El-Intika*, 38.

Me fjalë të tjera, pyetja i rikthehej në mënyrë qarkore pyetësit të parë.¹²⁹

Ata nuk e ndienin veten të nënçmuar në qoftë se nuk përgjigjeshin nga frika prej mëkatit dhe si shembull konkret mund të ceket se një njeri, i cili ka kaluar 6 muaj udhëtim për t'u takuar me Malik ibn Enessin, kur e ka pyetur Malikun, ai është përgjigjur: "Lajmëro atë që të ka dërguar se unë nuk di gjë rreth kësaj çështjeje!" Në atë rast, ky njeri e ka pyetur për ndokë që e di atë, ndërsa Maliku i është përgjigjur: "Këtë e di ai të cilin e ka mësuar Zoti! Engjëjt kanë thënë:

"*Ne e dimë vetëm atë që ti na e ke mësuar!*", (*el-Bekare*, 32).

Gjithashtu transmetohet se Maliku është pyetur për 48 çështje, e në 32 prej tyre është përgjigjur: "S'e di!"

Halid ibn Haddashi thotë se ka udhëtar deri në Irak dhe e ka pyetur Malikun për 40 probleme, ndërsa ai i është përgjigjur vetëm në pesë.

Ibn Axhlani e kishte zakon të thotë: "Nëse gabon dijetari me përgjigjen "s'e di", përsëri e ka qëlluar përgjigjen."

Maliku transmeton nga Abdull-llah ibn Jezid ibn Hermezi se ka thënë: "Dijetari obligohet t'i mësojë nxënësit e vet me fjalën "s'e di", ashtu që kur ndonjëri prej tyre të pyetet për ndonjë çështje që s'e di, të thotë: "s'e di!"

Ebu Umer ibn Abdulberri (463 h.) transmeton se Ebu Dardaja ka thënë: (Përgjigjja) "S'e di" paraqet gjysmën e diturisë."

---

¹²⁹ *It-hafus-sadetil-mut-tekin*, 1/279-280.

Maliku dhe Ibn Ajine

Ibn Ajine¹³⁰ ka qenë moshatar i Malikut. Rreth kësaj çështjeje, imam Shafi'iu thotë: "Maliku dhe Ibn Ajine janë moshatarë dhe sikur të mos ishin këta dy, do të përfundonte dituria e Hixhazit".¹³¹

Transmetohet se njëherë Ibn Ajine ka transmetuar një hadith dhe i është thënë: "Maliku nuk mendon si ti rreth këtij hadithi", kurse ai është përgjigjur: "A më krahason me Malikun?! Në krahasim me Malikun unë jam ashtu siç thotë Xheriri, gjegjësisht si krahasimi i fuqisë së devesë e cila ende pi qumësht me devenë e rritur".

Thuhet se Sufjan ibn Ajine e transmeton hadithin e Pejgamberit (a.s.): "Është afër (koha) kur njerëzit do të udhëtojnë me deve për të kërkuar diturinë por nuk do të gjejnë dot dijetar më të ditur se dijetari i Medines", dhe kur është pyetur se cili është ai (dijetar), ai është përgjigjur: "Ai është Malik ibn Enesi". Më tej vazhdon e thotë: "Ai e ka përdorur vetëm hadithin e vërtetë (autentik), e ka marrë vetëm nga njerëzit e drejtë (të besueshëm) dhe mendoj se Medineja do të shkatërrrohet pas vdekjes së Malik ibn Enesit".¹³²

---

¹³⁰ Sufjan ibn Ajine është Sufjan ibn Ebi Ajine ibn Ebi Umran Mejmun El-Hilali, i njohur me emrin Ebu Muhamed. Ka qenë imam nga Kufeja, muhaddith dhe fakih; i lindur në Kufe dhe i vdekur në Mekke në vitin 198 h. Më gjerësisht rreth jetëshkrimit të tij mund të lexoni në: *Tarihu Bagdad* 9/174; *El-Hilje* 7/270; *Tabakatu ibn Sa'd* 5/497; *El-Xherhu vet'ta'dil* 2/K/1/55; *Tehdhibut-tehdhib* 4/117.

¹³¹ *El-Intika* 22.

¹³² Po aty, 36.

Maliku dhe Shafi'u

Imam Shafi'i u thotë: "Malik ibn Enesi është mësuesi im, prej tij e kam fituar diturinë; nëse përmenden dijetarët, Maliku është ylli i tyre, si dhe s'ka njeri më të besueshëm për mua se Malik ibn Enesi, sepse kur dyshonte në ndonjë hadith, plotësisht e braktiste".¹³³

Ahmed Ibn Hanbeli dhe Maliku

Ebu Zer'a Ed-Dimeshkiu transmeton se kur është pyetur Ahmed ibn Hanbeli rreth transmetimit të Sufjanit e Malikut, ka thënë: "Maliku është më i madh në zemrën time". Kur është pyetur për transmetimin e Malikut dhe Euza'it, ka thënë: "Maliku është më i dashur për mua, edhe pse Euz'ai i takon rangut të imamëve". Kur është pyetur për Ibrahim (En-Nah'in), është përgjigjur në atë mënyrë që të bën të kuptosh se nuk mund të krahasohet me Maliku ngase nuk i përket elitës së muhadithëve: "Lëre atë me njerëzit e kohës së vet!" Kur është pyetur për transmetimin e një hadithi prej një njeriu, është përgjigjur: "Transmetimi i hadithit të Malikut".¹³⁴

Mendimet e disa dijetarëve rreth Ebu Hanifes

Shu'be ibn Haxhxaxhi e ka gëzuar titullin "Emirul-mu'minin" në shkencën e hadithit,¹³⁵ kurse

¹³³ Po aty, 23.

¹³⁴ Po aty, 30.

¹³⁵ Shu'be ibn Haxhxaxhi, i njojur me titullin *emirul-mu'minin* në shkencën e hadithit, ka vdekur në vitin 160 h. Më gjërë-130

Ebu Hanifja racionalist, e kishte atë post që e përmendëm më parë. Edhe pse kishin metoda të ndryshme Shu'beja kishte një respekt të madh ndaj Ebu Hanifes, i lidhte afërsia shoqërore dhe korrespondencia e ndërsjellë. Kur ka dëgjuar për vdekjen e Ebu Hanifes, ka thënë: "Me të përfundoi edhe fikhu i Kufes, Zoti e mëshiroftë së bashku me ne".¹³⁶

Kur është pyetur Jahja ibn Se'id Kattani për Ebu Hanifen, ka thënë: "Për Zotin, kur i shohim të mirat e tij, i pranojmë".

Nga kjo konstatojmë se mendimet e ndryshme nuk i kanë penguar që të marrin nga njëri-tjetri, gjegjësisht të marrin atë që e shohin si të mirë dhe me merita të mëdha.

Janë transmetuar shumë fjalë miradie të Abdulllah ibn Mubarekut rrëth Ebu Hanifes, e përmendte gjithmonë për të mirë, e mbronte, argumentonte me fjalët e tij dhe s'e lejonte askënd të flasë keq për të në xhaminë e vet. Një ditë janë orvatur disa shoqëruar të tij ta thumbojnë Ebu Hanifen, kurse ai menjëherë ka reaguar e ka thënë: "Heshtni, sikur të takoheni me Ebu Hanifen, do të shihnit intelektin dhe fisnikërinë".

Shafi'i transmeton se njëherë është pyetur Maliku për Uthman el-Betijjin dhe ka thënë: "Ka qenë njeri mesatar". Kur është pyetur për Ibn Ebi Shibrimen, përsëri ka thënë: "Ka qenë njeri mesatar" dhe

---

sisht rrëth jetëshkrimit të tij mund të lexoni në literaturën vijuese: *Tarihu Bagdad* 9/255, *Tehdhibut-tehdhib* 4/338; *Et-Tedhkire*, 193; *Et-Tarikhul-kebir* i Buhariut 2/K/2/244; *Et-tarikh-sagir* i Buhariut 2/135 dhe *Tabakatu ibn Sa'd*, 7/280.

¹³⁶ *El-intika*, 126.

kur është pyetur për Ebu Hanifen, ka thënë: "Sikur të vinte këtu (në këtë xhami) dhe me anë të analogjisë t'ju shpjegonte se muret e xhamisë janë të ndërtuar prej druri, do t'ju bindte",¹³⁷ gjë që vërtetonte shkathësinë e tij në analogji.

Shpeshherë transmetohet deklarata e Shafi'iut për Ebu Hanifen: "Në krahasim me Ebu Hanifen, njerëzit konsiderohen fëmijë në lëndën e fikhut".¹³⁸

Nëpër tubimet e njerëzve të tillë janë përmendur vetëm gjërat e mira, dhe ai i cili është orvatur të thumbojë e të ofendojë, është penguar dhe korriguar.

Kur është pyetur Fadl ibn Musa Es-Sejjnani¹³⁹ për ata të cilët e kritikojnë Ebu Hanifen, ka thënë: "Ebu Hanifeja ka patur dituri të cilën disa e kanë kuptuar e disa jo dhe për këtë shkak kanë ndier xhelozin ndaj tij".¹⁴⁰

Këto ishin disa deklarata të imamëve që nuk mendonin si Ebu Hanifeja. Edhe pse mendonin ndryshe, një gjë e tillë nuk i pengonte që të mos e respektojnë dhe të thonë fjalë miradie, për shkak se kanë qenë të bindur se qëndrimet e tyre të ndryshme nuk kanë qenë rezultat i pasionit e as i dëshirës për dominim, por kanë kërkuar zbulimin e të vërtetës.

---

¹³⁷ Po aty, 147.

¹³⁸ Po aty, 136.

¹³⁹ El-Fadl ibn Musa es-Sejjnani i takon elitës së dijetarëve të njojur, është me prejardhje nga Sejjani i Horasanit dhe konsiderohet se transmeton nga tabi'inët. Ka vdekur në vitin 191 h., ose 192 h. Më gjerësisht lexoni në *El-mizan* 3/360; *Et-takrib* 2/111 dhe *Tehdhibut – tehdhîb*, 8/286.

¹⁴⁰ Po aty.

Sikur të mos ishte ky moral i lartë dhe kjo kulturë e sjellshme, do të humbte një pjesë e madhe e diturisë së ulemave të selefit tonë të devotshëm dhe çdoherë kur e kanë mbrojtur ndokë, kanë qenë të bindur se në atë mënyrë e mbrojnë fikhun që është garanci për këtë ummet.

Mendimet e disa dijetarëve për Shafi'un

Gjithmonë kur pyetej Ibn Ajine (edhe pse kishte njohuri të gjerë) në tefsir apo në fikh, kthehej drejt Shafi'iut dhe thoshte: "Pyetni këtë!" Përherë kur takohej me të, thoshte: "Ky është djaloshi më i mirë i kohës së vet". Kur ka dëgjuar për vdekjen e Shafi'iut, ka thënë: "Vdekja e Muhamed ibn Idrisit njëherit është edhe vdekja e njeriut më të mirë të kohës së vet".

Jahja ibn Se'id Kattani thoshte: "Unë e lus Zotin për Shafi'iun edhe në namaz".

Edhe pse Abdull-llah ibn Hakemi dhe biri i tij kanë qenë ithtarë të shkollës së Imam Malikut, përsëri asgjë nuk e ka penguar Abdull-llah ibn Hakemin që ta porosisë birin e vet për ndjekjen e Imam Shafi'iut: "Ndiqe këtë shejh (Shafi'iun) sepse s'kam parë ndonjë më të ditur në usul."

Me sa duket biri i tij e ka dëgjuar porosinë e babait të vet ngase thotë: "Sikur të mos ishte Shafi'i, nuk do të dija si t'i bëj replikë dikujt dhe nëpërmes tij e mësova këtë shkathtësi, si dhe ai ma mësoi analogjinë (Zoti e më-shiroftë). Ka qenë transmetues i Sunnetit, mirëbërës, i virtytshëm, ka patur gjuhë të rrjedhshme dhe intelekt të shëndoshë e të pasur"¹⁴¹

---

¹⁴¹ Po aty, 73.

Imam Ahmed i Shafii

Abdull-lah ibn Imam Ahmed transmeton se e ka pyetur babain e vet: "Çfarë njeriu ka qenë Shafii? Të dëgjoj se shumë herë bën dua për të!" Në këtë rast, ai i përgjigjet: "O biri im! Shafii (Zoti e mëshiroftë) ka qenë si dielli për botën dhe si shëndeti për njerëzit, pra a mund të zëvendësohen me diçka tjetër...?"

Salih ibn Imam Ahmed transmeton se është takuar me Jahja ibn Mu'inin, i cili i ka thënë: "A s'turpërohet babai yt për veprat e veta?" Kur e ka pyetur se për ç'arsye i thotë kështu, ai i është përgjigjur: "E kam parë me Shafiiun. Shafii ishte hipur kurse (babai) yt ecte në këmbë dhe ia hiqte dizgjinët kafshës së tij". Kur i thashë babait tim për këtë, ai më tha: "Kur ta takosh t'i thuash se babai im të ka porositur që nëse dëshiron ta mësosh fikhun, eja dhe hiqi dizgjinët nga ana tjetër".¹⁴²

Ebu Hamid ibn Ahmed El-Basriu thotë se gjatë bisedës rrëth një çështjeje me Ahmed ibn Hanbelin, një njeri i drejtohet Ahmedit dhe i thotë: "O Ebu Abdull-lah, ky hadith nuk është i vërtetë", dhe në atë rast (Ibn Hanbeli) i thotë: "Si mund të jetë i pavërtetë kur e transmeton Shafii, argumenti i të cilit është më i fortë?!" Pastaj Ahmed transmeton se e ka pyetur Shafiiun për një çështje e ai i është përgjigjur, dhe kur e ka pyetur se si e argumenton, ai i është përgjigjur me hadith autentik të Pejgamberit (a.s.).¹⁴³

¹⁴² Po aty.

¹⁴³ *Adabush-Shafii ve menakibuhu* 86-87.

Ahmedi (Zoti e mëshiroftë) si zakonisht thoshte: “Çdoherë kur pyetem për ndonjë çështje që s’ë di, them “Shafi’iu thotë kështu”, nga bindja se ai është imam dhe dijetar nga Kurejshi”.¹⁴⁴

Davud ibn Esbahani transmeton se e ka dëgjuar Is’hak ibn Rahevejhin duke thënë: “U takova me Ahmed ibn Hanbelin në Mekke e më tha: “Eja të të tregoj një njeri që sikur ai s’ke parë asnijëherë..!”, dhe ma tregoi Shafi’iun.”

Kështu mendonte Ahmed ibn Hanbeli për Shafi’iun dhe nëse merret parasysh parimi se nxënësi gjithmonë është i admiruar nga mësuesi i vet, gjithashtu vërejmë se edhe Shafi’iu kishte fjalë miradie për nxënësin e vet, dhe ja se çka i thotë atij për Sunnetin: “Ju jeni më të ditur se unë në hadith dhe në transmetimet (e hadithit). Nëse hadithi është i vërtetë, atëherë më informoni se a (është transmetuesi) kufian, basrian apo shamian e të shkoj tek ai”.¹⁴⁵

Kur transmetonte Shafi’iu nga Ahmed, nga respekti ndaj tij nuk ia përmendte emrin por thoshte: “Na transmeton i besueshmi, na rrëfen i besueshmi ose na lajmëron i besueshmi”.¹⁴⁶

Këta ishin disa shembuj që ilustrojnë kulturën e lartë të dialogut që e kishin paraardhësit tanë të devotshëm pa ndikuar fare në raportet e ndërsjella, dhe ky ishte morali i burrave që u formuan në medresenë muhammediane, edhe atë pa ndikimin e pasioneve.¹⁴⁷

---

¹⁴⁴ Margjina e *Adabush-Shafi'i ve menakibuhu*, 86.

¹⁴⁵ *El-Intika* 75.

¹⁴⁶ *Menakibul - Imam Ahmed* i Ibn Xheuzit, 116.

¹⁴⁷ Shpresoj se Zoti i Madhëruar do të më japë jetë dhe kohë të lirë që ta tuboj literaturën e imamëve të Islamit nga kjo lëmi.

Veprat historike e biografike janë përplot shembuj dhe qëndrime të tilla fisnike, me dialogje e polemika të kulturuara dhe me moral të lartë islamik, dhe për ne do të ishte shumë më mirë sikur t'u kthehem atyre e të mësojmë prej moralit e kulturës së tyre të lartë, ngase prezentojnë selefin e devotshëm, edhe atë po qe se dëshirojmë seriozisht ta vazhdojmë jetën e virtytshme islame.

Ne nuk i mohojmë qëndrimet që s'kanë qenë të pajisura me kulturë të tillë, por qëndrimet e tilla ishin të imituesve dhe njerëzve të mëvonshëm, të cilët karakterizoheshin me fanatizëm, u ngritën kundër traditës, nuk e kuptuan të vërtetën shpirtërore shkencore që fshehej në shkaqet e qëndrimeve të ndryshme të fukahave dhe nuk ishin të inspiruar nga kultura e tillë e lartë, e cila ishte fryshtat e qëllimit të singertë për ta arritur të vërtetën dhe qëllimin e Zotit Ligjdhënës.

Me sa duket ata janë bërë prej atyre për të cilët Imam Gazaliu thotë: **“Pasi që fukahatë ishin të kërkuar, u bënë kërkues dhe pasi që ishin më të lartë se sultani, u bënë më të ulët se ata”**.

I kërkuarit është zotërues i vetvetes dhe e kërkon vetëm të vërtetën kurse kërkuesi është shitës i vetvetes dhe pranon atë që ia imponon blerësi. Në këtë mënyrë ata e shndërruan fikhun islam prej dobisë për njerëzimin në mjerim të hidhur dhe njëherit u bënnë faktori më i rrezikshëm për përcarjen dhe grindjen e muslimanëve, madje filluan të merren me çështje që harxhuan shumë energji të popullit dhe u larguan nga çështjet me të cilat duhej të merreshin.

Qëndrimet e ndryshme dhe kultura e lartë të cilat i theksuam në faqet e mëparshme, ishin shkaku kryesor që i shtyu dijetarët të shkruajnë libra rrëth shkaqeve dhe faktorëve të mosmarrëveshjeve ndërmjet fukahave, si në të kaluarën ashtu edhe në të tashmen, ndërsa mosmarrëveshjet që pasuan pas këtyre shekujve të begatisë, kanë karakter dhe shkaqe tjera të ndryshme.

Kapitulli i gjashtë

Kultura e dialogut pas shekujve të artë

Prej shekullit të katërt hixhri përfundoi ixтиhadi, perëndoi dielli i tij dhe agoi imitimi. Librat dhe veprat filluan të shkruhen ndërsa mendimet dhe fetvatë e një muxhtehidi në një medhheb, mbështetja në fjalët e tij, bisedat rreth tij dhe mësimi i fikhut sipas medhhebit të tij, as që kanë ekzistuar fare gjatë shekullit të parë e të dytë.¹⁴⁸

Në shekullin e tretë ekzistonte ixтиhadi dhe disa dijetarë u orvatën të formulojnë disa parime e rregulla nga paraprijësit por pa kurrfarë imitimi.

Në shekullin e katërt ekzistonin dijetarët dhe masa e rëndomtë. Njerëzit e rëndomtë i mësonin prej dijetarëve hadithet e Pejgamberit (a.s.) rreth çështjeve të cilat nuk ishin diskutabile në mesin e muxhtehidëve, si p.sh.: çështjet e pastërtisë, namazit, agjërimit, zeqatit etj., dhe punonin sipas tyre. Nëse paraqitej ndonjë çështje që kishte nevojë për fetva të saktë, përgjigje kërkonin nga dijetarët pa marrë parasysh se cilit medhheb i takonin.

Sa i përket elitës së dijetarëve, ata punonin me hadithin e Pejgamberit (a.s.) ashtu që s'kishin nevojë për mendimet e sahabëve e të tabi'inëve dhe po që se paraqitej ndonjë dyshim për shkak të transmetimit kontradiktor ose vështirësisë në zgjedhje, mbështete-

---

¹⁴⁸ *Kutul-kulub* i Ebu Talib El-Mekit nga *Huxhxhetullahi-l-Baliga*, 321.

shin në fukahatë paraprijës, e në rast se ballafaqohe-shin me dy mendime, e pranonin njërin prej tyre pa marrë parasysh se a është i Medines apo i Kufes.

Përpiluesit e mendimeve prej tyre bënин ixthihad nё medhhebe rrreth çështjeve tё paqarta dhe mbështeteshin nё një medhheb, dhe thuhej: filani është shafi'it kurse filani tjetër hanefit, edhe atë pa kurrfarë përkatësie tё domosdoshme ndaj ndonjë medhhebi, ashtu siç edhe ndodhi më vonë. Muhad-dithët u takonin medhhebeve për shkak tё bashkimit që ekzistonte, p.sh. Nesa'iu, Bejhekiu ose Hitabiu i përkisnin Shafi'iut.

Nё anën tjetër, gjykatës caktohej vetëm muxtehidi, ndërsa dijetari quhej fakih (jurist) vetëm nё rast se ishte muxtehid.

Gjendja pas shekullit tё katërt hixhri

Pas shekullit tё katërt hixhri gjendja ndryshoi. Këtë gjendje më së miri e përshkruan autoriteti i Islamit, Gazaliu (505 h.) kur thotë: "Dije se hilafeti pas Pejgamberit (a.s.) ra nё duart e halifëve tё drejtë e tё udhëzuar, tё cilët ishin imamë që e njihnin Zotin e Madhëruar, i njihnin parimet e Tij, jepnin fetva nё gjykime dhe rrallëherë mbështeteshin nё fukahatë, eventualisht nё rastet kur konsultimi ishte i domos-doshëm. Dijetarët më tepër mbështeteshin nё botën eskatologjike, ishin tё përqëndruar nё atë sferë dhe jepnin fetva që kishin tё bëjnë me moralin nё këtë botë si dhe ishin tё përqëndruar nё adhurimin e Zotit ashtu siç transmetohet nё literaturën e jetëshkrimeve tё tyre.

Mëqë hilafeti kaloi në duart e njerëzve jokom-potentë që nuk i njihnin hukmet e s'dinin të jepnin fetva, atëherë u detyruan të mbështeten në fukahatë (juristët) dhe në shoqërimin e tyre në të gjitha huk-met. Kishin mbetur vetëm një numër i dijetarëve tabi'inë që i ngjasonin brezit të parë. Ky grup ishte i singertë ndaj fesë dhe karakterizohej me tipare të ulemasë së selefit, dhe në rast se kërkoheshin, largo-heshin ose refuzoheshin, për këtë shkak halifët filluan me këmbëngulje të kërkojnë prej tyre që t'i usht-rojnë detyrat juridike dhe qeveritare.

Kur e pa populli autoritetin e dijetarëve, animin e udhëheqësve e valive kah ata dhe largimin e tyre (dijetarëve) prej tyre, filluan të anojnë nga shkenca me qëllim të fitimit të autoritetit, iu qasën fetvave, u dhanë pas valive, u njoftuan me ta dhe kërkuan vilajete e lidhje. Disa prej tyre korrën sukses e disa dështuan. Ata që korrën sukses vazhduan me kërkesat e tyre dhe u nënçmuant, kështu që pasi që fukahatë më parë ishin të kërkuar, tanë u bënë kërkues dhe pasi që ishin më të lartë se udhëheqësit, ranë nën ta për shkak se e impononin veten, përveç dijetarëve të fesë së Zotit të cilët i shpëtoi Zoti i Madhëruar. Ata më së shumti jepnin fetva e gjykonin për shkak të nevojës së madhe që kishin vilajetet dhe qeveritë.

Pas tyre erdhën vezirë e emirë që i dëgjonin fjalët e njerëzve në parimet e akides e në dialogjet apo-logjetike. Kështu njerëzit filluan me të madhe të merrën me shkencën e apologjetikës (*ilmul-kelam*¹⁴⁹),

---

¹⁴⁹ Shkenca e besimit dhe monoteizmit. Quhet *Ilmul-kelam* për shkak të dialogjeve dhe diskutimeve të shumta rrëth çështjeve të besimit.

shkruanin në këtë lëmi, i formuluan metodat dialektike dhe i sistematizuan parimet e kritikës, duke pretenduar se qëllimi i tyre është mbrojtja e fesë së Zotit, e Sunnetit dhe kundërshtimi i risimtarëve.

Pastaj u paraqitën njerëz që nuk i pranonin humtimet apologetike dhe polemikat në këto çështje për shkak të pasojave që kishin shkaktuar fanatizëm e armiqësi, të cilat njëherit kishin shkaktuar gjakderdhjen dhe shkatërrimin e vendit. Kështu u drejtu-an kah fikhu, posaçërisht në medhhebin e Shafi'iut dhe Ebu Hanifes (r.a.), dhe populli u largua nga apolojetika dhe artet e shkencës dhe iu qas problemeve diskutabile, edhe atë më së shumti rrëth Shafi'iut dhe Ebu Hanifes e më pak rrëth Malikut, Sufjanit dhe Ahmedit (Zoti i mëshiroftë).¹⁵⁰

Këta kishin për qëllim deduktimin e parimeve të sakta nga sheriati, zbulimin e shkaqeve të medhhebeve dhe propedeutikën në parimet e fetvave. Kështu filluan të përpilojnë vepra të shumta e i klasifikuani dhe kështu vazhduan deri më sot.

S'dimë se ç'do të krijojë Zoti pas nesh, por ky ishte shkaku i animit drejt çështjeve diskutabile e dialektike.

Nëse anonin shpirrat e kërkuesve të kësaj bote në polemikë me ndonjë imam tjetër ose me ndonjë shkencë tjetër, edhe njerëzit u bashkangjiteshin duke mos harruar të theksojnë se ajo që e punojnë ka të bëjë me shkencën e fesë dhe se qëllimi i tyre është të afruarit me Zotin e botëve.¹⁵¹

---

¹⁵⁰ Sipas Gazaliut, muxtehidët tradicionalistë janë pesë, ndërsa Sufjan Eth-Theurij konsiderohet i pesti.

¹⁵¹ *Ihjau ulumid-din* 1/41.

Nga ky tekst mund t'i nxjerim këto përfundime:

1. Imam Gazaliu flet pikërisht për sëmundjen e vërtetë që e kishte kapluar ummetin pas Hulefai-Rashidinëve dhe për dallimin midis udhëheqjes ideologjike e politike, prej të cilave edhe ne vuajmë sot e kësaj dite ngase ekzistojnë aktivitete politike joislamike që konsiderohen rezultat i mosnjohjes së shariatit islamik nga ana e politikanëve.

Ne posedojmë fikh teorik që i zbërthen problemet e përditshme të njerëzve, mirëpo nuk funksionon ashtu siç funksiononte në kohën e sahabëve dhe tabi'inëve. Shumica e çështjeve juridike dhe usuliste janë hipotetike dhe prodhim i polemikave, i diskutimeve dhe i çështjeve diskutabile.

2. Pas këtyre aktiviteteve të gabuara, fikhu shndërrohet prej veglës për sistematizimin e jetës me parimet e shariatit në vegël për arsyetimin e realitetit të kërkuar, pa marrë parasysh se për çfarë realiteti bëhet fjalë. Kjo jetë legjislativë shkaktoi një tronditje të çuditshme tek muslimanët, dhe përderisa një çështje e një personi në një kohë e në një vend konsiderohej hallal (e lejuar), në anën tjetër, te ndonjë fakih tjetër, konsiderohej haram. E gjithë kjo ndikoi që të formohet një bazë prej bazave juridike dhe një kapitull prej kapitujve të fikut, gjegjësisht bazë që njihet me emrin “*El-Meharixh vel-hijel*”.¹⁵²

---

¹⁵² Më gjërësisht për këtë kanë shkruar Imam Muhammed Ibn Hasani në veprën *El-Meharixh vel-hijel* dhe Muhammed Buhajri në *El-Hijel fish-sheri'atil-islamijjeti*.

Njohja e këtij kapitulli argumenton potencialin e fikhut në njohjen e kësaj lëmie si dhe dominimin e tij mbi të tjerët në aspektin shkencor.

Sa më tepër që kalonte koha dhe sa më tepër që dobësohej ndikimi i fesë, aq më tepër rritej kjo çësh-tje dhe aq më tepër njerëzit kërkonin lehtësim në çështjet e shariatit, derisa disa muftinj filluan të japidhet pa argumente me arsyetimin kinse dëshirojnë t'i ofrojnë popullit lehtësime ose shtrëngim të plotë që pengon thyerjen e rregullave.¹⁵³ Në rast se ndokush pyet për prishjen e abdestit nga prekja e gruas apo nga prekja e organeve gjenitale, përgjigjja do të ishte: “Kjo s’ë prishë abdestin te Ebu Hanifeja”.

Nëse shtrohet pyetja për lojën e shahut dhe pëngrënien e mishit të kalit, përgjigjja do të ishte: “Kjo lejohet te Shafi’iu”.

Nëse shtrohet pyetja për keqtrajtimin e të akuzuarit, përgjigjja do të ishte: “Këtë e lejon Maliku”.

Nëse shtrohet pyetja për shitjen e vakëfit në rast të prishjes dhe humbjes së efikasitetit të tij, e mutovel-liu s’mund ta ripërtërijë, atëherë përgjigjja do të ishte: “Këtë e lejon Ahmedi”, dhe kështu, vakëfet e muslimanëve pas kalimit të një kohe shndërroheshin në pasuri private.¹⁵⁴

Me humbjen e frikës nga Zoti humbën edhe qëllimet e shariatit dhe u dobësuan parimet e tij të përgjithshme, derisa poetët e marrë e të dhënë pas jetës së kësaj bote filluan të tallen me parimet e Zotit, si p.sh. Ebu Nuvvasi thotë: “Irakiani ma lejon

---

¹⁵³ *Menahixhul-ixtiihad fil-islam* i Selam Medkurit, 450-451 dhe *Usulul-Ahkam* të Muhamed Kebisit, 390.

¹⁵⁴ *El-i’tisamatul-litaf*, Shekib Arslan.

alkoolin dhe pirjen e tij por e ndalon varësinë dhe dehjen, kurse hixhaziani i lejon të dyja, dhe kështu na lejohet alkooli. Unë do t'i pranoj të dy thëniet dhe do ta pi që të largohem nga vështirësitë dhe bregat".

Kur njerëzit, që e mbronin fenë në mënyrë rigo-roze lëshuan pe, gjithashtu edhe njerëzit e rëndomtë lëshuan pe, ngase në emër të lehtësimit kapërcehet kufiri. Kështu disa muftinj filluan të japid fetva që përputheshin me epshet njerëzore përballë grupit i cili ishte rigoroz dhe kategorik. Njerëzit e tillë rigorozë kërkonin mendime kategorike duke shpresuar se do t'i shërbijnë Islamit, mirëpo ndodhi e kundërtta, ngase shumë njerëz u larguan duke i refuzuar për shkak të vështirësive dhe duke kërkuar lehtësim.

Kështu ka ndodhur me Malik Andaluzianin i cili e ka pyetur muftiun malikit¹⁵⁵ për kompensimin që duhet bërë për shkak të marrëdhënieve gjinore ditën e Ramazanit, në çka muftiu i është përgjigjur se duhet të agjerojë vazhdimisht dy muaj të plotë. Kur është pyetur pse nuk i ka thënë se duhet liruar robër, ai është përgjigjur se meqë ai është në gjendje të lironjë me qindra robër, atëherë atë duhet denuar me një dënim më të vështirë, gjegjësisht me agjërim".

Islami është praktik dhe së pari kërkon lehtësim në vend të vështirësimit për njerëz. Ai i nxit njerëzit që vullnetarisht t'u përgjigjen ligjeve dhe urdhreve të tij si dhe t'u largohen vështirësive. Në të njëjtën

---

¹⁵⁵ Jahja ibn Jahja el-Lejthi el-Andalusi, transmetues i *Muvattat* të Malikut dhe misionar i Medhhebit Shafi'it në Magrib. Ka vdekur në vitin 234 h. Shiko *El-Bidaje*, 10/312.

kohë Islami nuk i lejon njerëzit që të kenë liri absolute dhe t'u nënshtrohen pasioneve.

Në këtë atmosferë duhet të merren vendime juridike.

Nga kjo del e qartë se të dy palët e juristëve të asaj kohe nuk kanë vepruar në pajtim me qëllimet e Ligjdhënësit të Urtë.

Obligimi i dijetarit është t'i thërrasë njerëzit në Mesazhin e Zotit të Madhëruar ashtu siç e ka shpallur dhe ashtu siç ia ka zbritur Pejgamberit (a.s.), dhe për këtë shkak ai s'është i autorizuar t'i lehtësojë apo t'i vështirësojë gjërat. Zoti i Madhëruar në Kur'an thotë:

"Thuaj: 'A ju ia bëni me dije All-lahut fenë tuaj!', (Huxhurat, 16).

"Thuaj: 'A ju jeni më të ditur apo All-lahu?'" (el-Bekare, 140).

Qëllimi është të përcillet kjo, e nëse kapërcehet konsiderohet risi, qoftë në aspektin e lehtësimit apo të vështirësimit.

Imitimi dhe pasojat e tij

Pak më parë pamë se ç'ndodhi me ixтиhadin. Shumë njerëz të drejtë frikoheshin që mos të merret me të ai që s'është kompetent. Këtë institucion e morën disa që ishin nën ndikimin e pasioneve dhe të influencës e dëshirës për t'u afruar me udhëheqësit, kështu që disa u bënë lehtësues e disa vështirësues.

Nga frika që i kaploj dijetarët, u orvatën të gjej- në shërimin dhe shpëtimin nga kjo gjendje dhe me këtë pretekst e detyruan popullin në imitim.

Mjerë për ata që orvaten të shpëtojnë me anë të imitimit!!!

Polemikat dhe grindjet midis fukahave rezultuan që shpëtimi i vetëm nga kjo gjendje të jetë në mbështetjen e mendimeve të mendimtarëve më të hershëm rrëth çështjeve diskutabile. Gjithashtu edhe shumë njerëz humbën besimin në shumë gjykatës për shkak të atrimit të tyre me udhëheqësit dhe animit të tyre nga kjo botë, dhe në këtë mënyrë ata filluan t'i besojnë vetëm gjykatësit që gjykonte sipas parimeve të njërit prej katër imamëve.

Kështu, imitim i katër imamëve nga masa e gjerrë muslimane, mbështetja në mendimet e tyre dhe gjykimi sipas parimeve të tyre, ishte njëfarë sigurimi nga ixтиhadet e devijuara që ishin fryt i njerëzve jokompetentë e që kishin interesa personale.

Imamul-Haremejni (478 h.) ka kërkuar që të mbahet një tubim për ndalimin e imitimit të drejtpërdrejtë të sahabëve, me qëllim që të ndiqen medhhebet e imamëve të cilët janë thelluar, kanë hulumtuar dhe i kanë sistematizuar problemet, madje kërkesë e tij e çuditshme ka qenë që njeriu i rëndomtë të obligohet në ndjekjen e medhhebeve të hulumtuesve (të imamëve fukaha).¹⁵⁶

Në bazë të deklaratës dhe kërkimit të Haremejninit për një tubim të tillë, Ibn Salahi (643 h.) ka kërkuar imitimin e detyrueshëm të katër imamëve për shkak të parimeve dhe kushteve të cilat i posedonin

---

¹⁵⁶ *El-Burhan*, 2/1146; fikh, 1173 dhe *Et-takrir vet-tahbir*, 3/353.

vetëm sahabët e tabi'inët,¹⁵⁷ e më vonë të transmetuar edhe nga ana e të mëvonshëmve.¹⁵⁸

Në këtë mënyrë njerëzit filluan të largohen nga Kur'ani dhe shkencat kur'anore dhe nga Sunneti e shkencat e tij, dhe u përqëndruan në përcjelljen e fjalëve e medhhebeve, në dialogjet rrëth tyre, në ndarjet sipas tyre dhe në vendimet e marra prej tyre.

Shumë shekuj më vonë filloj të mbretërojë dekadencia e të përhapet imitimi i pastër, u shkatërrua lëvizja e intelektit, u tha druri i ixтиhadit, u përhapën fitnet, kaploi injoranca dhe në sytë e njerëzve si fakih filloj të konsiderohet vetëm ai që i dinte përmendsh mendimet e fukahave, pa kurrfarë dallimi mes mendimeve të dobëta apo të shëndosha, kurse muhaddith konsiderohej ai që i dinte disa hadithe të vërteta e të dobëta.

Gjendja e tillë nuk mbeti vetëm në këtë nivel por u keqësua edhe më tepër dhe, me sa duket, dielli i shkencave perëndoi nga bota e muslimanëve, mendja u shterpëzua, risitë u shtuan, devijimet kapluan dhe besëtytnitë u përhapën në forma të ndryshme. E gjithë kjo ua hapi rrugën kolonistëve që të depërtojnë në territorin islam e ta shkatërrojnë qytetërimin e tij.

Gjendja e ummetit në periudhat e fundit

Kjo ishte gjendja e ummetit që kishte rënë nën kthetrat e imitimit dhe që ëndërronte për të kaluarën

¹⁵⁷ *Et-Takrir vet-tahbir* 3/353

¹⁵⁸ Po aty dhe *Sherhu xhevheretit-tevhid tuhfetul-murid*, 152.

e artë. Ç'prej se ndodhi ndarja mes qeveritarëve dhe burimeve të shariatit të këtij ummeti, njerëzit u hutuan, dijetarët u larguan nga populli, dhe secili që i hedh një shikim trashëgimisë së popullit nuk beson se kjo dekadencë statike ka vijuar pas selefit të gjallë e përparimtar!

Kur filloi përparimi evropian modern, evropianët para vetes gjetën një ummet që s'ka baza të vërteta ngase besimi i tyre ishte dobësuar, imani i shumicës ishte i luhatur, bindja nuk ishte siç kishte qenë më parë, morali kishte devijuar, drejtësia ishte zhdukur, mendja kishte stagnuar, ixтиhadi ishte shkatërruar, fikhu kishte humbur, risitë ishin formuluar, sunneti ishte në gjumë dhe vetëdija mungonte aq shumë saqë mund të konstatohej se ky ummet nuk është ai që kishte qenë më parë.

Kjo gjendje i nxiti armiqjtë evropianë dhe e shfrytëzuan rastin për ta pushtuar territorin islam. Kështu ata sunduan çdo gjë derisa i zhdukën bazat e personalitetit të ummetit dhe e shndërruan në atë që është sot, gjegjësisht e dobësuan aq shumë saqë ardhmëria jonë ra në duart e armiqve tanë dhe prej tyre filluam të kërkojmë zgjidhjen e problemeve që i krijuam vetë ne me mendjelehtësitë tonë.

Edhe pse ummeti bëri përpjekje t'i shfrytëzojë edhe mundësitë e fundit që i posedonte për t'u ringjallur, përsëri pësoi disfatë ngase gaboi në zgjedhjen e mënyrave që shpiejnë nga suksesi e që janë larg Sunnetit. Meqë këto përpjekje për pavarësi nishin nga parimi i imitimit të të huajve, gjendja u keqësua edhe më tepër derisa brezi i ri filloi të mendojë për një zbërthim më të shëndoshë, kryesisht

filloi të kuptojë se në favor të këtij ummeti është ajo që ka qenë në fillim të tij dhe kështu iu kthyte Islamit, filloi ta shijojë përsëri dhe krijoi atë që sot njihet me emrin "Zgjimi islam". Armiqtë e Islamit nuk mund të lejonin kushtimin e thirrjes së tillë të bekuar dhe për këtë shkak filluan të përdorin armë të lloj-llojshme për të na luftuar, madje filluan të manipulojnë edhe me disa të rinj tanë që pranuan të bëhen vegël e armiqve të ummetit. Përveç kësaj, ata përdorën edhe shumë forma të tjera për ta penguar rингalljen e jetës islame, eventualisht përdorën "përcarjen" si armë më e rrezikshme kundër këtij zgjimi të bekuar.

Kështu përpjekje të shumta u ballafaquan me këtë shkëmb të fortë. Filluam të shohim disa të rinj që anojnë nga selefizmi, disa nga hadithi, disa nga medhebizmi e disa nga amedhhebizmi. Kështu, ndërmjet grupeve dëgjojmë akuzime për kufër, amoralitet, risi, devijim, spiunim etj., gjë që nuk u ka hije muslimanëve të veprojnë ashtu ndaj njëri-tjetrit.

Edhe pse kishte mosmarrëveshje ndërmjet muxtehidëve, ato shkaktoheshin për shkaqe të arsyeshme dhe brenda parimeve të caktuara, kurse mosmarrëveshjet e bashkëkohanikëve nuk kanë kurrfarë shkaku ngase nuk janë muxtehidë por imitues, madje të tillë janë edhe ata që e ngrenë zérin kundër imitimit, të cilët, në të vërtetë, mbështeten në disa libra të hadithit, i imitojnë autorët e tyre në çdo mendim rrëth hadithit dhe ndjekin çdo gjë që e nxorën nga këta libra apo e transmetojnë nga fukahatë. Shumica e tyre mendojnë se kanë njojuri rrëth transmetuesve, jetëshkrimit të tyre dhe shkollave të lirikës së hadithit, e

në të vërtetë nuk kanë lexuar asnjë libër me tematikë të tillë dhe kështu, i jepin vetes të drejtën e ixтиhadit dhe të qëndrojnë mbi njerëzit tjerë. Do të ishte më mirë sikur ai që ka pak dituri të largohet nga injorantët dhe nga ata që i akuzojnë njerëzit me akuza të ndryshme dhe ta kuptojë rrezikun që i kërcënohet besimit të ummetit, e të punojë për bashkimin e zemrave të tyre. Meqë të gjithë i imitojnë imamët, atëherë do të ishte më mirë sikur të pajiseshin me kultutën e lartë të dialogut që zhvillohej ndërmjet imamëve të selefit fisnik.

Besimtarët e singertë shpresojnë se ky zgjim i shenjtë do ta shkatërrojë atë që e krijuan idetë ateiste dhe besimet e devijuara në thellësitë e zemrave e intelekteve të pjesëtarëve të ummetit, si dhe do t'i pastrojë zemrat prej trillimeve të tilla me qëllim që t'i zëvendësojë me besimin e vërtetë islam, e pastaj të niset me Mesazhin e Zotit në këtë botë të gjerë dhe ta lartësojë fjalën e Zotit mbi rrugullin tokësor. Përkundrazi, disa bij të muslimanëve orvaten t'i shkatërrojnë krahët e zgjimit përmes mosmarrëveshjeve të pasistematizuara rrëth çështjeve që meritojnë apo s'meritojnë një grindje të tillë, gjë që ndikoi që muslimanët të merren me vetveten, ta shpenzojnë energjinë e tyre në këtë mënyrë e të mos jenë në gjendje të bëjnë dallim mes gjërave me shumë vlerë dhe atyre me pak vlerë!

Pra, si mundet një popull i tillë t'i zgjidhë problemet gradualisht dhe në atë mënyrë t'i bëjë të aftë për vazhdimin e jetës islame??!

Nxitja e përçarjes ndërmjet muslimanëve dhe shkaktimi i faktorëve të mosmarrëveshjes midis tyre

konsiderohet tradhti e madhe në Islam, shkatërron zgjimin bashkëkohor që filloi t'i ringjallë shpirtrat, pengon zhvillimin e Islamit dhe i përcanë përpjekësit e sinqertë.

Këtë gjë nuk e pranon Zoti i Madhëruar!

Duke i marrë parasysh të gjitha këto gjëra, të gjithë muslimanët, posaçërisht misionarët, obligohen që sot, pos besimit në Zotin e Madhëruar të punojnë për bashkimin e muslimanëve, t'i anulojnë të gjithë faktorët që shkaktojnë përçarjen e tyre, e nëse jo në tërësi, atëherë le të përpilen të veprojnë në bazë të moralit të selefit tonë të devotshëm, ashtu që mendimet e ndryshme të mos ndikojnë në përçarjen e zemrave por të rezultojnë me bashkimin e tyre me qëllim të vazhdimit të jetës islame fisnike, përderisa qëllimi është i pastër dhe për hir të Zotit të Madhëruar. Vëtëm në këtë mënyrë sigurohet suksesi dhe vjen ndihma nga Zoti i Madhëruar!

Shkaqet e mospajtimit sot

Është aksiomatike se natyra e shkaqeve të mospajtimit ndryshon prej kohe në kohë, edhe pse çdo kohë trashëgon pasoja nga periudha e mëparshme.

Një ndër shkaqet më të rëndësishme të mospajtimit midis muslimanëve sot është mosnjohja e Islamit ose njohuria e paktë.

Niveli shkencor në territorët islame ka qenë ashtu siç e përshkruam para depërtimit të kolonialistëve pabesimtarë, ndërsa pas depërtimit gjendja u keqësua edhe më tepër. Pushtuesit e dinin se ku fshehet vlera e këtij ummeti dhe u përqëndruan në programin e arsimit dhe ndërtimin e institacioneve

sipas metodës e cila është efikase në ndërrimin e ideve të muslimanëve derisa t'i pranojnë e të shkrihen në mendimet e reja botërore.

Kolonialistët pabesimtarë vepronin kështu me muslimanët me qëllim që ta pranojnë realitetin e ri, i cili mund t'i shpiejë në përparim e progres ashtu siç ndodhi me vendet evropiane, të cilat patën sukses të përparojnë vetëm atëherë kur i refuzuan parimet fetare dhe kur u çliruan nga kthetrat e kishës. Sipas tyre, feja konsiderohet prangë që pengon përparimin e njeriut.

“Sa e madhe është ajo fjalë që del nga goja e tyre, e ata nuk thonë tjetër vetëm se gënjeshtër”. (Kehf, 5).

Nëse këto pohime të tyre rreth feve të tyre mund të konsiderohen të vërteta, ata nuk mund ta kenë këtë qëndrim edhe rreth Islamit të cilin Zoti e shpalli për ta gjuar njerëzimin, për t'i realizuar qëllimet e tij dhe për ta lëvizur me dritën e Zotit.

Kolonialisti pabesimtar i ngriti të gjitha muret dhe pengesat para arsimit islam, me qëllim që ta largojë ummetin nga shkaqet e qenies dhe jetës së tij islame, si p.sh. studentët që arsimohen në shkencat islame e mësojnë dobët gjuhën arabe, i përhapë idetë që e zhvlerësojnë këtë gjuhë dhe nuk u mundëson që përmes saj të arrijnë në poste të larta, e në anën tjetër, tregohet kujdes i posaçëm për studentët që mësojnë nëpër shkollat moderne, u hapen dyert e një ardhmërie të begatshme dhe udhëheqësit e ummetit ndihmojnë në këtë aksion. Kështu pra, për arsimin islamik dhe gjuhën arabe kurdisen pengesa të shumta, të cilat ndikojnë aq shumë në studentët saqë ndonjëherë edhe distancohen, pa marrë parasysh se në

cilën shkallë kanë arritur, ndërsa ata që insistojnë në vazhdimin e arsimit islamik, ballafaqohen me diskriminime të llojlojshme në krahasim me ata që studojnë (në institucionet moderne), si p.sh. në punësim, në funksione, në të ardhura e në pozitë. Për shkak se ekzistojnë padrejtësi të tillë, arsimi islamik në shumë vende islame është dobësuar ngase kërkuesit e arsimimit të tillë janë tepër të paktë. Shumica e atyre që angazhohen në arsimin e tillë i ngjasojnë tokës e cila mbillet por s'dëshirohet të mbijë. Vetëm rrethanat e posaçme i detyrojnë të merren me studime (islame) dhe s'kanë mundësi të çlirohen prej tyre as pas diplomimit e të tregojnë sukses në atë që duhet ta punojnë për shoqërinë dhe për realizimin e mesazhit (islam). Para dyerve të tillë (të mbyllura) e humbin pavarësinë, dobësohet personaliteti i tyre, punësohen nëpër institucione fetare që janë ndërtuar me qëllime të posaçme e s'mund t'i kapërcejnë dhe kështu për ta bëhet e pamundshme ta kryejnë obligimin e tyre ndaj shoqërisë, ndërkaq edhe njerëzit e humbin besimin në ta.

Kolonialisti pabesimtar është munduar aq shumë ta thellojë hullinë ndërmjet ummetit e besimit të tij dhe t'i çrrënjosë (muslimanët) prej rrënjenjëve të tyre, saqë arsimin islamik dhe gjuhën arabe i ka vënë nën hije kurse gjendjen e ka rregulluar për idetë që dëshiron t'ua japë dhe studentëve ua ka ofruar lulet, prej të cilave ata i kanë marrë vetëm gjembat.

Të rinjtë muslimanë i përjetuan të gjitha llojet ideologjike të ofruara, duke filluar prej komunizmit, socializmit e radikalizmit deri te nacionalizmi e demokratizimi, mirëpo pas të gjitha këtyre pengesave e

kuptuan se vetëm Islami është në gjendje t'i zgjidhë problemet e ummetit, ta ringjallë dhe t'i çrrënjosë shkaqet e dekadencës dhe kështu i drejtohen Islamit, mirëpo kur ballafaqohen me problemin e të kuptuarit të fesë dhe të parimeve të saj, u qasen librave pa patur përgatitje paraprake metodologjike dhe pa u mbështetur në ndonjë profesor kompetent, i cili mund t'i udhëzojë në këtë lloj të ri të njohjes.

Të rintjtë e tillë, të cilët filluan të lexojnë literaturën islame, Islamin e kuptuan në mënyrë të pjesërishme si dhe s'i kuptuan qëllimet dhe universalitet e tij, madje as që fituan ndonjë pasqyrë të realtë. Kjo përpjekje e tyre i ngjason një grupi të të verbërve, të cilët mendojnë se çdo pjesë e elefantit që e prekin e prezanton vetë elefantin.

E tillë është gjendja e muslimanëve me Islamin sot. Muslimanët janë ndarë në grupacione e fraksione saqë një grup ia ka kthyer shpinën Islamit, udhëzohet nga pasionet, endet midis Lindjes e Perëndimit dhe e vëtmja lidhje mes tij dhe Islamit është emri i trashëguar, dhe sikur të mos turpërohej, do të distancohej edhe prej tij. Në anën tjeter, ekziston grapi që dëshiron t'i kthehet Islamit por në forma të ndryshme dhe kështu në mesin e vet shkakton përçarje, e cila ua bën të mundshme armiqve t'i sundojnë, t'i ndjekin kudo që janë, t'ua bllokojnë çdo rrugëdalje dhe t'ua presin krahët para se të fluturojnë.

Rruga e shpëtimit

Meqë e pasqyruam dhembjen e ummetit, mendoj se shërimi do të realizohet në bazë të zbërthimit vijues:

I. Muslimanët e singertë që ftojnë në Islam e që jetojnë në një realitet të mjerueshëm, obligohen të zgjedhin një grup të bijve më të zgjuar e më të shkathët dhe t'ua mësojnë shkencat e shariatit ose t'i dorëzojnë në duart e dijetarëve që përveç diturisë janë edhe shëmbuj të moralit të lartë, të devotshmërisë, të mendimit të shëndoshë si dhe kanë njojuri korekte të qëllimeve të Islamit, të universalieve të tij e të shkencave islame në përgjithësi. Përveç kësaj, ata duhet ta përdorin metodologjinë e edukimit pejgamberik.

Përpos këtij grapi (muslimanët) duhet të zgjedhin edhe një grup tjeter, i cili do t'i mësojë shkençat e ndryshme bashkëkohore. Grupi i dytë duhet të posedojë sinqeritet dhe devotshmëri të madhe.

Ndoshta këto dy grupe do ta drejtojnë rrugën, do ta udhëzojnë zgjimin dhe do t'i forcojnë hapat, me qëllim që ummeti përsëri të shërohet e ta vazhdojë rolin e vet udhëheqës për njerëzit, që zhyten në shkatërrim prej ditës në ditë e që s'mund të shpëtojnë përveç me ndihmën e Islamit.

II. Ndryshimi i të menduarit të muslimanëve, sepse në këtë mënyrë zbërthehet kriza e të menduarit të cilën e përjetojnë muslimanët sot. Kjo krizë, e cila vërehet qartë nëpër institucionet që e shkatërruan ummetin, nëpër organizatat e prishura, në dobësimin e shkallës së vetëdijes, njojjes e edukimit të fëmijëve, në përçarjet dhe devijimet e pjesës dërrmuese të udhëheqësve dhe në disfatën e përpjekjeve të elitës së singertë, është rezultat i largimit të Islamit ngajeta e ummetit dhe formimit të një abisi të thellë mes idealeve të Islamit dhe grupeve njerëzore që e shi-

kojnë Islamin si një re në qeill që nuk sjell shi dhe nuk e ngjallë natyrën ose si një shkëmb që nuk jep kurrfarë fryti, ngase zemrat dhe sytë i kanë të verbër dhe s'mund ta dallojnë të mirën nga e keqja.

Institucionet e ndryshme edukative-arsimore nuk kanë mundësi t'i ofrojnë ummetit një musliman të drejtë. Universitetet të cilat u formuan në baza përendimore nëpër territoret islame, nuk mendojnë se roli i tyre është t'ua afrojnë muslimanëve llojet e diturisë e të shkencës, por të krijojnë njerëz të arsimuar e të mahnitur me shkencat dhe artet e Perëndimit, të cilët pas një kohe të shkurtë ia kthejnë shpinën besimit e qëllimit të jetës së ummetit.

Në universitetet e tillë diplomojnë gjenerata që kanë përcaktimë të dobëta, lidhje të luhatshme, ide kaotike, që janë të paafta për t'i shfrytëzuar njohuritë e veta në dobi të ummetit.

Institucionet fetare si El-Az'hari dhe universitetet tjera, ose kolexhet e institutet fetare korrin sukses të kufizuar me atë që ia ofrojnë ummetit përmes disa ekspertëve të shkencave teologjike, por nuk mund t'i ofrojnë udhëheqës muslimanë, mendimtarë e reformistë, të cilët me sukses do të kontribuojnë për Islamin e ummetin dhe do t'u bëjnë ballë rreziqeve bashkëkohore. Për këtë shkak, mendimi islam është dobësuar dhe nuk dominon në jetën dhe në idenë e muslimanëve në një anë, kurse në anën tjetër, mendjet dhe zemrat e tyre pranojnë çdo gjë që s'është islamë dhe s'kanë mundësi t'i zgjidhin problemet politike, ekonomike e shoqërore ngase verbërisht i imitojnë të tjerët. Në këtë mënyrë shkaktohen grindje të ndryshme ndërmjet të arsimuarve që i përkasin um-

metit, që janë të mahnitur me Perëndimin dhe që kanë studuar kulturën perëndimore. Kështu, në vend që të bashkohen besimtarët e t'u përballojnë këtyre rreziqeve, ata përqëndrohen në çështjet diskutabile dhe shkaktojnë konflikte, edhe atë për shkak të përzierjes së parçialeve me universalitetin dhe qëllimeve me parimet e shumë muslimanëve.

Ne jemi më se të nevojshëm për një mendim të shëndoshë islamik që mbështetet në të kuptuarit e shpirtit të Islamit, të qëllimeve të tij, të parimeve universale dhe të gradave të hukmeve të tij, dhe atë në bazë të dy burimeve të tij të madhëruara: Kur'anit famëlart dhe Sunnetit të Pejgamberit (a.s.).

Gjithashtu kemi nevojë për studimin e mënyrave të sjelljes së selefit të devotshëm me këto burime gjatë shekujve të begatisë dhe të metodave të tyre për ta kuptuar Librin e Zotit dhe Sunnetin e Pejgamberit (a.s.), me qëllim që t'i riaktivizojmë konceptet dhe zbërthimet islame të problemeve të ummetit dhe të argumentojmë se Islami prezenton rrugën e vetme për ta shpëtuar ummetin dhe për t'i zgjidhur të gjitha problemet e tij.

Vetëm kjo bindje do ta obligojë ummetin të përqëndrohet në bazat e mendimit islam me vetëdije të plotë si dhe vetëm kjo mënyrë mund ta mbrojë prej djajve.

Kur të udhëzohet ummeti, kur ta vëré dorën mbi plagë dhe kur ta gjejë vendin e shërimit, atëherë medemos do të duhet t'i ndërmarrë hapat për të arritur deri te shërimi dhe për ta realizuar qëllimin!

Një gjë e tillë s'është larg!

Përfundim

Derisa të realizohen dy qëllimet e sipërpermendura, muslimanët duhet t'i kenë parasysh pikat vijuese:

1. Edhe pse Zoti i Madhëruar e ka zbritur Kur'anin dhe na ka mundësuar rrugët e njohjes së hadithit nëpërmjet literaturës së gjerë profesionale, të rinjtë muslimanë duhet ta dinë se hulumtimet individuale mund të jenë të rrezikshme ngase duhet paraprakisht duhet përgatiten me njohuri të cilat i kanë formuluar ekspertët dhe me parimet që kanë të bëjnë me rregullat e deduksionit, me njohjen e gjuhës arabe, me njohjen e shkencave të Kur'anit e Sunnetit, nasihit e mensuhit, ammit dhe hassit, të përgjithshmes me të cilën dëshirohet e posaçmja, mutla'kit e mukajjet.¹⁵⁹

Ai i cili vepron në këtë mënyrë, ia ka mësyer rrugës së vështirë (Zoti i ndihmoftë). Në këtë kontekst, Muhammedi (a.s.) ka thënë: “*Kush flet rreth Kur'anit pa njohuri (pa dituri), ia siguron vetes karrigen e zjarrit*”.¹⁶⁰ Njohuria e tillë s'mund të përfitohet vetëm me leximin e një apo dy veprave, por ka nevojë për studim metodologjik profesional që studiuesit ia ofron çelësat e shkencave dhe që do t'ia mundësojë thellimin në lëndën e mendimit islam dhe në shkencat islame. Po qe se dëshirohet që studimi i tillë të jetë frytdhënës, atëherë medoemos duhet të

¹⁵⁹ Kur'ani, Sunneti, abrogimi, derogimi, i përgjithshëm, i posaçëm, absolut dhe i përkufizuar.

¹⁶⁰ Transmetim i Tirmidhiut nga Ibn Abbasi me sened autentik. Shiko *El-Xhami'us-sagir* 2/309 dhe *El-Fet-hul-kebir*, 3/219.

mbështetet në hulumtimin që kontrollohet nëpërmes profesorit profesionist, të aftë e të udhëzuar, që posedon frymë kritike e analitike dhe që karakterizohet me devotshmëri ndaj Zotit.

2. Duhet të vihet në pah se sheriati është shpalitur për t'i gjuar njerëzit në këtë dhe në botën tjeter (në dunja dhe në ahiret), dhe t'ua realizojë interesat që përputhen me aftësitë e tyre intelektuale të dhëna nga Zoti për robërit e vet dhe për ta dalluar nga krijesat tjera. Sheriati nuk përbën diçka që njerëzit s'mund ta realizojnë. Për këtë, Zoti i Madhëruar thotë:

"Nuk ju obligoj në fe me ndonjë vështirësi". (Haxhxh, 78).

Zoti dëshiron që njerëzit nëpërmjet kësaj feje të punojnë me dashuri të ndërsjellë e jo me urrejtje. Në këtë kontekst, Zoti i Madhëruar thotë:

"Zoti dëshiron për ju lehtësim e jo vështirësim". (el-Bekare, 185).

"Zoti dëshiron t'ju lehtësojë...!", (en-Nisa, 28).

I tërë ky lehtësim vjen nga Zoti ngase Ai e di dobësinë e njeriut. Për këtë, Ai thotë:

"Njeriu është krijuar i dobët." (en-Nisa, 28)

Të gjitha parimet e sheriatit janë në favor të njerëzve dhe kanë për qëllim dobinë e tij e jo se ka nevojë Zoti për ta, ngase Ai është i pasur dhe i lëv-dëruar.

Në bazë të këtyre parialeve muslimani duhet t'i kuptojë universalitet e sheriatit. Ai që si di universalitet e sheriatit, që s'i kuption qëllimet e tij dhe që s'i njeh rregullat e tij, nuk do të mund t'i kthejë degët në burime e as parialet në universalie.

Imam Ibn Burhani¹⁶¹ thotë: "Sheriati (ligjet) është parim me të cilin Zoti i rregullon çështjet e robërve të vet. Njerëzit (mendojnë) relativisht në bazë të ndryshimit të kohëve, ngase çdo kohë i ka tiparet e veta dhe interesat e posaçme e specifike ashtu siç i ka edhe vetë njeriu..."¹⁶²

Të gjithë dijetarët janë unanimë në mendimin se të gjitha hukmet e shariatit kanë për qëllim interesin e njerëzve dhe për ta janë formuar, pa marrë para-sysh se a ekziston urdhër i drejtpërdrejtë apo i terti-thortë nga Zoti për t'i njohur. Ka ndonjë hukme që s'mund të njihet për shkak të urtësisë që e njeh vetëm Zoti i Madhëruar. Për këtë, shumë parime të ixтиhadit ndryshojnë me ndryshimin e kohës, me ndryshimin e njerëzve, me ndryshimin e fuqive, me ndryshimin e aftësive dhe me ndryshimin e rrëthave të shumta.

Gjithashtu duhet të dijmë se ekzistojnë tekste kategorike si p.sh. Kur'ani e Sunneti autentik dhe tekste jokategorike, si p.sh. hadithet ahad. Gjithashtu edhe domethënia e tekstit mund të jetë kategorike dhe jokategorike dhe njohja e këtyre çështjeve ndi-

---

¹⁶¹ Ibn Burhani është Ahmed ibn Ali ibn Burhan El-Bagdadi, i vdekur në vitin 518 h., dhe i njohur si usulist. Prej veprave të tij usuliste veçojmë: *El-Vusul ila ilmil-usul*, *El-Eusat* dhe *El-Vexhiz*. Një kohë ka qenë hanbelist e pastaj është kthyer në shafi'ist. Më gjerësisht për jetëshkrimin e tij shikoni në *Et-Tabakatush-Shafi'ije* të Ibn Sebkit 4/42; *El-Vefejat*, 1/199; *El-Bidaje ven-nihaje* 12/196; *Tabakatul-eshnudi* 1/208; *El-Munte-dham* i Ibn Xheuzit 9/250. Ka qenë i njohur edhe me pseudonimin Ibn Turkan.

¹⁶² *El-Vusul ilal-usul*, problematika e katërt nga *Mesailun-neshi* (dorëshkrim).

kon në deduksionin, në ixhtihadin dhe në kuptimin e tekstit. Askush s'mund ta mohojë atë që e kupton tjetri përderisa ka mbështetje në tekst, prej aty nxjerr argumentin dhe nuk konfrontohet apo kontestohet me tekste të tjera të shariatit. Pjesa më e madhe e parimeve degëzuese e praktike kanë të bëjnë me formën jokategorike për shkak të mëshirës së Zotit ndaj robërve të vet dhe hapjes së mundësisë për ixhtihad.

Meqë Zoti e ka hapur derën e lehtësimit për robërit e vet dhe për të siguruar dobinë e tyre, atëherë ai që mendon ndryshe nuk duhet të akuzohet për kufër, amoralitet e risi por duhet të afrohet me të, të duhet, të respektohet e ta mbrojë vëllazërinë me të.

3. Të gjithë duhet ta dinë se prej farzeve më obliguese dhe më të rëndësishme është mbrojtja e vëllazërimit islam dhe e unitetit në radhët e muslimanëve të sinqertë si dhe anulimi i çdo gjëje që ndikon negativisht e që dobëson. Kjo çështje konsiderohet si ibadet prej ibadeteve më të rëndësishme dhe si atrim nga më të rëndësishmit, ngase me vëllazërimin e tillë do t'u bëjnë ballë të gjitha pengesave që pengojnë vazhdimin e jetës islame në atë mënyrë të cilën e pranon Zoti me Pejgamberin e Tij. Nuk lejohet përçarja e muslimanëve vetëm për shkak të të menduarit ndryshe, gjegjësisht nuk i lejohet muslimanit të bëjë një vepër të tillë, posaçërisht në këto rrethana kur bota është ngritur kundër nesh me qëllim që ta shuajë besimin që ka filluar të ndriçojë në zemrat (e muslimanëve) dhe që ta shkatërrojë sythin e posambirë.

Vëllazërimi për hir të Zotit dhe mbrojtja e unitetit të zemrave të muslimanëve konsiderohen obligi-

me të larta, madje ndër më të lartat ngase trajtohen si ekivalent të Tevhidit (monoteizmit), dhe për këtë shkak dijetarët e selefit shpeshherë aplikojnë të lavdëruarin në vend të më të lavdëruarës, me qëllim që ta mbrojnë bashkimin e ta pengojnë përçarjen. Në këtë kontekst, Shejh Ibn Tejmijje thotë: “Muslimanët janë të një mendimi se lejohet namazi njëri pas tjetrit ashtu siç falestin sahabët, tabi’inët e pastaj edhe katër imamët njëri pas tjetrit. Ai që e mohon këtë konsiderohet risimtar, i humbur dhe kundërshtar i Kur'anit, i Sunnetit dhe i ixhmait të muslimanëve”.

Ka patur sahabë dhe tabi’inë që e kanë lexuar bismil-lahin ashtu siç ka patur edhe prej atyre që s’ë kanë lexuar, mirëpo përsëri janë falur njëri pas tjetrit, si p.sh. Ebu Hanifeja me ithtarët e vet dhe Shafi’iu janë falur pas imamëve malikitë nga Medineja, të cilët nuk e lexojnë bismil-lahin as haptazi e as fshehurazi.

Ahmedi mendonte se s’prishet namazi me vjeillje e me derdhjen e gjakut, dhe në një rast është pyetur: “Nëse imamit tim i ka rrjedhur gjaku dhe nuk e ka përsëritur abdestin, atëherë çka të bëj, t’i lidhem pas apo jo!”, e ai është përgjigjur: “Si të mos falesh pas Se’id ibn Musejjebit dhe Malikut?”¹⁶³

Le të mos mendojë askush se për hir të vëllazërimit islamik dhe unititetit të muslimanëve do të tolerojmë në çështjet burimore të besimit. Konfrontimi ynë me armiqtë e ummetit nuk do të na shtyjë që të bashkohemi me ata të cilët janë muslimanë vetëm me emër. Çështjet diskutabile për të cilat nuk lejohet

¹⁶³ *El-Fevakih ul-adide*, Shejh Menkur, 2/181.

të na përcajnjë, janë ato të cilat i pranuan dijetarët e selefit tonë fisnik, në të cilat u sollën me kulturë të lartë dhe për të cilat patën argumente përkatëse.

4. Gjithashtu dihet se Zoti i Madhëruar i ka ndarë obligimet e ibadeteve të njerëzve në tri kategoritë të ndryshme, në më të preferuarat, në fakultative dhe në të mundshmet. Të gjitha këto kategori janë të pranuara te Zoti i Madhëruar por me grada (e vlerësime) të ndryshme. Shumica e farzeve dhe e vaxhibeve bëjnë pjesë në këto tri kategori. Këto mund ta bëjnë ibadetin në formën më të bukur e cila shpërblehet me shpërblimin më të lartë, si p.sh. falja e namazit në fillim të kohës me xhemat dhe aplikimi i irregullave tjera të kërkua të për namazin. Përveç kësaj kategorie ekziston edhe ajo fakultative që është në një rang më të ulët se kategoria e parë, si p.sh. falja e namazit me kohë por jo në fillim të kohës por në kohën kur e zgjedh vetë faltari i namazit. Kategoria e tretë ka të bëjë me të mundshmen, gjegjësisht në rast se njeriu bën diçka më pak se e mundshja trajtohet ibadet i mangët, dhe në këtë kontekst thuhet: “Të mirat e të mirëve (bamirësve) janë të këqijat e të afërmve”.

Është vështirë të pritet që të gjithë njerëzit që janë nën ndikimin e rrethanave dhe ngjarjeve të ndryshme do të mund ta realizojnë Islamin në formën e përkryer. Sikur të mos ekzistonin kategoritë e ibadeteve dhe lutjeve, nuk do të kishte dallim midis gradave të besimtarëve në xhennet. Mundësitë e njerëzve janë të llojlojshme dhe aftësitë e tyre janë të ndryshme, kështu që secili punon sipas mundësisë së vet.

Ibn Xherir Taberiu¹⁶⁴ transmeton në tefsirin e vet se disa njerëz janë takuar me Abdull-llah ibn Umerin në Egjipt dhe i kanë thënë: “Hasim në disa gjëra në Librin e Zotit që janë të urdhëruara të punohen por s’aplikohen dhe për këtë patëm dëshirë që të takohemi me Emirul-mu’minin (prijësin e besimtarëve)”. Kështu, së bashku nisen dhe kur takohet Umeri (r.a.) me Abdull-llahun e pyet: “Kur erdhe?” Ai i përgjigjet se në filan kohën. Umeri përsëri e pyet: “A erdhe me leje?” Hasani, (transmetuesi i hadithit, thotë se i ka thënë: “O Emirul-mu’min! Më takuan disa njerëz në Egjipt dhe më thanë se shohin disa gjëra në Librin e Zotit të Madhëruar që janë të urdhëruara të punohen por s’aplikohen, dhe për këtë patën dëshirë të takohen me ty”. Në atë rast i thotë që t’i thërrasë, dhe pasi që i thërret njëri prej tyre e pyet: “Pashë Zotin dhe Islamin, a e ke lexuar tërë Kur'anin?” Ai i përgjigjet: “Po!” Pastaj vazhdon pyetësi: “A vepron sipas tij në përgjithësi?” Iu përgjigj: “Jo!” Pastaj përsëri e pyeti: “Po me sy apo me fjalë?!” Kështu vazhdoi deri në fund, e pastaj e lexoi ajetin e Kur'anit:

“Nëse largoheni prej mëkateve të mëdha, të cilat u janë të ndaluara, Ne ua shlyejmë mëkatet e vogla dhe ju fusim në një vend të ndershëm.” (en-Nisa, 31).

Në vazhdim u tha: “A janë të informuar medinasit?”, apo: “A di ndokush për shkakun e ardhjes suaj?”, e ata iu përgjigjën: “Jo!” Umeri u thotë: “Sikur ta dinin, do të merrnin shembull nga ju!”

Ky transmetim përban një mësim të rëndësi-shëm, me të cilin Umeri (r.a.) sqaron se obligimet e

¹⁶⁴ Tefsiri i Taberit, 5/29.

përshkruara në Kur'anin famëlart për muslimanin kanë formë të përkryer dhe se kërkohet prej tij që të bëjë përpjekje t'i realizojë, mirépo nëse i mbetet diçka mangut, atëherë duhet ta dijë se mëshira e Zotit është e madhe dhe se kur largohet prej mëkateve të mëdha, muslimani fiton shumë të mira (kryesisht nëse Zoti dëshiron), por ai obligohet që gjithmonë ta kërkojë formën ideale e të mos kënaqet dhe të ndalet në atë më të ultën!

5. Fakti i cili ndihmon në pakësimin e faktorëve të mospajtimit sot, është njohja e shkaqeve të mospajtimit ndërmjet fukahave (juristëve) të selefit (r.a.), të kuptuarit e faktorëve dhe të kuptuarit e objektivitetit të tyre, me qëllim që të reformohet kultura e dialogut.

Ata nuk janë pajuar vetëm në shkaqet objektive ngase të gjithë kanë qenë muxtehidë. Secili prej tyre e ka kërkuar të vërtetën pa marrë parasysh se prej cilit do të dalë.

6. Faktori i cili mund të ndikojë që muslimanët t'i kthehen kulturës së dialogut është të kuptuarit e rreziqeve të mëdha, të konkurrencës së rrezikshme dhe të kurtheve që i përgatitën armiqjtë e Islamit për t'i eliminuar besimtarët (muslimanë) që bartin flamurin e kësaj thirrjeje. Nuk është në interes të armiqve që sipas mundësisë, ndonjë grup të shkëputet nga duart e tyre. Qëllimi kryesor i tyre është që muslimanët të shkatërrohen, pa marrë parasysh medh-hebet dhe mendimet e tyre të ndryshme e të lloj-llojshme. Për këtë shkak, shkaktimi i çdo përçarjeje ndërmjet muslimanëve, nxitja e zgjerimit dhe irritjes së shkaqeve të përçarjes si dhe kapërcimi i etikës së

dialogut konsiderohen tradhti e madhe e qëllimeve të ummetit dhe krim i madh që s'mund të falet apo të arsyetohet në kurrfarë mënyre.

7. Përveç kësaj, medoemos duhet të aplikohet devotshmëria ndaj Zotit, fshehurazi ose haptazi dhe të kërkohet pëlqimi i Tij në rastin e bashkimit dhe mospajtimit, duke patur kujdes ndaj të kuptuarit e fesë së Zotit, ndaj largimit nga pasionet dhe nxitjet e djallit, pastaj të njohurit e mënyrave të veprimit të Iblisit. Umjeti e përjetoi atë që e përjetoi kurse tash erdhi koha të përqëndrohet në udhëzimin e drejtë, të kérkojë dritën prej Librit të Zotit dhe ta aplikojë Sunnetin e Pejgamberit (a.s.). Ndoshta Zoti e ka caktuar që ky umjet të shpëtojë me ndihmën e bijve të drejtë të këtij brezi, në qoftë se kanë qëllim të pastër ndaj Zotit dhe në qoftë se nisen drejt rrugës që shpie nga paqja, pasi që nata e errët zgjati tepër shumë.

*Le të mos ngurrojnë të devotshmit e ummetit
në lutjet e tyre për suksesin dhe fuqinë e besimtarëve!*

Lusim Zotin të na mësojë atë që është në dobinë tonë!

Paçim dobi me diturinë tonë!

Zoti na shtoftë diturinë!

*Zoti na bashkostë në të vërtetën, na inspiroftë
në rrugë të drejtë, na forcoftë në çështjet tona,
na largoftë nga pasionet tona të këqija dhe
veprave tona të urrejtura!*

Zoti na mbrojtë nga shkatërrimi!

*Zoti i Madhëruar mund t'i realizojë të gjitha
këto kërkesa!*

*Lutja jonë e fundit është: "Falënderimi i takon
All-lahut, Zotit të botëve!"*

Ky libër

Ky libër është përpjekje serioze për zbërthimin e vetëdijes rreth çështjeve të përgjithshme islame si dhe orvatje e sinqertë për shërimin e krizës intelektuale të ummetit tonë islamik duke filluar nga rrënjet, për zgjerimin e horizontit të besimit në shpirtra, për t'ua rikujtuar muslimanëve moralin i cili është larguar nga zemrat ashtu siç është dobësuar edhe ndikimi i tij në zemra. Ky libër gjithashtu ua rikujton muslimanëve se mosmarrëveshja dhe pasionet janë dy sëmundje të rrezikshme të cilat duhet të luftohen dhe nga të cilat duhet mbrojtur. Kjo konsiderohet kusht parësor për shërimin e krizës intelektuale të ummetit, për ripërtërirjen e metodologjisë dhe për riaktivizimin e parimeve.

Në të njëjtën kohë, ky libër është një përpjekje e rangut të lartë pér t'ia rikujtuar muslimanit bashkëkohor gjendjen dhe statusin e selefit të parë, gjegjësisht metodologjinë e shëndoshë, parimet e drejta dhe rregullat e përpikta të cilat ata i përdornin në proceset e ixтиhadit, induksionit dhe deduksionit. Ky libër ia têrheq vëmendjen muslimanit duke e obliguar që parimisht ta kuptojë rolin qytetërues, universalitet islame dhe qëllimet e motivet sheriatike, si dhe t'i analizojë të gjitha çështjet parciiale e të kufizuara nëpërmes këtij parimi.

Ndoshta ky libër, së bashku me librat tjere të kësaj natyre, do të realizojë diç nga këto qëllime dhe do ta trasojë rrugën e edukatës mbi bazë e moralit të tillë.

All-llahut i lutemi pér realizimin e këtyre qëllimeve ngase vetëm Ai ka mundësi pér një gjë të tillë!

Përbajtja

Dy - tri fjalë të përkthyesit	5
Hyrje	9
KAPITULLI I PARË	23
Për realitetin e mendimeve të ndryshme	25
<i>Mosmarrëveshja, kundërshtimi dhe shkenca mbi kundërshtimin .....</i>	25
<i>Dialogu dhe “dialogjistika”.....</i>	26
<i>Përçarja.....</i>	27
<i>Çka pranohet e çka refuzohet në mosmarrëveshje.....</i>	27
<i>Disa dobi nga mosmarrëveshja e pranuar.....</i>	28
<i>Llojet e mosmarrëveshjes sipas qëllimeve.....</i>	29
1. Mosmarrëveshja e rezultuar nga pasioni.....	29
2. Mosmarrëveshja për shkak të së vërtetës	31
3. Mosmarrëveshja e cila qëndron mes pranimit dhe refuzimit.....	32
<i>Mendimet e dijetarëve rreth mosmarrëveshjes .....</i>	32
KAPITULLI I DYTË.....	35
Historiku dhe zhvillimi i mosmarrëveshjes	37
<i>Mosmarrëveshjet ndërmjet sahabëve gjatë kohës së Pejgamberit (a.s.) .....</i>	37
<i>Komentimi dhe llojet e tij .....</i>	39
1. Komentimi i afërt	40
2. Komentimi i largët.....	40
3. Komentimi i pabesueshëm.....	41
<i>Parimet e komentimit .....</i>	42
<i>Sahabët muxtehidë .....</i>	45
<i>Pejgamberi (a.s.) ua tërroqi vërejtjen sahabëve të vet për rrezikun nga përçarja .....</i>	48

<i>Karakteristikat e kulturës së dialogut në periudhën e pejgamberisë .....</i>	50
<i>Kultura e dialogut gjatë periudhës së sahabëve .....</i>	51
1. Qëndrimet e ndryshme rrëth vdekjes së Pejgamberit (a.s.)	52
2. Qëndrimet e ndryshme rrëth varrimit të Pejgamberit (a.s.)	54
3. Qëndrimet e ndryshme rrëth ardhjes në hilafet pas Pejgamberit (a.s.)	54
4. Qëndrimet e ndryshme rrëth luftimit të refuzuesve të zeqatit	58
5. Qëndrimet e ndryshme rrëth disa çështjeve juridike	62
<i>Qëndrimet e ndryshme ndërmjet Umerit dhe Aliut .....</i>	63
<i>Ndërmjet Umerit dhe Abdull-llah Ibn Mes'udit .....</i>	64
<i>Ndërmjet Ibn Abbasit dhe Zejd Ibn Thabitit .....</i>	66
<i>Si e përshkroi Dirari Aliun dhe vajin e Mu'aviut .....</i>	69
<i>Karakteristikat e dialogut në kohën e hilafetit të drejtë .....</i>	70
<i>Kultura e dialogut në periudhën e tabi'inëve .....</i>	71
<i>Ndikimi politik në mosmarrëveshjet ideologjike dhe juridike .....</i>	75
<i>Polemikat ndërmjet Ibn Abbasit dhe harixhitëve .....</i>	84
KAPITULLI I TRETË	87
<i>Llojllojshmëria e metodologjisë së imamëve në deduksion .....</i>	89
<i>Medhhebet juridike .....</i>	89
<i>Metodologjia e imamëve të njohur .....</i>	90
1. Metodologjia e Imam Ebu Hanifës	92
2. Metodologjia e Imam Malikut	93
3. Metodologjia e Imam Shafi'iut	95

4. Metodologjia e Imam Ahmed Ibn Hanbelit	96
5. Metodologjia e Imam Dhahiriut (medhhebi ekzoterik).....	98
<i>Fjala jonë .....</i>	98
KAPITULLI I KATËRT	101
Shkaqet dhe zhvillimi i polemikave.....	103
<i>Shkaqet e polemikave prej periudhës së pejgamberisë deri në periudhën e fukahave (juristëve).....</i>	103
<i>Shkaqet e polemikave juridike në periudhën e fukahave (juristëve) .....</i>	106
1. Shkaqet gjuhësore.....	106
2. Faktorët e transmetimit të suneneve	111
3. Faktorët e parimeve usuliste deduktive.....	113
KAPITULLI I PESTË	117
Kultura e dialogut ndërmjet imamëve.....	119
<i>Letra e Lejth Ibn Sa'dit për Imam Malikun.....</i>	122
<i>Ebu Hanife dhe Maliku .....</i>	125
<i>Muhamed Ibn Hasani dhe Maliku.....</i>	126
<i>Shafi'iu dhe Muhamed Ibn Hasani.....</i>	127
<i>Maliku dhe Ibn Ajine.....</i>	129
<i>Maliku dhe Shafi'u .....</i>	130
<i>Ahmed Ibn Hanbeli dhe Maliku .....</i>	130
<i>Mendimet e disa dijetarëve rrëth Ebu Hanifës .....</i>	130
<i>Mendimet e disa dijetarëve për Shafi'un.....</i>	133
<i>Imam Ahmedi dhe Shafi'u .....</i>	134
KAPITULLI I GJASHTË	139
Kultura e dialogut pas shekujve të artë	141
<i>Gjendja pas shekullit të katërt hixhri .....</i>	142
<i>Imitimi dhe pasojat e tij.....</i>	148
<i>Gjendja e ummetit në periudhat e fundit.....</i>	150

<i>Shkaqet e mospajtimit sot.....</i>	154
<i>Rruga e shpëtimit .....</i>	157
<i>Përfundim.....</i>	161
<i>Ky libër .....</i>	171

Dr. Taha Xhabir El-Ulvani
KULTURA E DIALOGUT NË ISLAM

Redaktor gjuhësor – korrektor
Fatmire Ajdini – Hoxha

Përgatitja kompjuterike dhe shtypi
Focus – Shkup

Boton
SHB *Logos-A*
II Mak. Brigada, QT “Treska” X/7
1000 Shkup
Tel. (091) 600-036; fax: 611-508
www.logos-a.com.mk
logos-a@mt.net.mk

ISBN - 9989-904-11-1

A standard linear barcode representing the ISBN number 9989-904-11-1.

9 789989 904110

Copyrighted material